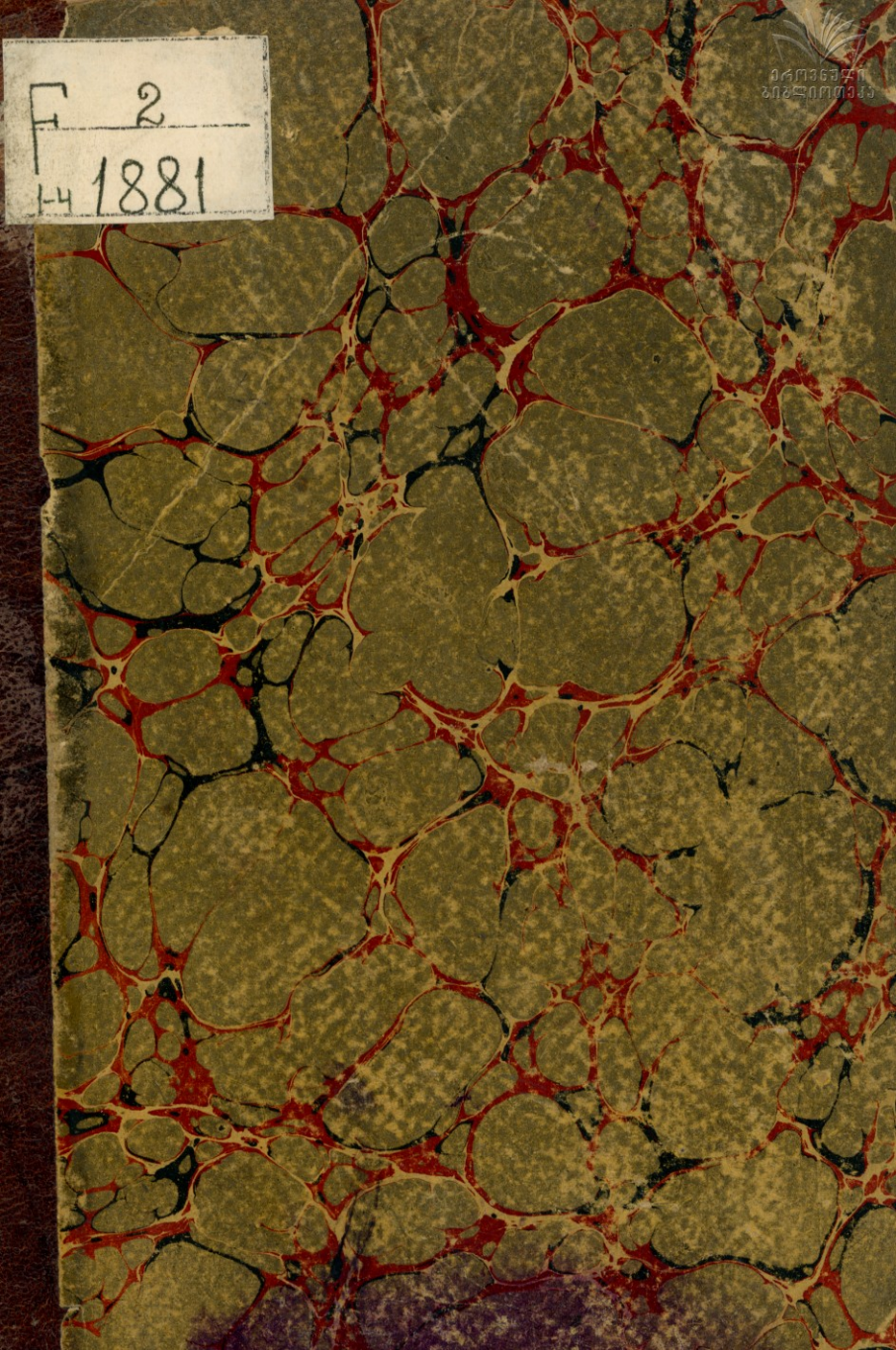

ՊԱՏՄԱՆՆԵՐԻ
ՆՈՒՆՈՒԹՅԱՆ

F 2
-4 1881

3-9

ნებედი

1881

წელიწადი პირველი

№ 1, იანვარი.

1-4

თფილსი.

ექვთიმე ხელაძის სტამბა, აჯამანის ქუჩაზე.

1881

იანვრის წიგნის შინაარსი.

I. შიკრიკი — მის. სასათანისა.	3
II. მტკვრის ბაასი რიონთან (პოქმა) — იმისივე. . .	12
III. შემთხვევის მსხვერპლნი (ამბავი ქიზიყის ცხოვრებიდაჲ) — გიორგი ჭრელაშვილისა . . .	32
IV. ოსეუას ანდერძი (ლექსი) -- მის. სასათანისა. . .	47
V. რამდენიმე სიტყვა ჩვენ მეუწინეობა- ზედ — ***-სა.	50
VI. ერთი ჩვენი სიღარიბის მიზეზი — მისიელ გურგენიძისა	63
VII. ქართული მწერლობა — სტ. ჭრ — შვილისა. . .	84
VIII. ბიბლიოგრაფია — დ. ა. აბდუშელიშვილისა. . .	102
IX. შინაური მიმოხილვა — ჰ — მონასსი.	127
X. პოლიტიკის მაგიერი — ტატაძასაი.	138
XI. რედაქციისაგან.	152

ი მე დ ი,

ყოველ-თვიური

სალიტერატურო და საკოლიტიო

ქურონალი.

წელიწადი პირველი.

იანვარი.

27

თფილისი.

ექვთიმე სულაძის სტამბა

1881.

1026.6.0

საქართველო - თბილისი

საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკის

Доволено цензурою. Тифлиси, 24 Января 1881 г.

თბილისი

საქართველოს სახელმწიფო ბიბლიოთეკის

1881

შიკრიკი (*).

ჭერეთ არ შეგვეტანა თხოვნა „იმედის“ გამტყდომის ნება-
რთვაზედ, რომ მივიღე ერთი ვიდაც უცნობი პირისაგან ბარა-
თი, რომელიც ლექსათ იყო დაწერილი. აი რას იწერებოდა:

პირველ ყოვლის, როგორც ქართველს
შეენის, გატყვით: გამარჯვება!
და ღმერთსა ვსთხოვ, რომ თქვენ მოგცესთ
სიმტკიცე და ძლიერება.

* *
*

შემდეგ ამის, გთხოვთ გაიგოთ
მოკლეთ ჩემი ვინაობა
და, თუ თქვენც არ შეგზარდებით,
მომცეთ რამე შემწეობა.

* *
*

არ განლაგართ მდიდრის შვილი,
არც თავადი, აზნაური,
ამის მეტათ ჭერეთ ხელში
არც მკურთხევე ჩანგური!..

(*) განსვენებულს ქუთაისის სასულიერო სასწავლებლის ზე-
მხედველს, მიხეილ იოსების ძეს ასათიანს, რომელსაც ვკუთვნის ჩვენი
ჟურნალის დაარსების აზრი, შემდეგ იმის მოკვლისა; დარჩა ბევრი
ხელთ-ნაწერი თხზულებები, თუ ლექსათ, თუ ისე. ეს იმისი თხზულებ-
ბები იმისმა მეუღლემ, ქვრივმა ეკატერინე ასათიანისამ, გადმოგვცა
ჩვენ და დაიბეჭდებთან ჩვენ ჟურნალში. ამ იანვრის წიგნში იბეჭდე-
ბიან: შიკრიკი, ჰოემა და ოსეფას ანდერძი.

რედ.

* *

მამა მეკანდა მიწის მუშა,
 დედას მე არ მოვსწრებოვარ!..
 დაბრეგებს, სისაწყლესა
 თვის უბეში გაუზღივარ!..

* *

გაკნდი ოც და ათის წლისა,
 ფიჭვებისგან მეწვის თავი,—
 სიკეთეს ვარ მოშორებულ,
 ვარს მარტყია მარტო ავი!..

* *

ვისაც კსთხევე სელის მოწვდა:
 „წადი იქით, რეკვენო!
 სოფლის ღსინში არ გაქვს წილი,
 უნდა იყო უენო!..“

* *

ხამოქოთვა ძალა-ღონე,
 მრთლად მუნღებიც ჩამეკეტა!..
 აღარა ვარ!.. ჩემს ნუკეშათ
 ვანდა მსოფლად ერთი ზეტა.

* *

ამ ყოფაში მე მომესმა,
 რომ მოსდინართ თქვენ „იქედით“
 და ქვეყანას თურმე რაღაც
 ქველ-საქმესა დიდს ვპირდებით!..

* *

სკეთმა სმამ უკანასკნელ
მე სიცოცხლე მომიბრუნა:
უძლეური და მკვდარი კაცი
უნებ ფესვად ამასტუნა!

* *
*

ვსთქვი, რომ სწორეთ ის იქნება
დანკრულთა გამომსხნელი,—
წმიდა ვინმე, თვით ზეცითგან
სწორე სიტყვის გამგონელი!..

* *
*

თუ ასეა, მართლა, საქმე,
ნება მომეც მას ვიასლო:
ჩემი ჭირი, საჩივარი
ასლა თქვენ წინ განუკანლო;

* *
*

გებ ღმერთმა გადმომსხნოს,
ნათელი დღე დამანახოს:
გამცოცხლებელ თქვენ „იმედის“
ცოტა რამე მეც მომაცხლოს!..

13 იანვ. 1879 წ. მ. ტ. ტატიკაშვილი.

თავზედ ეწერა ამ ლექსს ასრე: ბარათი „იმედის“,
ტყდატოტონან

ჩაკვიითსე თუ არა ბოლომდის ეს ლექსი, მაშინვე დავ-
კატე მძიმეთ, ჩავიდე ჯიბეში და წამოკული ჩემი ამხანაგებისკენ.
ისინი შეკრებილი იყვნენ ერთ ჩვენ კარგ მეგობართან, რომე-

სგეტმა სძამ უგანსკენელ
მე სიტყვსლე მომიბრუნა:
უძღური და მკვლარი კაცი
ურებ ფესვედ ამასტუნა!

* *

კსთქვი, რომ სწორეთ ის იქნება
დნაზრულთა გამომსსნელი,—
წმიდა ვინმე, თვით ზეცითგან
სწორე სიტყვის გამგონელი!..

* *

თუ ასეა, მართლა, საქმე,
ნება მომეც მამ გასდლო:
ჩემი ჭირი, სახივარი
ასლა თქვენ წინ განჯასდლო;

* *

გბმე ღმერთმა გადმომსედოს,
ნათელი დღე დამნახოს:
გამცოცხლებელ თქვენ „იმედის“
ცოტა რამე მეც მომაცხოს!..

13 იანვ. 1879 წ. მ. ტ. ტუტიკაშვილი.

თავზედ ეწერა ამ ლექსს ასრე: ზარათი „იმედის“
კუდაკოტონთან

ჩაკვიითსე თუ არა ბოლომდის ეს ლექსი, მაშინვე დაკ-
კვეტე მძიმეთ, ჩავიდე ჯიბეში და წამოკვდი ჩემი ამხანაგებისკენ.
ისინი შეკრებილი იყვნენ ერთ ჩვენ კარგ მკვობართან, რომე-

ლიც ცნობილი არის თბილისში თავის ნამდვილ ქართველ-გაგრა-
ბით. შევედი იმ დროს, როდესაც ლაშარაგი ქქინდათ მომავალ
„იმედზედ“. ჩემი მისვლა ყველას გაესარდა, მით მომეტეუ-
ლათ, რომ შესვლისათნაკე განვაცნადე საგანგებო ბარათის მი-
ღება. ამ ბარათის წავითხვამ ყველას რაღაც გაუგებარი დიმი-
ლი მოჭკვარა ტუჩებზედ. ქართველადმი სთქვა, რომ კვ
სწორეთ, დაცინვით იქნება ვისგანმე დაწერილი და განგებ მო-
უწერია ბოლოში მავისთანა სახელი და გვარი, რომ, რა არის,
არ გამოგონო. ამ ჭახს, თითქმის ყველანიც, დაგიჟერებდით,
თუ, იმედაშიღს არ ეთქვა, რომ ტეტიაშვილი ნამდვილი გვა-
რია და მავ კაცს თვით მეტ კარგათ ვიცნობო. ამასთან ისიც
დაატანა, რომ ის კაცი, მართლა, ბედისგან ძრეელ დატანჯული
ვინმეა და, თუ, მართლა, მოახერხა როგორმე და ჩამოვიდა აქ,
ბევრს ყურადღების ღირსს და თავ-ზარ დასაცემს აზრავს გი-
ამბობთო. გადავსწყვიტეთ იმისი მოწვევა. აქ იმედაშილი ხელ-
მეორეთ წარმოსდგა და სთქვა, რომ ლექსარობის გუნებაზედ ვარ
და ესლავ დავსწერ ვასუსსაო. მასშინძელმა გამოუტანა იმის
საწერ-გაღამი და ერთი თაბახი ქაღალდი. იმედაშილი მიჰდა
ფანჯარასთან, ცოტასანს რაღაც იბუტბუტა თავისთვის და
მერე მოვიდა ჩვენთან და წავკვიეთსა. ვასუსი, მართლა, ლექს-
სათ იყო დაწერილი, რომელშიაც იყო გამოხატული ჩვენი
საერთო ჭახრი. მხოლოდ ერთი გუნჯეტი ვი წავაშლევიეთ,
რადგანაც იმისი დაბეჭდვა შეუძლებელი იქმნებოდა.

აი ის ლექსი, რომელიც ვასუსად იქნება როგორც
ტეტიაშვილისათვის, აგრეთვე სხვებისათვისაც, რომელნიც
ვი მოინდომებუნ ჩვენს გაცნობას:

გნაივ ცდივმ, თეჩინს ნმნნ
-გნთმ. მათობროცნ გბაც მნმმ ათვ მნმნნი ილინებუნს. იმისი

მღვთვანა.

უნგარეთ გამოვსდევართ
მეჭმედების ასპარეზზე,
გვინდა წმიდა სიუვარული
გავაგრძელოთ ქვეყნაზე...

* *
*

თუმც ნორჩნი ვართ, მაგრამ მკლავი
გვაქვს მაგარი, მოუხრელი,
ვაი იმას, ვინც მტრათ გვიმხრის:—
არ დაჩხება მოუხრელი!..

* *
*

ფიცი გვაქვს, რომ ბორცუბას
მესათა და მედგრათ ვეჭმნათ,
სიძარტლის ხმა ავამაღლოთ,
ერთობა და ძმობა შევკრათ...

* *
*

შატოლსან მუშას ვუკლავ
ფასი მივსცეთ, ავამაღლოთ,
ენა დიდნი, სჯიმე მრუდნი
განვადგინოთ და გავაწყოლოთ...

* *
*

საწყაფსა და უნუგეშოს
სული მივსცეთ, ავაუწყოთ;

ძლიერნი და უღონონი
 სწორე გზასეუდ დავაქენოთ.

* * *

არ გვეშინის მუხთალ ბედის,
 რომელიც ავ თვალთ გვიცქერს:
 ვინც თავსა სდებს მამულისთვის,
 იგი მას ფებს ვერ აუქრევს!...

* * *

ვისაც მოგწონთ ჩვენი საქმე,
 მოდით აქეთ!.. გაძლეეთ სელსა:
 „იმედისა“ სამეფოში
 ადგილს მოგცემთ, სასასლესა!...

მ. ი. იმელაშვილი

ჩვენს მეგობარს მოგწონს ეს ლექსი და უთხრა იმედაშვილსა, რომ ახა ერთი პოემის დაწერაში სცადა შენი კალამით. მეც მოგვიბრუნდა ჩვენ და საუფრევლოთ გვითხრა, რომ თქვენ მაგისტანს ბარათებს, როგორც ტექნიკაში იყავით, ბევრს მიიღებთ ამას შემდეგ უფრო და ამიტომაც საჭირო იქნება, რომ „იმედისა“ ბელეტრისტიკულ განყოფილებაში მოაქციოთ

ხალძე ეველა ძაგისთანა, დაბეჭდვის ღირსი, რამ თხროვნა და რედაქციის მასედა მსახურისა. ეს ჭაზრი ეველას მოგვეწონს და „იმედის“ პირველ სტატიით დავნიშნეთ „შიკრიკი“. აგეთი სახელი მას მივეცით იმისათვის, რომ მისი დანიშნულება იქმნება—მოკრიფოს ეველას გუთნიდგან ჩვენთან გამოსაგზავნათ გამზადებული რამ თხროვნა და ჩვენგანაც, რაც შეიძლებოდა მალე, ეველას მსახური წაუღოს.

შემდეგ ამისა, მალე მივეცით ჩვენ მთავრობას თხროვნა „იმედის“ გამორეკმის ნება—როგანც და განვიზრახეთ ამ განზაფხულზედვე იმის გამორეკმა. ბევრი პრაკტიკული კაცი გვეუბნებოდა, რომ წაგებოთ. განზაფხულს მოსდევს ზაფხული, ზაფხულში კიდე ეველას აქეთ-იქით წავა და, მასა სხადმე, თქვენს „იმედს“ აჩვენებ ეუფლება ხელის მოძვერი და წამკითხველია. სჯობს ისევე შემოდგომიდან დაიწყოთ საქმე, მასინ უფრო გულ-უხრობაც არის და გასავალიც იქმნება თქვენს ურჩხლსა. ამასედა ჩვენმა პოეტმა იმედამუილმა თავი მოიკლა! იმანა სთქვა: განზაფხულზედ სიტყვასლე იშლება, ქვეყანა იღვიძებს, სიყვარული იძვრება გულში და ეველას ეს რა იქმნება „უიმედოთა“ შემოდგომასედა კი ეველანი მოღლილ-მოქანცულობასა გრძნობენ, შესვენებისკენ, ძილისაკენ მიეღობიან და მასინ ჩვენი „იმედისთვის“ ვის რა ეცნებოა! არა, სჯობია ისევე განზაფხულზედ საქმის დაჭერა, გამორეკიბებულ ქვეყანაში შესვლა, თუნდ ოთხი რდე ცოცხალ ადამიანთან ლაშარაკი, მათთვის „იმედის“ მიცემა, ვიდრე..... აღარ დაათავა სიტყვა და ერთი თავისებურათ შემოსძინა თავის პატარაობის სიმღერა:

გაზაფხული.

მიუვარს, მსუკო, შენი სასუკო,
 როცა ჩვენსკენ პირს იბრუნებ,
 განაღრცხლებ რას ბუნებას —
 ათას ფერათ ააყვავებ; —

* *

როს ფრინველთაც ენას აძლევ,
 მშვენიერ სმით აჭიკჭიკებ,
 საიდუმლო რაღაც იქებს
 ადამიანს გულში უგდებ!...

* *

როს იქმნება, მწურალო ბედო,
 რომ ჩვენსკენაც პირი გეჭმნას,
 მოგეფინოს შენი სსივიც
 და სათელი დღე შეგეჭმნას; —

* *

ჩვენი გულიც მრთლად გატობოს,
 ტუბილათ ატეძლერებისს,
 სიუვარული, სისხარული
 მასში დაგეძვარებისოს!....

მ. ი. იმელაშვილი.

ნათნ...
 ...
 ...

მთაწმინდის ბაზისი რიონთან.

(პოემა.)

I.

შავი ზეწარი ღურჯ სასოვანსა
 წასა ნელ-ნელა ჰიწის ეხდებოდა,
 მის მკვიერი თეთრი მანდილი
 განიერს მხრებზედ ესუებოდა.

დილის წისკარი, მარად ძლიძარი,
 აღმოსავლეთის კარებს ადებდა
 და მზე ბწყინვალე, სპეტაკ მოსილი,
 დიდის დიდებით გამოდიოდა.

ურიცხვ ვაწსკვლავათა, ამის მნასკელთა,
 ჩვეულებრივი ფერი ჰქრთებოდათ
 და, ვით მოციქულთ თაბორის მთასედა,
 თვალნი სრულადც ესუტებოდათ...

ჰირ-ზადრი მთავრე დასავლეთიდგან
 მრთელი თვის სახით იუუებოდა
 და საამურსა რაღაც ამბავსა
 მყინვანს, იაღბურს ეუბნებოდა...

მრთლად დედა-მიწა სულ განაბული,
 გაშტერებული იუუებოდა
 და ჰეყნის მნათის მისაგებებლათ,

გასარებელი, ეძსადებოდა.

აი ამ დროსა, რის ბუნებაში
 ამბავი დიდი ესე სდებოდა,
 რაღა შავს ღამეს ნათელ დღისაგან
 სასე სრულიად ეგაწებოდა,—

სწორეთ ამ დროსა რიონთან მტკვარსა
 ცნარე და გრძელი ბაასი ჰქონდა,
 და რომ მე იგი მართლად ამკერიფა,
 სწორეთ, ძვირფასი რამ აქმნებოდა!..

II.

მტკვარი, რომელსაც იმავე თავიდან
 ძილი თვალებსედ არ მიჰკარვია,
 რომელიც, ღამის კარგ მესრესავით,
 დაუდუმელი ივერთ მცაგია,—

რომელსაც თვისსა გრძელს სიტყვებლემი
 უნახამს კარგიც, ბევრიც ზვიან
 და რომელს წითლათ ამომავალი
 მზე თავსედ ბევრჯერ გამაგებია,—

აი ეს მტკვარი, ჩვენთვისა მკვდარი,
 ჩვეულებრივ სმით მობუტბუტებდა
 და სურამიდან მოეგ გაღმა რიონს
 მრისსანეთ ამას ეუბნებოდა:

სოდანდუნნიდან აქეთ გადმოვბტი,
 ნაკარდი შექქემენ, მუმტი ვიქრე
 და უთვალავთა ივერის მტკვრთა
 მუქარებისა თითი ვუქნიე...

უდაბურ ადგილს გზა გამოვავსებ,
 რაც დამსვდა წინა, დავეც თავს წარსი,
 მთა და კლდე ერთათ მივლევ—მოვლევქი,
 გავაღებინე უოკვლვან კარი...

შორიდან თვალი შენ შამოვასწარ,
 მეგონა, რომ მე წინ დამსვდებოდი,
 ზედ გადასვკვდი მეგობრულ მკლავსა
 და ერთათ ჩემთან წომოხვიდოდი.

მაგრამ შენ კი გზა ავიტყვიას,
 თითქო რომ ვიყო მოსისსლე მტერი!
 არა, ძმობილო, მე მოყვარე ვარ!
 ჩემთან იქმნები შენ ბედნიერი!..

III.

ეს სიტყვა რიონს არ მოეწონა,
 უცებ შეიქმნა შებლ-მოჭრუშული,
 და, თუმცა ჰასუსი მას წრდილი ჭყადრა,
 მაგრამ კი იყო აღშფოთებული...

—მანდ რაგორ მოვალ, შე „კუბედურა“!
 რავა ჩავაგდებ ჩემს თავს მასეში:
 შენ დაღლილი ხარ და ძილი გიჭირს,
 მე ხტომა მინდა, ტყვია და ტაში...

შენ შენი დაწდით საწყული ზღვაც კი
 მრთლად დაბერე, თეთრ-სასე ჭყავი,
 და მე რას მიხამ დარდ შეუჩვეველს?!...
 მაშინებ!.. თუმცა არა ხარ ავი...

უთხრა რა ესა, შესტა-შემოხტა
 თავისებურათ, გასხარებული,

მასთან დღინჯიც შემოიყარა—
თავი მიაჩნდა გამარჯვებულად.

IV.

—გატყობ, ძმობილო, მიუგო მტკვარმა,
ჭკვანჯელ სარ ისევ შენ ჯერეთ თხელი
და გიჟობს ესლავ გუდა მოიყარა,
გამოიწოდო სამთხვაროთ სული!..

ეს მანც მითხარა—რა თავ-პირს იმტვრევ?
რა მოგდევს უკან? ან წინ რას ელი?
რაჭის მთებშია რა მტერი ჰქნასე,
რომ გარბი, ვითა დამფრთხალი მშველი!..

V.

—შე ვუბედურო, გვლავ უზასუნსა,
შენის ჭკუითა მამ ის სჯობია,
რომ თავში გიჟდეს შენ მძლავრი მტერი
და ფეხით თუფრო „კუარესია“?!...

რას გარბინარო?... — მე შამომესმა,
რომ ზენა ქარი აქეთ მოჭქროდა,
მის სუსხი ვიგრძენ, მან შემაშინა
და გამოვიქე, სანამ დრო მქონდა...

ქაჩილის პირით თერვს შეუთვალე —
წამო აქეთ-თქო, მიუგლე ვარი,
თორემ ინანებ... მალე დაგკარუნხვამს
შეჩვენებულად ეგ ცივი ქარი....

კარგი იქნება, რომ შენც ესლავ
ფეხ-მარდა არავის მისკენ აფრენდე

და ფარღაღაღა კარებს მუინვართან
 ძაგრათ ესლავე აქელაძე;

თორემ, იცოდე, თუ გადმოვარდა,
 მითლად დაგისეთქმს ძაგ ლამაზ ზინსა,
 ნაყოფს დაგიძრებს ისევ ვაკორში
 და ნაყოფის ხეს გაუხმობს ძინსა...

VI.

— თუ მე დამძრათამს, მიუგო მტკვარმა,
 ძაგ ძნელსა საქმეს, ძაგ დიდსა ჭინსა,
 შენც ხომ, შეილხსა, ვერ სად წაუხვალ,
 ვერ გადურხები მის მწვავე სუსსა!...

ძაშ ნუ სუელელობ, აქეთ მობრუნდი,
 მოვისმით თერგიც ესლავ ჩვენგენა,
 ერთობა დავსდვით, ზირობა შეგვრათ
 და ამ დიდ საქმეს გვიკურთხებს ზენსა!...

VII.

— არა მცაღიან მე ძაგისათვის,
 უთხრა რიონმა, ჯერ სხვა მწადის:
 მივეჩქარები ქვევით ზღვისაკენ—
 იმისი ჯავრი დიდი მჭირისა.

რომ ის სრულიად არ გაავშავო
 და არ დაკასხა თავს ლაფი ძასა,
 რაკუნა, მე გული სულ არ გაძიდლებს—
 ვერ ვუღალატებ ჩემს გულის თქმასა...

VIII.

— ცუდ ზნეს, ძმობილთა, შენ შეჩვევისარ,
 მიუგო რიონს ღიმილით მტკვარმა:

მტკერის ბასი რიონთან.

მტერს რომ უზადე, — ის სხვა საქმეა, —
მაგრამ მოკეთე რა დაგიშავა?!

ზღვა რომ არ გუკანდეს, რა გეშველება?
მაგდენს სიკეთეს სხვა ვინ გიზამის?
გამძალას გულსა ვინ დაგისველებს?
ვინ გაგზდის მაგრე ენა წყლიანსა?

მასთან, ძმობილთ, ისიც იფიქრე,
თუ მაგ საქმიდგან რას გამოელე?
რა სარგებლობას, რა კეთილს ბოლოს
შენთვის და ანუ ქვეყნისთვის ელი?

IX.

მტკერისა სიტყვასუდ რიონმა მოართო
უშვერი გრეჭა, სიცილ-საწხარი,
ფუქსობის გუდას პირი მოუსსნა
და მით შეიქმნა მეტათ დამტკებარი.

— თუ ის შევიძელ — ზღვა გავაშავე,
(კარგათ ვქენ, თუ არ — ეს სულ სხვა არი...)
შენ ის იფიქრე, რომ ჩემში ძალა
და სიმამაცე რავარი არი...

ეს ზღვა ვი არა, ისე მაქვს სამსე
უბე და კალთა შავ-ნახშირითა,
რომ თვით უბსკრულსა ოკუანსაც ვი
ძალე ფერს ვუცვლი ჩემის ჭუჭყლითა...

აგეთ შავ გულთან, საბედნიეროთ,
მე მაქვს საკვირვლად თეთრი კბილები
და, თუ მწადიან, ისე მოგიდნობ,
რომ დატყუებული დაგჩქეს თვალები...

სანამ გაქვს რამე თვალში სინათლე,
 მე სულ არა ვარ მოსვენებული.
 და რომ წავსდენ, თუნდა მეც წავსდე—
 ამასი იყავ დაწმუნებული...

X.

— როგორ იგებსი მაგ უშვერ საქმეს
 მე ამხედ ვარ გაკვირებული.
 ნუთუ დაჯვარევე წატილსნება
 და კაცობა ჭეკე შენში დასმული?!...
 შენს ადგილასა დედა-მიწაზედ
 მე სიწმინდითა ვერ გავივლიდი
 და ჩემს სახესა დაძიანსა,
 ვიფიცამ, რომნო, ვერ გაჩვენებდი...

შენ კი ამასა აინუძიან
 არ იკლებ და ხარ ძრთლად კმაკოთილი,
 თითქო შვრებოდე რამე კარგ საქმეს,
 თითქო ნათელით იყრ მოსილი!...

XI.

— შენ გაჩვენება ვლახათ ებ საქმე,
 თორე სამრახი აბა რა არი?!...
 მაშ ის სჯობია, სიძრთლეს სდიო,
 რომ ჩავუყაროს თვალში ნაცარი?!...
 არა, მე ასე მიჯობნებია
 და შენც ოდესმე დამეთანხმები,
 რომ კარგ კაცობას თუ ვერ ასერნებ,
 რუდსა ძაინც ნუ მოეოდები.
 მე მიტომ ვეკლას ვეკვარებები,
 ხალისიცა მაქვს ვეკლავებოდა,

და ყოველთვისაც ხელს მიტრამ ვუწვევ
განუწივევლად კარგს და აუშია,

რომ ეგებ რამეს მე ამით გავხდე,
ჩემოდან ითქვას რამე ხალხშია,
ცოცხალ ანკებთ ვინმე ჩამაგდოს,
საგნათ გამხადოს ღაშაწავშია...

XII

— კარგი, გახუმდი! უთხრა მას მტკვარმა,
მიწუხს მე გული, სისხლი მეტყუას.
შენც შეგარცხინოს დმერთმა და ისიც,
ვინც მოგვიწონოს მაგეთი ქცევა...

XIII.

— შენის დამკლარი სიძარტლისა მე,
უთხრა რიონმა, სულ არა მწყამსა:
ვერსიერს გავხდი მაგით აქამდი
და შემდეგშიაც არას გიზამს...

მე სიცოცხლით ვარ ყელამდი სამსე,
მჩქეფარე სისხლი მიდუღს ტანშია,
მიტომც ვარ ესრე მოუსვენრათა
და ვერ ვსტეულვარ ჩემსა განშია...

აბა შენ რაში მოგვეწონება,
რომ მინდა ეხლა ცაში აფრენა, —
შენ აზიისკენ სარ მიქცეული
და მევი ვიმწერ ვერაჰისკენა!...

შენ მოისვენე. ძილი გავლავ,
და სურც თავს იტკენ განდვიძებსხედ,

თორემ, გაწმუნებ, მაგ სასიათით
 იქმნები მარად ცუდ გუნებაზედ.

მომავალზედაც ნუწას იფიქრებ, ---
 შენ ვერ გახდები იმისი ღირსი:
 სასალ სოფელში მე რომ ფეხს შევდგამ,
 მაშინ გეკვირება შენ თვალზედ ფისი...

აქ გი რიონი აღტაცებსა
 მთელის ანსებით თვისით მიეტა:
 მიწა ლაფხანათ აღარ მიახნდა
 და ფაფანაკათ მალაღი ზეტა...

XIV

ამსუდ მტკვარი, თითქმე შეკრთაო,
 მწარე ღიმილიც ტუხს მოუვიდა
 და უზასუნა: მითხარ, მძობილო,
 მაგ ტრანახობით რა გამოვიდა!..

ჯერ აღრე ჭივივი შე წრუბენტელა
 მამალისაკით მომავალზედა...
 მაგრამ გი გეტყვი, სჯობს სულ არ იყოს
 კაცი, თუ არ სდგას კეთილს გზაზედა....

რა გზას ვადგივარ მე, ანუ შენა,
 ამას ფასს მისცემს შთამომავლობა...
 ამასკი გეტყვი, რომ ვერას გაწკებს
 შენ ყოველთვისინ ეგ ფუქსაობა...

ჩხავანა კატას, ვინ გაიგონა,
 რომ თავკი სადმე დაეჭიროსა,
 ანუ ქვეყანა აჩქარებითა
 ვინმეს როდისმე მოეჭამოსა...

შენ ჰატარა ხარ, ფიცსი, მხსავანა
და შეძლებაც გაქვს თითქმის ჭიისა,
მაგრამ გული კი მაკედონელის
და შემუსვრავს გსურს მთელის ქვეყნისა.

მაგით შენს საქმეს თუ არ აფუჭებ,
მერწმუნე, კარგსა ვერას უშვრები,
თუ არა გჯერა, ცოტა წინ გასწი—
მაშინ ამ სიტყვით მოგაგონდება.

ბოლოს უნდადა მას რიონისთვის
მოკეთის გულით ეთქვა ესეცა:
— დიერთს რა უნდადა, მაგ ცხარე სისხლთან
შეძლებაც დიდი შენთვის მოეცა!

XV.

მაგრამ რიონმა არ დააწყადა,
გააწვევტინა სიტყვა თავშია
და მოსხლეტილი მას კითხვა მისცა—
რამი ვარჯისარ? აბა რაშია?

შენ რა კაცი ხარ? და ანუ ფეხი
შენ ჩემთან რავა გამოგუწვდება?
ერთი სისხლისა შენ ხომ არა ხარ,
ვერც ერთი ქუდი დაგუხურება?!

შენ წმინდა წყალთან არეული გაქვს
ხრამ - არაქს — ბორჩხალ - მორჩხალეობი
და ცხრა ნაიწათ გირვეენ ჭკვასა
ჭაიონ - ოსძალ - უიზილება შები...

მე კი ესლაცა მარტო ქართულის
ძველი სისხლიდგან ვარ შედგენილი

და სხვა სისხლ-სორტთა ჩემს კიდებზედ
 არ აქვსთ მუდმისი თვისი ადგილი;

ჩემი ყვირილს და ცხენის წყალი,
 სხვაც წმიდა სისხლით გატენილან
 ზოგს კონტათ სურამს თავს, ფაფანავი
 და ზოგსაც ძველი ჩაბლახია...

XVI.

მართლსა გეტყვი, ჩემო რიონო,
 და ძრიელ ვი ნუ დამენდურები;

არ ჩამოგვსლია, შენა ძმობილო.
 გატყობ, ჯერ კიდევ სიბრძნის კბილები...

მე ვა ივინი კარვა სანია,
 თუმცა დამცვივდნენ, დამცვალხენო;
 მაგრამ ორიოდ აქამდისინა
 ჭია ნაჭამნი მაინც შეძრხენო.

წინათ რაც საქმე მომიქმედნა,
 თითქმის სახლამოთ იგი დაჩხების!..
 ბეგრს ნურას ვიტყვით, ამის თქმა ხომა
 მე შამიძლიან უკელგან, უოკელთვის:

„ისმანს დავსდე დიდი ბეგრას,
 სტამბოლს ხარაჯა კარგი ავილე,
 თეთრს ზღვაში რეინა ღრმთა ჩაკვადე,
 ხმელეთი ჩემსკენ დიდი მოვიგდე“..

შენ ვი არამც თუ სხვა ასე ვინმე
 დატყუროს, შენგენ მოგეზიდოსა,
 კბე თვით შენი შინა კაცებიც
 შემოგუანტვიან სრულად, შვიდოსა.

• მტკვრის ბაღი რიონთან

ახსნე შეხედე თუნდა ენგურსა,
როგორ გზა შენთვის აუქცევია,
განსედე გამდგარა, სრულად გავუყრია
და სსკებიც თვისთან გაუქცევია...
ანაქსისა, სრამისა და ბორჩხალოსა
მისთვის ჩაკვიდე წინათ სელეები,
რომ შეკრებულის ძალით მეთხარა
მძლავრის მტკვრისთვის მაგრა თვალები...

მხოლოდ შენ დამჩხი, განსედე გამეჭე,
ვერ მოგიყენე სულ ვერაფრითა;
მოხსვეს სელის უცებ მინდოდა,
მაგრამ გამეჭე შენ მთებს იქითა.

თუმიცა ვი როცა საქმე გიჭირდა —
ყოველთვისინა ჩემსკენ იწევიდა,
ჩემს დახმარებას, ჩემთან ერთობას
შეუღამოწვივით მაშინ ისევეწიდა;

მაგრამ ვბრუნავდი, ვით თვეში ზღვასში,
მარტოვით სშირათ ფერსა იცვლიდა:
დღეს ჩემი მონა, ჩემს ფეხთა მტკვრი —
ხვალ ჩემს ვაებით შენა ვხარობდი...

როცა მე ცუდსელი შევიდებოდა,
მაშინ შენ ზედა სელეს ითბობდი:
ჩემს განაცრებას, განაულებას
და სიკვდილსაცა სშირად ვხატობდი

ის არ იცოდა მაშინ, საწყალო,
რომ ამით ისევე შენს თავს აზნევიდა —

ჩემის სიკვდილის შემდეგ თვით შენცა,
ძმობილო ჩემო, კერას გასძლეუბდი...

XVII.

რა შამოესმა რიონსა ესე
უკედრება დიდი მტკვარისაგანს,
მან არ იცოდა, სად წასულიყო,
ანუ რა ექნა სიცილისგანს...

— შენ მე დამცინი — მოკლე ჭკვის ხარო.

არც კი შენა ხარ წინ წარმხედველი;
არა ჭყოფილხარ შენ არას ოდეს
მტრის და მოუვარის გამომცნობელი!...

მტრმა რა გიყო შენ იმისთანა,
რაც რომ მოუვარემ დღე მოგაყენა.
მტრის ყოველთვისა შენ მაგრა უდუჭ,
მაგრამ მოძქემ კი თვალი დაგიუენა...

ვანებოთ თავი იმას, რაც გიყვებს
ლეკებ - ოსმალო ყიზილბაშებმა
და რა ტყცხლ - ხავთი თავზედ დაგასხეს
მაგ შენ მეგობართ — ურჯულეობმა, —

ავიდოთ თუნდა ებ ჭაიოზი,
თუ რა ხაქმესა ებ შენ გიშვრება,
როგორ შეგჭამა, მართლათაც გამოგხრა
და შემდგომშიაც რასა გზირდება...

მე ძრიელ მიკვირის, რატომ აჭამდი
თავს არ მიჭხედამ, არ ეშველები,

და სანამ გიჭრის მუხლი კიდევა,
 რატომ სხადასეთში არ ემგზავრები...
 გიჯობს ისწავლო იქ ჭიანური,
 მასეუდ სიმღერა, ბაიათები
 და, როცა თვალი დაგეშრიტება,
 აშუღათ ყველას გამოადგები...

XVIII.

მტკვარსა ეს სიტყვა, ღანგარისავით,
 შიგ შუა გულში მაგრა დაქალ,
 წარმოადგინა თვისი შეცდომა
 და მწუნარებით თვალი გაქმალ
 — მართალსა ამოხ, ძრეულ მართალსა,
 ნანვით მიუგო რიონსა მტკვარმა,
 მართლსა რომ სისხლი მე გამომწოვს
 მაგ შეჩვენებულ ჭიაოსამა.

მე ჩვეულებრივ გულკეთილობით
 მას ის სიკეთე დიდი ვუყავი,
 რომ ვალთას ქვეშა ამოვიფარე
 და ავადილე თავს ბევრი ავი...

იგი კი შეხე ჩემსა სიკეთეს
 ბოლოს დროს როგორ და რით მისდისა!?
 თითონ ფარფარებს ჩემს ვრცელს ველებსეუდ
 და მე სამარეს ჩუმათ მითხრისა...

ეს ყველაფერი, რაც რომ მომიხდა,
 მართლსა, რომ მარტო ჩემი ხრალაი:
 მე გულ-ქართლათა იმას მოვექეტ —
 არ ავადეკნე უკან თვალაი...

რადღა თქმა უნდა, „იბედავლათო“ —
 ამისთვის ვეკლავ მე დამიძახებს,
 მას „ეოჩად“ ეტყვის საამოკუნებით
 და მე კი ზიზღით შემომიკურთხებს...

მაგრამ თუ ესლავ მე დროებითა
 აღაზნის ბანგმა მართლად გადაძლია,
 ეკლავდინ ვალში, ვახში ჩამავდო,
 ამომიშრიტა ორივე თვალია,

თუ მომავალი მე დამიშორა,
 აწ - მყოთ გასადა ჩემთვის გენია,
 წასტყულს ხომ მანც ვერ ვინ წამართმევს —
 წაგ ორმ მე საქმე ჩამიდენია!...

სანამ ვიუავ ხომ გულით ვხარობდი,
 ხან ია ვიუავ და ხანაც ვარდი,
 რაზმისა ომსა ბეკრსა შავესწარ,
 შაშვივით შექქენ ვეკლავან ნავარდი, —

სადაც კი მტერი მე გამომიხნდა,
 თავს დაგვარ, უმაღ ბოლას გაგვარდი
 და ბოლას დროს კი, ჩემს შესარცხვენათ,
 უფურე იღბალს, ესე დაგვარდი...

დაგვარდი!... მაგრამ... მართლათ არა ვკვდები, —
 ამასედა მაქვს დიდი იმედი,
 მადალი ზენა წინაც მიტავდა
 და არ გამწირავს ესლავ ბოლომდი...

აქ შედგა მტკვარი... სული მოითქვა,
 თან გულიანათ ამოიხსნა,

მერე ისევან თავის გრძელს სიტყვას
თავი აუღო და ესე უთხრა:

— ხომ იცი, ძმაო. კანდალკეკებამ
რამდენს ვაებს, ჭინს შეკვამთხვია!
უგელა ის ცუდი, რაც დაგკვამთხვია,
ზენასა ვფიცამ, ჩვენთვის ასია!

თუ დღეს მე მხედამ ცუდსა უოიპში,
ხვალ ეს დღე მწარე შენც დაგადგება,
მაშ განზედ გასვლა, ზურგ შემოქცევა,
მერწმუნე, სულ არ გამოგადგება...

შენედე ღმერთსა, მობრუნდი აქეთ,
სელი მომეცი — ვიყოთ ერთათა,
ძმანი ძმათ დაგჩეთ, ერთმანეთს შევჩეთ,
ზურგ გავსარებთ ჩვენზედა მტერთა...

მო, შევასვოთ შენს ჭაბუკ სისხლსა
მოხუცისა ჭკვს, გამოცდილებს,
ერთათაც დავხვდეთ, მამანათ შევხდეთ,
რაც რომ წინ გველის და გვემოქცება!...

XIX.

— ხომ იცი, მტკვარო, მე რიონი ვარ,
მაშ სადამე, არას გარგოვარ!

შეგჭამ და შეგხვამ მეც სხვებსავითა
და მერე ისევ განზედ გავივალ...

ამას ვი გიზამ: გუდას გაგბურამ
ჭირით, სიცრუით, თვალთმაქცობითა,
დაუგრამ... და სულ არ მოგასვენებ
შურით, ჩხუბითა, ინტრიგებითა.

სთქვა ეს და მეტათ გასარებულმა,
 დადუნა თავი, გასწია წინა,
 მას გუელში ჰქონდა მარტოთა უოფნა,
 თავის გატანა ბოლომდისინა...

მაგრამ როდესაც ორბიის ჩაკიდა,
 აქ კი იქეს უკლე, თქიწში შევიდა
 და, ხელა - ხელა წინ მიმაკალი,
 გუელსაკლავათა ამას მოსთქმიდა:

სომ კარგი მითსრა, მართლა, იმ შტეკარმა,
 მე გიყმა რათ არ გაუგონეო,
 ის რომ მე ესლა კვარდზედა შევანდეს,
 კი მექნებოდა დიდა ღონეო..

დიდი მანძილი წინ აღარა მაქვს,
 უნდა შევაკვდე ახლა ზღვას მეო,
 ვეღარ ვინარო ჩემს კიდებზედ,
 დაკვარგო სრულათ მზე და მოვარეო...

სიბილ ნახვევსა, მარდსა რიონსა,
 ესლა სიკვდილათ ტარება უჩნდა,
 წინათკენ წასვლა, ზღვასთანა მისვლა,
 მას აშინებდა, აღარ უნდოდა...

მაგრამ რას იქმდა, გვიან - და იყო
 შედგომა, ანუ გამობრუნება:
 აქ იყო მისი მომრეკულებელი,
 აქ იყო მისი დღის დასრულება...

აი შეჭსვდა მან უცბე ზღვასა,
 შეკრთა... თვადებზედ ხელი იფარა...

უკანასკნელი ძალი მოიცა,
მტკერა... ძაღლაც დაიღრიალა:
ოხერ - ტიღო, ბრეგო შავო ზღვავ,
ჩათ მიძისაღე, მინაცვალეო, —
ნუ მიხამ ძაგა ძნელსა საქმესა —
ცოტათი ძინც შემობზალეო...

მეგონა, რომა ჩამეს მარგუბდი,
მისთვის მოეყარეს ვაკეურეო,
მაგრამ კი, შეხე ჩემსა იღბლსა,
ბოლო დაძისვდა მტკათ მწარეო...

თითქო ეძახდა აქედგან მტკვარსა:
მოდი, მობილო, მომეშველეო,
მანჩობს ურჯულეო, სელი მომეცი,
გამწი უკანა, შენგენ ძაღეო...

მაგრამ შორს იყო მახედა მტკვარი
და ან კი ესლა ჩას უშველიდა!...
იგი თვითც იყო მუნღ მოკვეთილი,
თვით მასაც საქმე ძრეულ უჭირდა...

მაგრამ მანცა არ დაიძალა,
უკანასკნელი სიტყვა მოსძახა, —
ნიშნი მოუგო ძრისხანებითა
და ყვედრებითა გადმოუძახა:

— აკი ვითხარი, ვაგონარო,
როდესაც ჩასვალ შენ ჭაღებშიო,
იქ მოიგონებ ჩემსა სიტყვასა,
იქ ჩაჭვარდები მხოლოდ ჭკვასშიო.

რასაც გიშეკვება ესღა დიდი მღვაჲ,
 ეგ ღა მეტიცა შენთვის ახია!...
 შენთვის, ძმობილო, როგორც ჩემთვისა.
 შავი დღე ბედსა დაუსახია

XX.

გათენდა დილა... მსკემ თვისი სსხე
 მადლათა მთებთა ამოაგაღა
 და ღრმისა მილსა, სიზმრებს სელიდგან
 ქართუელთა ერთი გამოაგაღა...

მტკვარი სდუმოდა... ანცლა რიონის
 ჩქარი, მალაღი სძა მოისმოდა...
 მხლელად კი კენესა, ჩუმი წუსილი
 და ბედის წუქვალა გამოისმოდა...

ესეც კი იყო — გიჟი რიონი
 ფეხებს მანცა კიდევ იქნედა,
 თითქო რომ თვისსა ბედის - წერასა
 საბოლოოთა არ ნებდებოდა...

მაგრამ ნუგეში აქ სულ არ იყო, —
 ამით ვერაფერს ვერა სდებოდა —
 შავის კეშანის დიდის პირიდგან
 მანც კერას გზით ვერ ესწოდა...

XXI.

როდესაც ესე მტკვარი, რიონი —
 ერთმანეთს ახლო ვერ უდგებოდნენ,
 თუმცა უჭირდათ მათ ერთმანეთი,
 მაგრამ ერთობას ვერ ასურსებდნენ. —

მტკერის ბასი რონთან.

როდესაც შავსა ბედის - წყრასა
მაგრის სელიდგან კერ ესწოდნენ
და, თითქმის სრულად იმედ მიხდილნი,
მუნთალ თვის ბედსა ემონებოდნენ, —

აი ამ დროსა ხვილ სურამულად
და ხსირიძელად რჩევას აწუბოდნენ,
ქობროის მთასკად ერთათ აძღვარნი,
თითქო რაღაცას იმედოვნებდნენ...

ეს ხვილნი ლეკვნი დიდთა ლომიანი,
მალდა ასულნი, შორსა სჭვრეტამდენ
და მოძაკდსა, თითქო სჭეტაკსა,
დაწმუნებულნი წინა ჭსედადნენ...

ამ მოძაკდსა, მეტათ შორს მყოფსა,
აქეთკენ სწევდნენ, იახლოვებდნენ
და თვის სინარულსა, თვის გულის ჰასუნს
იმედს შვილსაც უსიარებდნენ...

მის. სათიანი

7 დეკემბერს, 1879 წ.

იხილეთ მთელი მისი პანორამის ეროვნული მუზეუმი და მუზეუმი (*).
ეს მისი მუზეუმი იყო მისი პანორამის მუზეუმი და მუზეუმი (*).
ანუ მთელი მისი მუზეუმი და მუზეუმი (*).

შემთხვევის მსხვერპლნი.

ამბავი ქიზიყის ცხოვრებიდან (*).

ქიზიყის ერთ სოფელში, სასულდობრ მალაროში, სცხოვრებდა ერთი კარგათ გაკეთებული გლეხი — სესიკა ბედკრულადე. სესიკა ბედკრულადეს ჭკვეანდა ცოლათ ეფემიას გიო შავშავაძის ასული. სესიკა, როგორც ზევით მოგახსენეთ, კარგი ქონების მატონი იყო: იმასა ჭკვეანდა რამდენიმე ასი ცხვარი, ძროხა და რამდენიმე სული ცხენი, — ერთის სიტყვით, დულდა და გადმოდიოდა იმისი ოჯახი, როგორც იტყვის ხალხე ჩვენი გლეხკაცობა. მაგრამ, საუბედურათ, სესიკამ ვერ მოგვამა თავისი მონაგარი. ერთს ზავსულის საღამოზედ, როდესაც სესიკამ გაათავა ნიაბა და, სიცხისაგან გულ-შემოყრბლმა, მიდო ჯვალზედ თავი დასასვენებლათ, — ამ დროს საშინლათ რაღაცამ უგბინა იმას. წამოვარდა სესიკა ზეზედ, მაგრამ მტერმა უგბე გასწრო — ის იყო გველი, რომელსაც შემურდა სესიკას წუთის ცხოვრება და რომლის ნაგებნამც ერთის დღის შემდეგ მოაშრონ უბედური მკეს. სესიკას დაჭრჩხ ოხრათ: ცოლი ეფემიას და ორი ვაჟიშვილი — სახდრო, რომელიც მამის სიკვდილის დროს იყო ხუთის წლისა, და გიკა, რომელიც იყო ოთხისა. ეფემიამ დიდის თავში ცემით მიანარა შავს

(*) თუმცა ამ ამბავს, როგორც მოთხრობას, აკლია ხელოვნური ღირსება, მაგრამ, სამაგიეროდ გავგვაცნობს ქიზიყურ ცხოვრებასთან დაკავშირებულ ვაძლეუთ მას ადგილს ჩვენს ჟურნალში.

რედ.

მიწას თავისი უძვირფასესი მეუღლე, დაიღვა შავი გლოვის კარავი და მიეტა დიდს მწუნარებას. რაკი გავარდა სესიკა ბედერულაძის სიგვდილის სმა, აუტყეს იმის ქონებას სული მტრებმა, მომეტებულათ მესობლებმა — სვიმონამ და სოსანამ, და დღითი დღე ამხობდნენ უკვე წყალ წაღებულ ოხერ-ობლებს. ეფემის ჭკობნობდა, რომ ასეთი შეუნანებელი ფოთა-ქტევა მესობლებისა, დღეს იქნებოდა თუ სვალ, იმას ნარყულასე გაიფანდა, მაგრამ რა ექნა ახალ ქვრივს? გარეთ გამოსვლა სცხვენოდა.

როდესაც ბიჭმა მოუტანა ეფემის ამბავი, რომ ამ ორი დღის წინეთ იმის გომილამ (ბოხლილამ) რვა უღელი ხარი გაიფანეს უჩაღებმა, მაშინ კი გულმა აღარ მოუთმინა იმას და წამოვარდა ზეზე, გადიგლო თავილამ გლოვის მანდილი და შესძახა: ჭაი, დედასა! ლამის არის ამ უკეთურებმა ნარყულასე გაგვიფანონ! გამომგვარეთ ჩქარა თავლილამ სესიკას საკვდომი ცხენი! მიახარა სანდრო და გიგა მესობლის ქალს, მოაკვდა და გასწია იორისკენ (იორი მალაროდან ოც ვერსულ არის). არ გამოსულა სულ ორი დღე, რომ ეფემის ისევე მოაქროლებს შინისკენ ლურჯას. მოვიდა ეფემის შინ. შემოკვივნენ ვარს მესობლის დედაკაცები და დაუწყეს დარბება, რომ ამ ნაირი იმისი ფოთა-ქტევა სამარხისია მისთვის. ეფემის ჯერ გაჯვარებული ყურს არ ათხოვებდა მესობლებს ბოლოს კი უთხრა: „რას ამბობთ, ქა! რა დროს მკვდარია, ლამის არის ვინც ცოცხლები დაკრჩით, ისინიც შიმშილით გავწყდეთ. გუშინწინ რაჯება, მესრე, მოვიდა ძროხილამ და მითხრა, რომ რვა უღელი ხარი წაიფანეს უჩაღებმა; მაშინ, როდესაც ჩემი ხარები ჩვენებიანთ გიგოს გომში გაელაღნათ, რა არის, ჯერ შემატყობინონ იმათი დაკარგვა და შემდეგ თითო-

თითოთ დაყოფდნენ. გაკსწიე და სულ ავანტაჟი იღობის გამოცხადება და კიდევ ენასე საქმეელი. შინ ჯდობა და მიტყველებულის გლგოვა, სწორე გითხრათ, ჩემისთანა ხელ-ფეხ-შეკრული ობლების პატრონისათვის ცოდვაც არის!“ გაათავა ეფემიამ მუხობლებთან პასუხი, გადუსვა სანდროს და გიგას თავზე ხელი, დაჭკოცნა სათითაოთ და შეიყვანა სანდროში. აქ ნახა, რომ გამომცხვარი ჰური ადარ იყო; მაშინვე შეუდგა ჰურის გამომცხვარის თადარიგს, ეშინოდა ემსწილები არ დამემშვიებნენ. სანდრომ და გიგამაც იგრძნეს თავიანთი ობლობა და დედის მათზედ სწრაფად, სანამდინ დედა ჰურს გამომცხვარობდა, იმათ ჭსიმიანი დაბატეს, თითონაც ჭამეს და დედასაც მიუტანეს; კუჭები რომ მოატყუეს, შეუდგნენ უფრო დიდს საქმეს, იმათი შესედულობით, — კომბლების კეთებას, რა არის, ჩვენ ძროხას ახლა კი ჩვენ უნდა უპატრონოთა, რადგანაც მამა ადარს გვეყავს. ამბობა ეფემიამ ჰური გამომცხვარა და არ დაივიწყა კვერების გამომცხვარაც ემსწილებისათვის. ამ კვერების სინარეუმა სანდროს და გიგას სულ დააკვირა თავიანთი ობლობაც, ძროხაც და კომბლებიც. ბინდმაც მოატანა და შეეპარა ორივეს ძილეთ-ძილეთი. ეფემიამაც ივანშმა; ვანშამთ უკან, მოიყარა ხატის წინ ოთხი მეტანია, გამომხსნა რამდენჯერმე ჯვარი გულზე, პირზედაც, რომ ეშმაკი არ ჩამოეღო, სთქვა შემდეგი სიტყვები: „ამოვიარე სიონი, ვიტყვოდი აღსარებასა — მამა მაცვია, ძენი მარტყია, სული წმიდა გარე გემოსია; ეშისა, მეშისა, წინდა მეცვა ბეწვისა, ქალამანი ხეშისა, წმინდაც გიორგი, დასწევალე ეშმაკების ფერხისა,“ გააფურთხა სამჯერ და მიწვა დასამინებლათ. მეორე დღეს, ჯერ ქვეშაგებიდან არც კი ამდგარიყო ეფემია, რომ კალადამ მოვიდა მეცხვარე და უთხრა, — ცხვარი და-

შემთხვევის მსხვერპლნი.

სურათ, თორემ მალე მთაზე უნდა წავიდეთო. (ჩვეულებრივ ქიზიუელების ცხვარი საფეხულობით თრიალეთის მთაზედ მიდის ხოლმე). ეფემია წამოდგა იმ წამსვე ქვეშაგებიდან, ჩაიჭვა ტანისამოსი, ცხენი შეაკამაზინა, მიახარა ბიჭები ისეც მეზობელს, შეჯდა ცხენზედ და გასწია ცხვრისაკენ.

ჯერ არცეი იქნებოდა ეფემია კალაზე ჩასული (კალაები მალარაელებს სახლიდან შვიდი ვერსის სიშორეზედ აქვსთ), რომ იმის სახლს მოადგნენ ვიღაც ალალა კანაპეტიჩ და მიკირტუმი არტემიჩი. როგორც ამობდნენ ისინი, იმათ დუქნიდან ოთხი წლის წინეთ სესიკა ბედერულაძეს ოთხი გირვანქა ბრინჯი წამოელა საყველთოთ, ერთი თვის ვადით, იმ პირობით, რომ რამდენი კვირაც გადახდება ვადას, სესიკას იმდენი ოთხი გირვანქა მარლი უნდა ეძლია. მოვიდნენ თუ არა ალალა და მიკირტუმს სესიკას სახლთან, მოიკითხეს სესიკა და, როდესაც გაიგეს, რომ სესიკა უკვე გადიცვალა, შეცვივდნენ იმის უგაცურ სახლში და დაიწყეს მარლის ქვების თვალთვლება. გაჭკრეს, გამოჭკრეს ჩოტქს და სულ რვა ქვამდის ავიდა. გადმოიღეს ქვები და გამოიტანეს დერეფანში. დანინახეს თუ არა სანდრომ და გიგამ, რომ იმათი სახლიდან ვიღაც კაცებს მარლის ქვები გამოუტანიათ, წამოავლეს გომბლებს ხელი, მოუცვივდნენ ალალოს და მიკირტუმს, უტურტურებენ გომბლებს და ეუბნებიან: „თქვე მამამკლებო, ლათ მიგაქო ცვენი მარლის ქვები ჭა? დანიცადეთ, მოვიდეს დედა, თუ ჭად უთხლათ!“ ამ საუბარში და ჩხუბში რო არიან ზაწაწა ბიჭები, ვიდრე მობრუნდა ეფემია კალაებიდგან, შეიტყო მწარე ამბავი და მრისხანეთ შეუტია ალალოს და მიკირტუმს, რომლებიც ამ დროს კვარზედ უკუღმა იყვნენ ჩამომჯდარები. ალალოს ეწეინა, თითონაც გაცხარდა და დაუწყო ეფემიას გინება.

ევექიამ ბუკრი თმენის შემდეგ, წამოაწვლა მუგუნაღს სელი და ერთი თუ ორი კისერში თქვენ ალაღ და მიკირტუმას. მოგეტათ სიტყვასე, იგადრეს მარლის მძებნელებმა კუდის ამოძრება და გასწიეს ტუსტუსით შინსკენ.

მეზობლებს უკვირდათ ევექიას კაცური გარჯილობა და ეუბნებოდნენ ერთმანეთს, რომ მართლაც და დედა-კაცის ტოლა გაწვევს ცხრა უღელ საჩსაც არ შესძლებიაო. ერთი კვირის შემდეგ წავიდა მთაზე ცხვარი და ევექიას შეუდგა მიწის ხვნის თადარიგსა. მიწის ამოწვევასე რომ მიდგა საქმე, ევექიამ დაიწყო სრუნვა მსხედ, თუ რა ქნას და ვინ გაზვანდოს მიწის ამოსაწვევით. აქ სოციალთა მკითხველს გაუკვირდება და იტყვის: „რა მიწა უნდა ამოწვიოს ევექიამ, რას ამბობს ეს კაცი? რა მიწა, ჩემო მკითხველო, და ქონიელებს მამანაში-დანვე მიწები კვამლეულათ არა აქვთ გაყოფილი. მიწა საზოგადო გუთნილება არის. რომ ერთმანეთს არ შეეცილნენ და რაიმე განსუთქილება არ მოჰსდეს მათ შორის, იმათ აქვთ ერთი დანიშნული ვადა, როდესაც ყველა კომლის კაცი გუთნით თუ ცხენით უნდა გამოვიდეს დანიშნულ მინდორსედ. აქ გაყოფილებიან ორ ნაწილათ, გუთნიანები ერთათ დადგებიან და ცხენიანები ერთათ. გუთნიანებს ნახვენები აქვს ერთი მსარე მინდვრისა და ცხენიანებს მეორე; ერთ რაიმე ნიშნის ჩვენების შემდეგ, დაიძვრებიან გუთნიანები ცალ მხრივ და ცხენიანები მეორე მხრივ. ვინც რომელ მიწაში მივა წინ, იმ მიწას იმ წელიწადს ის მოჰსწავს; ესრეთივე წყობილობა აქვს სათი-ვეების შესასებად. ესლან ვგონებ, რომ ყველა გაიგებს, რა მიწის ამოწვევასე დახდებოდა ევექიას—მიწის ამოწვევაში მამა-კაცნი არიან სოღმე საზოგადოთ და ის კი დედა-კაცი იყო.

შემთხვევის მსხვერპლნი.

ევექიამ იმის გარდა, რომ არ იცოდა, ვინ გაეგზავნა მიწის ამოსარჩევათ, არც ის იცოდა, რომელი მიწა უფრო სასარგებლო იყო მისთვის. ბოლოს მოიგონა იმან ის მიწა, რომელსაც სესიკა მალ-მალ ახსენებდა და ძრეულაც მოსწონდა ხოლმე. ეს იყო დავით გარეჯის მიწა, რომელიც არის გარეჯელის ეკლესიის გვერდზედ. ერთ დღეს ევექია წავიდა მიწის სანახავათ, რომ დაწმუნებულიყო იმის სიკეთეში; მიწა მართლაც მოეწონა და მალევე გამობრუნდა უკან. გზაზე ევექიას რაღაცანიძმა ფიქრმა წამოუარა და გადაწვეოტა, რომ უთუოთ „ჯარში“ (ყრილობაში) თითონ უნდა გავიდეს. რძი დღის შემდეგ, მართლაც, მამასახლისმა გამოუცხადა სოფელს, რომ ჯმა და ამ დღეს უნდა გავიდეთ მიწების ამოსარჩევათა. ევექიამ რა კი გაიგო ეს ამბავი, დაიწყო კმაზვა და შხადება; ჭკითხა კიდევ ერთ მეზობლის მოსუცს: „ხომ სთავილო არ იქნება ჩემი „ჯარში“ ჩარევა, რაზედაც გლეხმა მიუგო შემდეგი: „განა რითი აჯობებ შენ მარხის, შეილო, რომ ის მუდამ წელს ჯარში გადიოდა? რაკი გაიგო ევექიამ, რომ უწინაც უკლიათ ქალებს „ჯარში“, გული მოეცა. დადგა დანიშნული დღე, გამოვიდა მინდვრათ გლეხ კაცობა და დაეწვენენ დასტა-დასტათ, გუთნისებები ცალკე და ცხენოსნები ცალკე. მამასახლისი წესისდაგვარათ, თეთრ ცხენზედ იჯდა; გამოვიდა ყველა დასტების წინ და დაიწყო თვალთვლება, ხომ არვინ აკლია გლეხთაგანი. კარგა თვალთვლების შემდეგ, მამასახლისმა ჭკითხა გლეხებს: „ბიჭებო, სესიკას სახლიდამ არავინ წამოსულა?“ ამ დროს ყველა გლეხებმა უკან მიიხედეს, ხომ არავინ მოდისო, მაგრამ ვერავინ შენიშნეს. ბოლოს ერთმა გლეხმა წამოიძხა, რომ ევექია თითონ მოკაო. გლეხს არც კი გაუთავებინა ჰასუსი, რომ ევექიამ ორდობე-

ბიდან გამოსატუნა თავისი ლურჯა, მოვიდა პირ სხვეული ხალხში და მამასახლისს ბოდიში მოსთხოვა დაგვიანებისათვის.

მამასახლისმა ერთიჯ კიდევ გაუარ-გამოუარა დასტებს, დადგა რაზმის ბოლოში და ორი მინუტის შემდეგ დაიძახა: „ჭერი! ჭერი!“ ამ სიტყვის გამგონე ცხენოსნებმა დაჭმრეს ცხენები ცალ მხრივ და ვინ წინა და ვინ უკან; გუთნებმა გასწიეს ჭრიალით მეორე მხარეს. ეფემიამ მიაგდო თავისი ცხენი ერთხელ თვალ გადავლებულ მიწაში, გადმოხტა ცხენი-დამ, წამოჭყარა ლაგამი, დაუჭიმა უურები და დაღლილ მოკეთეს დაუწყო თვალებზედ ხელის სმა. ეველამ ამოიჩიეს სათითათ მთა და დაბრუნდნენ შინისკენ. ეფემიამ ამოუარა კალთ-ზედ ბიჭებს და უთხრა, რომ გუთანი წაელთ დავით გარეჯის მიწაში. შემდეგ თიბვის დროც მოვიდა და ზედ დატანებით ქერიც შემოვიდა. ეფემიას ანათეური წლის მოსავალი არ მოუგროვებია სხვაზედ ნაკლებად. ჯერ გაათიბინა ბიჭებს თივა და მეტე მისცათ ხელში ნამკლები. ბიჭებმაც ჩაიციეს სამკვდილები, გაიკეთეს ნეკებზედ სათითურები, გასწიეს ყანებისაკენ. მოსჭრეს თითო ხელეური ყანა და დასძახეს:

მალანაულა ყანაო,

შენ აქ რამ მოგიყვანაო?

—ხარმა მხნა, კაცმა დამთესა,

ფუფუვალამ მომიყვანაო.

ეფემიამ გაათავა სამკელი. გავიდნენ მომკლები უკანასკნელი მიწის ბოლოში და დასძახეს:

შემთხვევის მსხვერპლი.

არმოს ჩადი,
ძველათ გადი,
შენ ძველი და
სხვა ახალი.

შექვერეს თავთავებიდგან ჯვარი და წამოვიდნენ სიმღერით შინისკენ. რაკი გაათავა ეფემიამ სამკაული და მის კალაში დაიწყო ძნების დგმა, ეფემია გაიხარა კალხსკენ და დაიწყო ლექვა.

ერთ დღეს, როდესაც ეფემია თავზედ მოსასვევე წაერეული უინხათ უვლიდა ქერის სვავს და ნიხით უხვავებდა გარშემო მოვიდნენ იმის კალაზე ტომარა გადაკიდებული გალუსტა და გოა და ჭკითხეს ეფემიას: „ქერს სომ არ გაჭედილა?“. ეფემიას მამინვე მოაგონდა ადრინდელი ბრინჯის და მარღის სანქმე, იფიქრა, რომ ესენი ჩემთან სასერიოთ არ მოსულანო და გაჯავრებით უთხრა: გასწით იქით, გამეცაღეთ, თორემ ჩემი მიცვალებულის ცსონებამ, სულ ტუტას აგადნოთ. ამაზედ გული მოუვიდა გალუსტას და შეუბრუნა ეფემიას სიტყვა: „ოხერო, სატის ღვინო სომ არ დაგილევიაო!“. „ოხერო, სატის ღვინოო!“ იფიქრა ეფემიამ და გაქანდა ფიწლისკენ. გომ კი წაჭნურხულა გალუსტას—არჩა თავს უშველათო, მაგრამ გალუსტამ ფენი მოიბოროძკა, იტყოდა კაცი, რამეს ედავება კალხს ჰატრონსაო. მაგრამ მამინ კი, როცა იგრძნო ფიწლის ნათითურები კისერში, ისეთი მოსცხრილა შენმა გალუსტამ, რომ გოა კი არა, ნაკეში ძაღლიც ვერ მოეწოდა; სწორე გითხრათ, სულ კუდით ქვა აკრეფინა ეფემიამ გალუსტას და უკანაც მიამხა: „მე ვაქირელი, ან ანაგელი არ გეგონო, რომ ჩემი დედულ-მამული სამეფლავზედ დაგიბირაო!“, ამ დროს სანდრო და გიგა არხეინათ თამაშობდნენ იქვე კალხს პირ მდგომ

ფურცელ (თუთას სჯ) ქვეშ. ეფემიამ განთავსა საღეწი, გაძსო-
რძობები და გამოიხარვა მადაროსაკენ გულ დაწუნარბული.
ამ ნაირთ გადიოდა წელიწადი წელიწადსედ და დღე დღესედ.
როცა სანდრომ და გიგამ მოიხვეს თავსე ხელი და ეფემია-
მაც ჰმავა მათში მამულის სიყვარული, დაულოცა ორივეს
დედულ-მამული და დაიწყო დინჯათ ცხოვრება.

რავი შეიქნა სანდრო ცხრამეტის წლისა და ჩაიტვა ჭრე-
ლი წინდები და წითელ გულის პირიანი პერანგი, დაუწყო
დედას ეკელაფრის დაწუნება; ეფემიასას აღარც გარეცხილსდა
ჰქონდა მისთვის შინა და აღარც დაეკრებულს. დედა მალე
მიჰხვდა შვილის აზრს და ეუბნებოდა: ვიცი, შვილო, რისთვის-
საც გერევა გულიო. მალე სანდრომ განცხადა თავისი გულის
პასუხი. ერთ ეკელაფრის სადამოზე, როდესაც გამოეფინებენ
საქანლებსედ ათას იგორათ მოერთული ქალ-რძლები და დასანიშ-
ნავიბიტები და დაიწყეს „ქმართუკვერის“ და „ცოლთუკვერის“ ძა-
ხილით საქანელასე ქანაობა, სანდრომ ჩაიტვა ტანისამოსი, და-
ისურა შავი კაღმუხის ქუდი და გაექანა სწორ-ამხანაგებისკენ.
ყმაწვილმა ბიტებმა გადაახეს მკლავი მკლავს და გაუსვეს სხვა
სოფლებსაკენ საქანლებსედ შემდეგი სიმღერით:

ბიტო, პირი მოგიპაწმამს,

საღამაზოთ ვისერიო,

რატომ, ბიტო, ცოლს არ ირთამ,

ფურცელსადო, ვის ელიო?

ბეკრგან უთხრეს ჩვენ სანდროსაც ცოლთუკვერის, მაგ-
რამ სულ „არა მუავსო“ იძახდა; ბოლოს დადლილ დაქანტუ-
ლი მობრუნდა შინ, რაზედაც ეფემია ძრვიელ გაუჯავრდა, მაგ-
რამ სანდრომ აინუშადაც არ ჩაიგლო. საქანლებსედ სიარულის
შემდეგ, სანდრომ დაიწყო საშინელი ნადვლობა. თუმცა ეფემია

შემთხვევის მსხვერპლნი.

რამდენჯერმე ეცადა გაეგო, ვინ ყუვარდა სანდროს, მაგრამ ვერას
 გზით ვერ ათქმევინა. გადიოდა სანი და სანდრო ილეოდა
 თანდა თან. ბოლოს შეწუსებულნი დარდისაგან ეეგემია მიჭვარ-
 და სანდროს, მოაკლო ყურის ბიბილოზე ხელი და ჭკითხა:
 „მითხარ, რასა ჭდარდობ, თორემ მოგაგლიჯე ყურიო.“ სან-
 დრომ სიმწვაკით წამოძახა: „თამარი! თამარი!“ ვინ თამარი?!
 ჭკითხამდა სანდროს ეეგემია. ბოლოს სანდრო გამოუტყდა
 დედას, რომ საქანდობას იმან ნახა ჯანგულაანთ თამარი და
 კიდევ უყვარს. ეეგემიამ მამინეკ ჩაიგვა ყურთმაჯებიანი ქათი-
 ბი, ჭრელ წინდებზედ ქოშები და გასწია ჯანგულაათკენ; გა-
 მოიხმო თამარის დედა, მათია, და უამბო ყოველივე გარე-
 მოება. მათიას ძალიან გაესარდა თამარის გაბედნიერება და მი-
 ინატიჯა ეეგემია სახლში. ეეგემიამ მისკლის უძღლ მოითხოვა
 თამარი და გაუშინჯა თვალები, ხელები, თმა, კბილები, რამ-
 დენჯერმე კიდევ გაატარ-გამოატარა და ძალიან მოეწონა. ჭა-
 მეს ოჯახის ქალებმა ვური; მოიღაზრაკეს მსითეკხედან; მა-
 გრამ მსითეკმა ცოტა არ იყოს შეაჩერა ეეგემია. მათია ჭვირ-
 დებოდა ეეგემიას სამ-სამ ხელს ეეკლა ფარჩეულობას და რჩ
 რჩ ხელს აეკეუეულობას: საწვნეს, ქაფქაქს, ტაშტს და სხვას.
 ეეგემიას მერდინიც უნდოდა და იყო ერთი ვაი-ვაგლასი. ამ
 დროს სად იყო, სად არა. მოვიდა ტიტია, თამარის ძამა. ტი-
 ტიას უამბო მათიამ ეეკლაფერი და, სხვათა შორის, დამაბრკო-
 ლებელი მიზეზიც. ტიტიამ თავის მხრით თავს იღვა მერდო-
 ნის მიცემაც. გაანეს ერთმანერთი ეეგემიამ და ტიტიაძაც,
 შეჭკრეს ვირობა და გამოსწია ეეგემიამ შინსკენ. მოვიდა თუ
 არა ეეგემია შინ, უამბო ეეკლაფერი სანდროს. სანდრო სიხა-
 რულით თვსზედ აღარა დგებოდა და მსწრაფად აჩქარებდა
 ეეგემიას ნიშნის წაღებას.

ერთ მშვენიერ დღეს ეფემიამ გავზავნა სანდრო კალა-
 ზედ, მოაყვანინა ერთი მსუქანი ჭედოლა, გამოაცხლა რამდენიმე
 გამტვირთული პური, ერთი ტივი ღვინო აჭკიდა ცხენს, გადა-
 აფარა ზედ ლურჯი სუფრა და გასწია სანდროთი ჯანგულა-
 ხთკენ; სანდროს გარდა თან წაიყვანა ეფემიამ რამდენიმე მე-
 ზობელი კაცები და დედაკაცები. დაინასეს თუ არა მათამ და
 ტიტამ სტუმრები კარგა შორს მომავალნი, მამინე შეუდგნენ
 სახლის თაღრიკს და წმენდას. თამარიც მეზობლისას წაიყვა-
 ნეს მოსაწთავათ. მივიდნენ თუ არა სტუმრები, ტიტის მოუ-
 გება სიმე-მძასალს და მიიპატიუა სახლში. გაიმართა ღვინო,
 სადაც ტიტამ, სხვათა შორის, ისუძინა: „ჩონა ჩონას დავაკერე,
 დავაკანე ასალსაო, დემართო, ნურას მიკანონებ-მივეპარო
 მძასალსაო.“ თამარიც შემოიყვანეს მეზობლის ქალებმა. სანდრომ
 შეჭხედა თამარს, ჩადუნა თავი და აღარ აუსედინა ზევით,
 მანამ ეფემიამ არ მიიყვანა იმასთან თამარი სელის ჩამოსა-
 თმევათ.

სანდრომაც ჩაჭკიდა თამარს სელი, ამოიღო ჯიბიდან
 ეფემიას ნახშიდი ბეჭედი და მიაწოდა თამარს. თამარმა გამო-
 ართვა ბეჭედი სანდროს და გაიკეთა თითზედ. გათავდა ნიშ-
 ნობა, დაიშალნენ სტუმრები, ეფემიაც წამოვიდა შინისკენ თა-
 ვისი მსლებლებით. სანდროს ჯერკი ფეხი უდგებოდა უკან,
 მაგრამ რაკი ეფემიამ შუბლი შეუკრა და ფეხი წაუბრაგუნა,
 იკადრა შინისკენ წამოსვლა. როგორც იყო, მოჭყვას სანდრო ეფე-
 მის შინამდის, მაგრამ რა ღდის უკან ისევე იქითვე გაქუსლას
 აქეთ სანდრო! იქით სანდრო! სად არის სანდრო? სანდრო თა-
 მართან წასუულა. აუბურა სანდრომ ყოველსავე სანქმეს სელი და
 ქედი აღარას მიადო. როცა კი შესვლებოდა კაცი სანდროს,
 დაინასმდა, რომ იმას ჩაუტყამს სანდრო ტანისამოსი, შეუკრამ

შემთხვევის მსხვერპლნი.

რადაც სილი წითელ ხელცანოცში, შამოუცვამ ჯოხზედ, გაუ-
დგია მხარზედ და ჭჭერი ცოლეურთას, თამართან! მანამ გიგა
მთაზედ წავიდოდა, ეგეგამი არ უშლიდა სანდროს თამართან
სიარულს, რადგანაც ხან თითონ უგდებდა მოჯამაგირებს უყურს
და ხან გიგა. რაკი წავიდა გიგა მთაზედ, ეგეგამი დაიბარა სან-
დრო ცოლეურთიდან და დააჩივრა, რომ ასე იმისი ცოლეუ-
რობა რჯანს არ გამოადგება. სანდრომ მართლაც შეისმინა
დედის დარიგება და, ცოტათ თუ ბეგრათ, დაიწყო სახლ-კარ-
ზედ ზრუნვა. მაგრამ, მისდა საუბედურათ, იმ წელიწადში კაი
მოსავალი არ მოვიდა, წაფხულშივე სანდროს სასუიდელო გა-
უხდა პური. როგორც იყო, სანდრომ გაიტანა რჯანსი გიგას
მთიდან ჩამოსვლამდის. გიგა ჩამოვიდა მთიდან, ჩამოიტანა თან
რამდენიმე თუმანი მატყლის ფული, რომელიც ჩამოსვლის
უძანლვე გადასცა სანდროს, როგორც უმთერეს ძმას.

სანდრო მაშინვე შეუდგა ქორწილის საქმეს. იყიდა
საქორწილო ტანისამოსი თავისთვის და თამარისთვისაც. შემ-
დეგ წავიდა თამართან ძალკით და რჩიკემ გამოთვალეს, თუ
რამდენი დღეა იყო დაჩხენილი ქორწინებამდინ; სულ რაი
კვირა იყო დაჩხენილი; სინარულისაგან აღარ იყო სანდრო
მაგრამ ამ სინარულში ერთი დარდიც ჭჭონდა იმას გულში:
ქორწილი კი ახლოვდებოდა, მაგრამ საქორწილოთ პური არა
ჭჭონდა მოტანილი. რა ქნას? საით ეცეს? ახლო მახლო პური
არსად იყო საშოკნელი. ბოლოს გადაწყვიტა ლეკებში გასვლა
და იქიდან იჭვილის მოტანა. ჩაიდგა უბეში ფული, შეება
ურქები, წაიყოლა გიგო (მოჯამაგირე) თანა და გასწია ყოცა-
ლანში. შეუდგა სანდრო გზასა, მაგრამ რადაც ფეხი უკან
უდგება: მიტრიალდება და მოტრიალდება; ბოლოს გადაწყვიტა,
რომ ერთი კიდევ ენასა თამარი და გამოჰმშვიდებოდა.

უთხრა ბიჭს „იარე მოგეწევიო“ და თითონ გამობრუნდა და მიიწინის თამართან, რომელიც თვალ-ცრემლიანი მოკვება გზაში და გადახედა ელხედ. სანდროს გაუგვირდა თამარის თვალბრუნედი ცრემლი და ჰკითხა: თამარ რა გატირებს გენაცვალე? თამარმა არ იცოდა, რაზედა სტიროდა და ვერც უთხრა მიხეცი. სანდრომ გაუგინა და გაუწოდა ხელი გამოსათხოვნილათ. მიაწოდა თუ არა თამარმა სანდროს ხელი, გადმოყარა სხვილ სხვილი ცრემლები და ისევ ხელ შეკრთ დაეკონჩენ ორივე ერთმანეთს. კარგა ხანი იყვნენ იმ დგომიანობაში. ბოლოს სანდრომ წამოიძახა: გამარ, თამარ, ახლა გი დროა წასვლისა, ხომ იცი საქარწილთა ზურის მოსატანათ მივდივარ! გაუშვეს ერთმანეთს ხელი მოუვარებმა და გასწიეს თავ-თავის გზაზე, მაგრამ მანც კიდევ ვერ სტოვებდნენ ერთმანეთს, თითქო სამუდამოთ ესაღებებინათ. ბოლოს გადადგა სანდრო ერთ ბარცვსე, რომლის წკრძაც ორი მინუტის შემდეგ გასმარა ერთმანეთს ჯერ ისევ დაუგვარებელი მეგობრები. მალე სანდრო მოეწია თავის ურემს, შეუხტა ზედ და გაუდგა გზას. მივიდა ლეკებში, ივიდა ხორბალი და მიიტანა იქვე წისქვილში დასაფეკვლათ. წისქვილში სხვაც ბევრი საფეკვები იყო და სანდრო ვერ ახერხებდა მალე დაფეკვას. შეესვენა კიდევ ლეკის ბიჭებს, რომ ჯერი დაუთმეთ, მაგრამ არავინ არ თანა-უგრძნო მის მწუხარებას. ბოლოს სანდრომ მოინდომა ძალაობის ხმარება და კიდევ გაჩნდა საშინელი ჩხუბი. პირველი მსხვერპლი ჩხუბისა გახდა სანდრო და შემდეგ რამდენიმე ლეკის ბიჭები. გიგომ, ბევრი ცდის შემდეგ, გამოასწია მიცვალებული, დაუდო ურემს და წამოიღო შინ.

ეუბნის ამ დროს დიდ თვართი-ფურთში და ტანისამოსის კერვაში იყო. იმან დაიბარა რამდენიმე მეზობლების

შემთხვევის მსხვერპლნი.

ზატარძლები და ჭაი-ჭაირთ შეკერეს სანდროს სანუფო ტანი-სამოსიც. ეფემიამ, შეკერვის შემდეგ, დაკურა ღამისათ ტანი-სამოსი, ხაღო სკივრში და დაუწყო სანდროს ღოდინი. ერთ დღეს ეფემიას რაღაც ქეიფმა მოუარა და მოინდომა სანდროს ტანისამოსის ნახვა: მივიდა სკივრთან, ამოიღო ტანი-სამოსი და დაუწყო შინჯვა; შინჯვის დროს ეფემიამ დაიწყო რაღაც წუხილი და წუწუნადი მალე სმა-მალლა ტირილზედაც გადავიდა. ეფემიას თითონვე უკვირდა თავისი ყოფა-ქცევა და ან იცოდა რისთვის მიეწეა ბოლოს ეფემიას წამოუარა ერთმა სპაგულმა ანრმა და წამოიძახა უეცრათ: „რა ვქნა, ძუძუები რათ მეწეება, ბიჭს ხო არაფერი შეემთხვა!? ჩაყარა ისევ ტანისამოსი სკივრში და გასწია თამართან, აქნება იცოდეს რამე სანდროსეო. გზაზედ ეფემიას შემოუარა ლეკვებში გაგზავნილი ურემი, რომელზედაც იჯდა თვალ-ცრემლიანი გოგო და ელალებოდა კამეჩებს; მივარდა ეფემია ურემს, მგრამ თქვენს მტერს, რაც იმან იქ სანახავი ნახა. ჩამოიარა ეფემიამ ღოყებსზედ ხელები და ავარდა ურემზედ. გადახდა სანდროს შირიდაი ნაბადი და დაემხო ზედ გვამს წიწკნით და გლეჯით. სმაურბობაზედ შეიკრიბნა სალხი და, ვინც კი დაინახა სანდროს გვამი, გულ შედარებულად უფურცადა ეფემიას. მოიტანეს გვამი სასლში, დასველეს ტასტზედ და მოუსხდნენ აქეთ იქიდან ჭირისუფლები; გაგზავნა ეფემიამ კაცი ყველგან ნათესავებთან შესატყობინებლათ. გაეგო გივასაც კალოზედ ამბავი და მოვიდა საკინმ ჩამოწვევტილი და გულ-სულ დაკრეფილი. შეარე დღეს თამარიც მოიყვანეს, თმა გაწიწილი და ფერ-მინდილი. დაიტირეს სანდროს ყველა ნათესავებმა, დამარხეს მესამე დღეს და ქვატ დაადვეს ერთი წლის შემდეგ. კვლარც გივამ გაინახა, სანდროს სიკვდილის შემდეგ.

ერთ საფრთხის დღეს, როდესაც გიგა იჯდა ბერის თავზე და სწველიდა ცხვარს, უცნაო წამოუარა წაღაცა ბოლძა, გახდა ავით და ორი კვირის შემდეგ განუტკვა უზიარებელმა სული. მეცხვარეებმა, წესისდა კვათ, გასჭრეს, გამოიღეს შიგნეულებს, დამარჩილეს და, შინ დაბრუნების დროს, წამოიღეს თან. მალე მოკვლავ მალე შეიტყუეს გიგას სიკვდილი, მაგრამ არ უმუდავებდნენ ეფემიას. ბოლოს, როდესაც ჩამოვირთა მთიდგან ცხვარი და ჩამოვიდნენ ყველა შემცხვარეები, ეფემიამ დანიშნა წახილი გიგასად და ჭკითსავდა მეცხვარეებს: გიგა რა იქნა აქამდისინა? მოდისო, კუბნებოდნენ ყველანი. ეფემიას აღარ მოუთმინა გულმა და გაემზადა კითომც გიგას მისაგებებათ. შეიტყუეს მეზობლებმა ეფემიას აზრი, შევირთონ რამდენიმე კაცი და დედა-კაცი, ჩასსვენეს გიგას კვამლი რომელიც აქამდის მეზობლის სახლში იყო შენახული; დაინახა თუ არა ეფემიამ კუბო და ხალხი, შემოირტყა ორივე ხელებით თავში და გადაეხვია თამარს; თამარმაც გადასდრო ეფემიას ხელი და შესტირეს ორივემ ერთმანეთს; რძალ-დედამთილი მეტის მწუსარებისგამო შესდნენ ჭკვიდან და დაჩნენ სამუდამოთ ხელ გადახვეულები.

დღესაც ეფემია და თამარი ხელ გადახვეულები დადიან საფლავებზე და უტირებენ ერთმანეთს: „კვამლი სანდრო და გიგა!“

გიორგი ქრელაშვილი.

მსიფას ანდერძი.

მიქეილ - გაბრიელი
ოსეთას მოკვლინა,
შიშის წაწი თავს დასცა,
თვალთ დაატყუტინა! —

* *

სთქვა: „სომ ვერსად წაუვალ
მე ამ სულთა მხუთავებს
და სვეწნა, თუ ფულები
გერ მიშველის ვერაფერს!...“

* *

უბრძანა: მომიუკანეთ
ქვლავ ჩემი შვილები,
უნდა იმათ გარდავცე
არცოდ რამ სიტყვები.“

* *

მეჭო, გასპარ, ბაღდასარ
სალამოსვე მოვიდნენ,
მამა ნახეს ამ გვართ,
მეტის მეთათ შეწუნდნენ.

* *

— რას გვიშვრები მამაჯან!
ქვლავ ჩვენც თავს მოვიკლავთ!
ნუ დადუშავ შენს ოჯახს,
ნუ დატკბობ ჩვენ ობლათ...
* *

არა, შეილო, ამ უამსა
 მე კვლავ გადაურჩები —
 თავს მადგია ხმლებითა
 მიქელ — გაბრელები!

* * *

თქვენ იტოცსლეთ... ემე ქენტ...
 უაინათი გასწოეთ
 და ჩემ საცხროგებლათაც
 გთხროთ, რომ ესე მოიქცეთ.

* * *

მე ხომ, შეილო, თქვენც იცით,
 ხალხი მისთვის მლანძღავდა,
 რომ თუმანი თვეშია
 მთხ აზაზსა მიგებდა;

* * *

თუ გინდათ სიკვდილ შეძლებ
 ვინმემ მითხრას ცხროგება,
 თქვენ ნურავის ნუ მისცემთ
 თუმანს მანეთ ნაკლება...

* * *

მამინ მანც იტყვიან:
 ისევე ცხრონდაც ოსეთა —
 ის ასე არ გვლავრცლავდა,
 იტოდა შებრლება, —

* * *

...თუმანსედა მთხ-აზაზს
 ყოველთვის გვკურდებოდა

ოსეთას ანდერძი

და შვილებივით ტყუილსა
თავსუდ არ გვივიდებდა...

* * *

გეგმობის, კინძლთა, შვილთა, ანდერძი

ახა კარგათ დაიცვათ,

გულსთ ღანძლივით სთელავში
მანძილ არა დამისხნათ...
მინ. ასათიანი

გეგმობის, კინძლთა, შვილთა, ანდერძი
ახა კარგათ დაიცვათ, გულსთ ღანძლივით სთელავში
მანძილ არა დამისხნათ...
მინ. ასათიანი

ქვემოთ მოცემულია
... მხარეები და გვ. 100

რავდენივე სიტუვა ჩვენ გეუარემოგაზე.

ჩვეულებას განცობრიობაში ისე არათუკერი არ ემორჩილება, როგორც სასოგადობრივი ცხოვრება გაუნათლებელ პირებისა და ნამეტნავად გლეხებისა. დარწმუნებული ვარ, რომ ასე გითხვამის მისცეთ ჩვენებურ კაცს შესასებ საქმისა, რომელსაც იგი მუდამ დღე განაგებს, ერთხელ ვერ მოგცემთ იგი საფუძვლიან მიგებას, თუ რისთვის მოქმედებს იგი ასრე და არა სხვა ნაირად. თქვენ გითხვასე ის მარტო ამას გეტყვით: ჩემ მამა-მამას ასრე უცხოვრია და მეც მათ გზასე მივდივარ. რაც გინდ გულ მოდგინეთ და სედ მიწეკნით აუხსნათ გლეხს საქმე, თუ როგორ უნდა გააუმჯობესოს მან თავისი გლეხური საქმეები: მიწის სუნა, ურმის გაკეთება, საქონლის მოკლა, მიწის სასუქით შესავება და სხვ. იგი თქვენ დარბეებსე გულ-გრილად შეძგებ სიტყვებით მოგმორდებათ: ნუ დაჭკარავ ძველსა გზასა, ნურცა ძველსა მეგობარსა; დიქრის დაულლცავ უწინდებური გზაც და ცხოვრებაცა.

ამისთანა კაცა ისეთი მოწიწებით ეტობება ჩვეულებას, რომ მას არამც თუ ერთი პირგანი დარბეება, არამედ მთელ სასოგადობრივ გაუმჯობესებულ ცხოვრებაშიაც რომ ჩაყენეთ, ისიც კი მასზედ ვერ მოიღებს მოქმედობას.

გარდა ჩვეულებისა ძველ ცხოვრებისადმი, მიწეკნი ამისთანა ახარებულ უარ-ჭეოფისა ახალ მეურნეობის შემოღებაზე, თითონ სასოგადო ცხოვრების ღტოლევილებშია. კარგათ

რომ საქმეს დავაკვირდეთ, შევატყუებთ, რომ ესლანდელ დროში არც გლეხობა და არც თავად-აზნაურობა სრულიად მეურნეობის გაუმჯობესებაზედ არ სცდილობს. პირველებს ღვდელ-დაკონობა მიანხიათ ნეტარებად და მეორეებს ჩინოვნიკობა. რამდენად ეს აზრი ძართალია, შევიტყუებთ უფრო კარგათ. როდესაც გლეხის და თავად-აზნაურობის ცსოკრების მიხანს გავიგებთ, როდესაც მათ გულის აღმძვრელ მიხეხს, რომლის ძალითაც იგინი თავიანთ შვილებს შეოლასში აძლევენ, გაძოვიკვლევთ. როგორ ჭიკჭირობთ, მკითხველო, გლეხი თავის შვილს სასწავლებელში იმ განსწავლით უშვებს, რომ მან თავისი შვილი სწავლის გათავების შემდეგ თავის გლეხურ საქმეში გამოიყენოს?... თუ იგი მასინ თავის-თავს უფრო ბედნიერად ჩათვლის, როდესაც თავის შვილს ანაფორაში დაინახავს? ან რას იჭიკრობს დიდი მემამულე თავადი, როდესაც იგი თავის შვილს სასწავლებელში წდის? აძლევს იგი თავის შვილს ისეთ სწავლას, რომელიც მას შემდეგში თავის საკუთარ მამულის გამკეობაში დიდ საჩებებლობით გამოადგება? რომ ბეკრი აღარ განავგრძელო, მე თითონ ავსსნი ამ კითხვას მოკლეთ და სწოროეთ. აი რას იჭიკრობს ჩვენი მეტის-მეტე უწინდელი ჩვეულების მიმდევნი თავადი: ჩემს ვაჟს გვარეულობა კარგი აქვს, ამისგამო პროტეკციაც, და, თუ უნივერსიტეტის დიპლომიც გამოიტანა, მასინ ხომ ჩინოვნიკური ასპარეზი მისთვის ეკვლგან გასსნილიაო. ამ აზრით წდის თავის შვილს ზემო აღნიშნული თვისების კაცი და მისი შვილიც, სწავლის გათავების შემდეგ, შედის ჩინოვნიკად და სშირად მთელ მხარეებს, გუბერნიებს და მარებს განაკებს, მასინ როდესაც თავისი მამულისა და თვისი სახლის კუთხისა კი არა ეუურება-რა. მას იჭიკება სათავილოთაც მიანხია

რომ მან თვის სახლის და მამულის გარემოებს თვითონ
 ხელი მოაუღოს, თითონ გაისარჯოს და ნაწარმოებს გზა
 უჩვენოს, თუ სად და რაინაირად იგი უნდა გასადგოს, რა-
 გორც მისთვის, ისე თვისი სამშობლოს სასარგებლოდ. ასე
 და ამ ნაირად დღიდან-დღეზე გადადის ჩვენი მამა-პაპურ
 კვალზე გაკვერილი ცხოვრება. ვინც ეს გარემოება ჩვენი
 ქვეყნისა იცნას, იგი ადვილად წარმოიდგენს, როგორი სიმ-
 ნელე უძვეს კაცს წინ, როგორი ცოდნა და უნებობითი ძალა
 უნდა ისმაროს მან, რომ განარღვიოს წინ აღშენებული კედ-
 ლები წარსულის აზრისა და ცხოვრებისა, რათა სეირიანი და
 საფუძვლიანი მეურნეობა შემოიღოს. მაგრამ შემდეგი კითხვა,
 რომელიც ამ ახალ მეურნეობის თაობაზე მაგონდება, არ
 შემიძლიან არ წარმოვსთქვა: საჭიროებას თუ სარგებლობას უნდა
 უცადოს ვაძმა გონივრულ მეურნეობის შემოღებაში? — საჭირო-
 ება შევიწროებულ ცხოვრებიდან და სისაწყულიდან წარმოსდგება და
 სარგებლობა თითონ მომავალ საქმეზე და მოკვიდებული. მად-
 ლობა ღმერთსა, ამასე დიდი შევიწროება და სისაწყლე ჩვენ
 გლეხს კიდე უნდა, რომ მის თავმა და გულმა შეიტყოს რა
 აუცილებელ საჭიროებას შეადგენს მისთვის მისი გლეხური
 საქმეების გაუმჯობესება, ანუ საზოგადოთ ვსთქვათ, გონიურ
 პრინციპზე დაყენებული მეურნეობა? რაც შეეხება ახალ მეურ-
 ნეობიდან სარგებლობას ანუ გამოჩენას, მის წინააღმდეგი
 ბევრი თქმულა და ესლაც ბევრსა ლაპარაკობენ, თუმიცა საქმე
 არავის არ გამოუცდია ჯერ, თუ რამდენად სასარგებლოა, ან
 საზარალოა ყოველი ახალი შემოღება მეურნეობის სფეროში.
 ბევრჯელ გამიგია, რომ ჩვენ მხარეში თურგუნის ან ოთხ-თვა-
 ლიანი ურემი — როგორც გინდათ ისე დაუძახეთ — მინამ-
 დინ არ გამოდგება, მინამ გზებს არ გააკეთებენო, მინამ

რამდენიმე სიტყვა ჩვენ მეურნეობაზე.

ყოველ სოფლებში მისი მცოდნე და გამკეთებელი მჭედელი
 არ აღმოჩნდებოდა და სს. რამდენად ეს არის მართალია,
 შემდეგი მსჯელობიდან დაინახათ მკითხველთ. ჩვენი მხარე
 ბუნებით მთიანია და გორაკებანი — ეს თქვენ თითონაც
 კარგათ იცით — მაშასადამე ჩვენ ისეთი სათრუალებელი
 იარაღი ანუ სიმძიმის გადასატან-გადმოსატანი უნდა გქონდეს,
 რომ ჩვენ მხარეს შეჭეუროდეს და მის მოთხოვნილებას აკმა-
 ყოფილებდეს. ახა ახლა გავშინჯოთ, მართლა ურემი უფრო
 მის მოთხოვნილებას კარგათ აკმაყოფილებს, თუ ფურგუნია?
 ამ კითხვის მიგება თითონ ურემის და ფურგუნის ასხანაში
 მდგომარეობს და ეს ასხანა გამოინატება ჩემის აზრით ასე:
 ურემი თანახმო მსრინი ახარმადია, (ჩინგია), რომელსაც
 ალაგი სიმძიმის ძალისა მართა ერთს ღერძსად აქვ დადგნობი-
 ლი, რისგამოც ეს ძალა ყოველ ურემის უმცირეს აწევ-დაწევასში
 აქეთ-იქით გადად-გადმოდის, აქედან წარმოსდგება. ურემის
 თავ-მძიმ — თავ-მსუბუქობა ამისთანა აშენებულობისა-გამო
 ურემი, რაც გინდ სწორეთ იყოს დადებულად, მანც ად-
 მართოე ატანის დროს იგი თავ-სუბუქია და თავ-
 ქვე ჩაშვების დროს თავ-მძიმე. რა შედეგი ანუ შედ-
 მოქმედება აქვს ამ შემთხვევას საქონელზე ეს უჩემოთაც
 მკითხველმა, კვონებ, კარგათ იცის. რამდენად განიჩნება
 ფურგუნია ანუ ოთხ-თვალიანი სათრუალებელი იარაღი ჩვენი
 ურემიდან, ადვილად წარმოსადგენია. ფურგუნია განსაკუთრებით
 მით განიჩნება ურემიდან, რომ სიმძიმის ძალას მასში უფრო
 ფართო ადგილი უჭირავს, ე. ი. სულ ის ადგილი, რომელიც
 წინა და უკანა ღერძების შუა არის. თუმცა ეს სიმძიმის ადგი-
 ლი (Точка давлєнія) აღმართ დაღმართში იცვლება, მაგრამ
 უკანასკნელი წერტილები ამ ძალის მიწოდისა (крайнія

ТОЧКИ ДАВЛЕНИЯ) წინა და უკანა ღერძების უოკელთვინ. ამ წერტილებს სამძიმის ძალა ძრეულ იშვიათად გადასცდება, მხოლოდ მასშინ, როდესაც ფურგუნი ისე აუიწავდება, რომ კუთხე დადრეკილებისა (УГОЛЬ НАКЛАНЕНИЯ) 90° მეტია. აქედან სხანს. რომ ფურგუნი მთიან ალაგასუფორ-სასარგებლო სატარებელია, ვიდრე ურემი. ერთი სეი-რინი თვისება ჩვენი ურმისა ის არის, რომ იგი იათად ჯდება და სესების ძალა (СИЛА ТРЕНИЯ) ცოტა აქვს, ვიდრე ფურგუნს, რადგანაც ორთვალანია. ესლა იმულებული ვარ, რომ ორიოდუ სიტუვას შესასებ გზებისა ვსთქვას, რადგანაც კარგი საურმე გზები მეურნეობისთვის მართლაც აუცილებელ საჭიროებას შეადგენენ. მე აქ გზების მიმდინარეობაში არ შევალ მე მარტო წინააღმდეგ ზევით ნათქამ აზრისას ამას ვიტყვი, რომ ფურგუნის შემოღება გზების გაკეთებაზე კი არ არის დამოკიდებული, არამედ გზების გაკეთება ფურგუნის შემოღებაზეა.

მართლაც, წარმოვიდგინოთ, რომ სასაოფლო გზები ყველას ადგილას გააკეთეს ისე, რომ ფურგუნი თავისუფლად იტარება; იქნება გზონიათ გლეხმა ამ შემთხვევით ისარგებლოს და ურმის მაგიერათ მან ოთხ-თვლიანი ჰოკოსკა ან ფურგუნი შემოიღოს?!... არა მგონია. იგი აი მასშინ რას იფიქრებს: თუ კი ოდრო ჩოღროიან გზაზე ჩემ დაწბასიელ ურემს წინად ვატარებდიო, ესლა უფრო კარგად ამ გაკავებულ გზაზე არ ვამუშავებო!!.. რა ძალა მადგა, რომ ფურგუნი შემოვიღოვო! ამ შემთხვევაში გზის გაკეთებას არ შესანიშნავი სარგებლობა არ ექნება. ჩვენი მხარეები, რომელნიც სამეურნეო წარმოებით უფრო შესანიშნავი არიან, მადლობა

დმერთსა, კიდევ ისეთი გზებით შეერთებულებია, რომ ფურგუნ-
ნიც კარვად იმუშავებს, თუ კი ატარებენ.

ფურგუნის გზასე გატეხვა და აქედან საზოგადოებრივი
მოთხოვნა იქნება მჭედლებში, ან ფურგუნის გამკეთებელში, ან
შეიძლება რომ ფურგუნის შემოღების წინააღმდეგ მიზესად
ჩაითვალოს, როგორც ძველი ჩვეულების მიმდევრე მეურნეები
იძახიან. ჩვენებურ მჭედლებს ფურგუნის რკინეულობის გაკეთება
ან გაუჭირდებათ. ფურგუნის რკინეულება მჭედელმა რომ ერთ-
სეულ ნახოს, ანა მგონია, რომ მას მისი გაკეთება გაუნელდეს
იგი ან თხოულობს ძრეულ წმინდა ხელობას, როგორც საათის
მესანიზმი, ვსთქვათ. ზოგიერთ პირს ფურგუნის წარმოდგენა
რომ ნამდვილი ქჭმანდეს, იგი ადვილად დარწმუნდება, რომ
შეშის და მისი ფურგუნი ზოგიერთ ჩვენ ურემსე ცაცილებით
მაგარი და უბრალო გაკეთებულობისაა. ჩვენ არც მჭედელს
უნდა კემბდეთ, არც გამკეთებელს; გამკეთებელიცა და
მჭედელიც მისი თითონ მეურნე—პატრონი გასდება, რო-
დესაც მის საჩუკებლობას დანახავს; ჩვენთვის ახალ მეურნეო-
ბის შემოსაღებლად გზები და მჭედლები კი არ არი საჭიროდ,
არამედ ცოდნა და მისი განვრცელებაა ხალხში.

მაგრამ ცოდნა ცოდნიდან განიხივეს. საზოგადოდ რომ
ვსთქვა, ჩვენი ხალხი ცოდნას მოკლებული არ არი, მაგრამ
ის ძალა, რომელიც ცოდნიდან უნდა გამოდიოდეს, ხალხში
კი სრულიად არა სჩანს და, შემოძლიან კიდევ ვსთქვა, არ
აჩსებობს. ეს მითი კი არ აიხსნება, რომ ჩვენ მხარეს ცოტა
სასოფლო სასწავლებლები აქვს, საიდანაც უბრალო ხალხს
შეუძლიან საჭირო ცოდნა გამოიტანოს, არამედ თითონ
ცოდნა, რომელიც ჩვენ ხალხს ამ სასწავლებლებიდან გამოაქვს,
ან აძლევს მას ისეთ ძალას, რომლითაც კაცი თვით—მოქმე-

დობას ეხვევა და მონური დამოკიდებულებიდან ძველის ჩვეულებითადმი განთავისუფლებას ცდილობს. ესლანდელ დროში გლეხი კაცისთვის მარტო წერა-კითხვა კი არ არის საჭირო, არამედ ცოდნა ისეთი საგნისა, რომელიც აუცილებლად შეეხება მის საქმეს. ასეთი საგანი არის მეურნეობა. რომ ზოგიერთ მკითხველმა თვითნებურად თვალთ არ შესდეს ამ ჩემ გამომთქმულ აზრს შესასებ მეურნეობის ცოდნის საჭიროებისა გლეხისთვის და სპეციალური მნიშვნელობა არ მისცეს ამ სახელს, საჭიროდ ვხედავ განკარტოვ, თუ რამოტენად მოსათხოვარი ჩვენი სასოფლო სასწავლებლებისაგან მეურნეობის ცოდნის განვრცელება უკლებსუა.

რასაკვირველია, მე აქ მეურნეობას იმ სპეციალურ (თვინიერ) მნიშვნელობას არ ვაძლევ, რომელიც მას მალა სამეურნეო სასწავლებელში ეძლევა, საცა იგი თითონ სასწავლებელის დანიშნულებისა გამო ყოველი განყოფილებაებით შეისწავლება. მე მინდა ვსთქვა, რომ მეურნეობის ტეორიები და წესები, როგორც საგნისა კი არ არის საჭირო ბავშვების გადასაცემად, არამედ ჯერ თითონ იმ წესების უვარვისობის აღსნა, რომელნიც ჩვენ მეურნეობაში მოქმედობენ და მერმე ხსლის მეურნეობის შემოღება, რამდენათაც იგი ამ ჩვენ ძველებურ მეურნეობას მიუდგება.

ამისთვის მეურნეობის სწავლას უნდა ქვინდეს უფრო პრაკტიკული მიმართულება და ამიტომ აუცილებლად საჭიროა ყოველი სასოფლო შოლისთვის პატარა მამულის მომზადება, რომელსაც ფერმის მნიშვნელობა ექნება, საცა ბავშვები მასწავლებელის სელმძღვანელობის ქვეშ იმუშავებენ ჯერ იმ სამუშაო იარაღით, რომელნიც ჩვენ მეურნეობაში არსებობენ, და მერმე, როდესაც დახელავნიდებიან მიწის შემუშავებაში,

მიერძმით ახალ სისტემაზე გადასვლა. ურძის გარდა რა არადი მეურნეობისა უნდა იქმნას შეცვლილი, ამას მე შემდეგში ვიტყვი, ხოლო ესაა უფრო საჭიროა რამდენიმე სიტყვა ვსთქვათ მასზე, თუ სად იშვებება ისეთი მასწავლებელი, რომელსაც ამ საქმეებში მოთავეება შეეძლოს.

საუბედუროდ, საქართველოში ერთი სამეურნეო შკოლაც არ არსებობს, საიდანაც სამეურნეო საქმეში დასვლაზე უფრო მასწავლებლები გამოდიოდნენ. თუცა იყო ერთად ერთი ლოჭინის შკოლა, მაგრამ ისიც ისეთ უბედურ მდგომარეობაში ჩაგდეს, ასე ჭკონია კაცს, უნდათ დამტკიცდნენ, რომ ჩვენ ქვეყანაში გონივრულ პრინციპზე დაყენებული მეურნეობა ვერ იგვარებს, ვერ გამოდგება. რასაკვირველია, ამ შემთხვევას დიდი ზედ-მოქმედება აქვს ჩვენ მამულზე და სამეურნეო მხრით მაგრამ ამით კიდე არ შეიძლება დამტკიცებით ვსთქვათ ვითომც ყოველი სასოფლო შკოლის მასწავლებელი, თუ ვი მას ერთი ბეწო დტოლვილება ჩვენი მამულის მეურნეობის გაუმჯობესობისაკენ აქვს, სრულიად უვარგისი იყოს ამ საქმეში. ვინ არიან ჩვენი სასოფლო-შკოლის მასწავლებლები? — სემინარიელები და სამასწავლებლო აღკვეთის ინსტიტუტელები. როგორც პირველი, ისე უკანასკნელიც ძიელ არიან სამეურნეო საგნების სწავლას მოკლებულნი, მაგრამ, ვურსის გათავების შემდეგ, რიგენი იმდენად გონებით გახსნილნი და მოძინებულნი გამოდიან მასწავლებლიდგან, რომ, ვგონებ, არ გაუჭირდებათ აუცილებელი საჭირო სამეურნეო ცოდნის ბავშვებისთვის გადაცემა. შემდეგ ერთისა, ანუ რის წლისა, თუ ვი იმათ ყოველ ნაკლებეგანებას ჩვენ სამეურნეო სფეროში უფრო უკლებს და თვალი ადევნეს, დაწმუნებული ვარ, პირველი ისინი ნახვენ ჩვენი ქვეყნის ღარიბობის მიზეზს მეურნეობის დაცე

მასში, ზირველად ისინი დაიწყებენ მეურნეობის გაშემკობებსობ-
 სედ დასადაბას და, უკველია, კიდევ მიაჭტვეინებენ მთელ
 საზოგადოებას ყურადღებას ამ უმთავრეს ჩვენის ცხოვრების
 ნაკლებევაებაზედ. ზოგიერთი სასოფლო შკოლის მასწავ-
 ლებელთაგანი იქნება კიდევ გულ-წრფელად და ნათლად
 გმძნობდეს მთელ ჩვენი მეურნეობის უვარგისობას და მის
 ესლანდელ დროსთან შეუფერებლობას, მაგრამ რა ჭქნას საწყალმა
 ამისთანა დროში, როდესაც მას მართებს ბრძოლა მატრო
 თავის ამ საგანში უცოდინარობასთან კი არა, არამედ მთელ
 საზოგადობრივ უმცრებასთან შესახებ ამ საგანისა. რა ჭქნას
 ახალ-გაზდა მცოდნე კაცმა ამისთანა საზოგადოებაში, საცა
 ყოველ მის სიტყვას, ყოველ მის მოქმედობას სამეურნეო
 საქმეებში ისე დამცინი თვალთ უფურებენ ისეთ სრიაკებს
 უდებენ და ყოველის მსრით ენერგიას უვარგვენ, რომ ერთდ-
 ერთი შეცდომილება მის მეურნულ — მოქმედებაში ჩვენი
 მეურნეობისთვის საკმარა, რომ ამ უვანსვენელებმა მტკიცე დასკვნა
 გამოიყვანონ ჩვენ მხარეში ახალ მეურნეობის შემოღების
 უვარგისობაზე. მკითხველო, ყოველი ახალ-გაზდა კაცის სასი-
 ათი სოფლო მასშინ იჩაგრება უფრო საშინლად, როდესაც მის
 პატროსან ლტოლვილებას ტალასში ავდებენ და ფეხით სჭყლე-
 ტენ; როდესაც მის ცოდნას უმცრებასთან ადარებენ. ერთი
 ცნადი ფაქტი, რომელიც შესახებ ამ საგანისა მაგონდება,
 არ შემოძლიან არა ვთქვა, მით უფრო რომ ჩვენ ახალ-გაზდას
 საშინლად დიდი ზნეობითი ძალა, სიმხნე და დაუყოვნებელი
 შრომა სჭირდება, რომ მან გულ-გრილად და დაუშაკებლად
 თავის სასიათისა ამ უმცრებასთან ბრძოლა აიტანოს.

სასულდობრივ ვერ კიტყვი, ვის ეკუთნის ეს ფაქტი,
 მსოფლოდ მოგასსენებთ, რომ ერთს ახალ-გაზდა მცოდნე

რამდენიმე სიტყვა ჩვენ მეურნეობაზე.

უმაწვილ კაცს, რომელიც თავის მამულში დაუზოგავად თავს მეურნეობის გაუმჯობესობას სწინაგდა და თვისი მომავალი ბედი და სიცოცხლეს მეურნეობასვე უნდოდა დაემყარებინა, მისი ჰატრონი ისეთი უნდობი თვალთ უცქეროდ რომ თავისი შვილი საუკუნოდ დაღუპული ეგონა. მას ძალ-ძალ დასცინოდნენ და ყველის კეთებაში ჩვენ შემცხვარებს ამჯობინებდნენ; მაგრამ გაიარა დრომა, იგდო მან თავისი მამული, როგორც სრული ვუთვნილება, ხელში და ესლა მას სამაგალითოდ განაგებს.

დავანებოთ ესლა თავი ამისთანა ფაქტებს და დაუბრუნდეთ შემდეგ აზრს: სეირიანად მეურნეობის წაყვანა რამდენადაც ჰატრონის ცოდნასუ, იმდენად სეირიან მასხანდასედაც და ნაწარმოების გასაღებასუდ არის დამოკიდებული. კარგი შემამულე რაც გინდ ცოდნით და ბეჯითად ექცეოდეს თავის საქმეს, რაც გინდ მაგარ ფესსუდ ჰყვანდეს დაუენებული თავის მამულის მეურნეობა, მანც კიდე იგი იმ გამორჩენას მეურნეობიდან ვერ დაინახავს, რომელიც მას კაი მასხანდის დროს შეჭფერის. აქედან წარმოხდება ის საზოგადოებრივი ჩვენი შემამულეების ჩივილი, რომელიც ყოველ-დღე ვივეურება შესახებ მამულის გამორჩენლობისა. ეს ჩივილი, ვიმეარებ, მითი აიხსნება, რომ მამულის ნაწარმოებს წესიერი გასავალი არა აქვს, რომ გლეხის მამული ყოველ წლივ იყვლითება და იცარცვება. მამული იყვლითება და იცარცვება ყოველ შემთხვევაში, როდესაც მასსუდ მოგროვილ ჭირნახულს ძიელ იაფ-ფასად ჰყიდიან. გარეგანი შესედულობით თითონ მამულის და ჭირნახულის ფასის შუა არა ვითარნი ვავშიარი არა სხანს, მაგრამ ავრიკულტურის მხრით კი ამ რს საგანს ერთი ერთმანეთსუ ძალიან დიდი დამოკიდებულობა

აქვსთ. ამ დამოკიდებულობის ძალით, ყოველი მამული იმ ფასილგან, რომელიც მისი ჰატრონი მამულის ჭირნახულიდან იღებს, თხოულობს თავის შესავსებად და გასაკეთებად ჯერჯერობა ნაწილს. თუ მემამულე დანიშნულ ნაწილს ფასისას საკმაოდ არ აძლევს მამულს და მისგან კი მომეტებულ ჭირნახულს თხოულობს, უეჭველია, რომ იგი ამ შემთხვევაში თავის მამულს თითონვე ჭყვლეფს. მაგრამ საიდან შეუძლიან ისეთი მეურნეს, რომელიც მარტო მამულის შემოსავლით ცხოვრობს, თავის მამულის მოთხოვნილებას დაკმაყოფილოს, თუ კი ის თავის სახლობის შესანახად ფასსაც მამულის ჭირნახულიდან ძლიერ იღებს?! აქედან, ვგონებ, მკითხველი დაინახავს, რომ ერთი უმთავრესი მუწუკი ჩვენის მეურნულ ცხოვრებისა არის ისეთი ადგილის უქონლობა, სადა რომ ყოველ მემამულეს შეეძლოს ჭირნახულის რიგინად გასაღება.

ჩვენი მეურნეები თავის ჭირნახულს მომეტებულ ნაწილად სომხებსველ ვსაღებენ ისე და იმ რიგად, რომ ვაღს ამისთანა გასაღებაზე გული ეძვრება, რომელსაც ჭხედავს, წადიდი ნაწილი ჭირნახულისა უსარგებლოდ და ჰატრონის საზარადოდ იღუპება. თხუტმეტჯერ მივა სომეხი სინჯვი ღვინის ჰატრონთან ჭანინის გასამინჯად და თხუტმეტჯერვე ისე ვამოითრობა, რომ ჰატრონს ამისთანა მასწინძლობა თითქმის ერთ ჩაფხადინ უჯდება. შემდეგში, თუ ღვინო მოეწონა, ურიგდება იგი ჰატრონს ფასში და დანიშნულ დღესე მიუსევს მის მარნისკენ ათიოდ მეურმეებს და მოჯანაგირეებს ღვინის ამოსაწვევლად. ამისთანა შემთხვევაში თითონაც იგიდის კაი სუგის სამწვადებს, ანუ ერთ ჰატრონს თავ შაქარს, თუ ღვინის მიმსუიდეკელი შინ ჩაის ხმარობს, და გვეძვრება ღვინის ჰატრონისკენ რომელთანაც ღვინო ამოსაწვეული ეგულება. რამ წამს

ქვეყნის ღვინის ამოსაღებად აჭნდინს, ჯერ ერთი კარგა ისა-
 უზმებენ ახლი ქვეყნის პირსედ და შემდეგ შეუდგებიან ამო-
 წვეას. ამოწვევის შემდეგ, სირაჯი შატრონს უთავაზებს სხუ-
 ქასს და შეესვენება მას, რომ, გაუიღულ ღვინის გარდა, მან
 რამთენიმი ჩაფი ვიდე დაუმატოს. შესასებ ამ დამატებისა დი-
 დი ღაპარაკი ასტუდება ხოლმე, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს
 შატრონი იმულებულია, ორიოდ-სამიოდ ჩაფი ვიდე მეტი
 მისტეს თავის მოვაჭრეს, თუ არა და, იგი, წინააღმდეგ
 შემთხვევაში, აწუხ ღვინოს ისევე ქვეყნში უშვებს და
 სამუდამოდც ესაღება მას. ნასუიდი ღვინო ვაჭარს ქალაქს
 ჩამაქვს და აქ თითქმის ერთი ორად ჭყიდის. პირველათვე ცუდი
 ზედ-მოქმედობა ჩვენს მეურნეობაზე თითონ იმ შემთხვევას
 აქვს, რომ მეურნეული ჭირნახული სოფლელებისა პირდაპირ
 კი არა, არამედ სირაჯების საშუალებით მოქალაქეების ხელ-
 ში გადადის. ყოველ იმისთანა შემთხვევაში, როდესაც სოფ-
 ლელებ და მოქალაქეებშია მეურნეული ნაწარმოების გასასაღებ-
 ლად მესამე პირნი იღებენ მონაწილეობას, მეურნეულ ჭირ-
 ნახულს სოფლელებისთვის ფასი უვარდება და მოქალაქეების-
 თვის კი ემატება; ამიტომაც მეურნეობა არც თითონ შატრონს
 ანუ მწარმოებელს აძლევს გამორჩენას და არც აგრეთვე მოქალა-
 ქესთვისაც ხდება სასარგებლო. რადგანაც კარგი ბაზარი, ანუ
 გასასაღებელი ადგილი მეურნეული ჭირნახულისა შეადგენს
 ერთ უმთავრეს მიზეზთაგანს მეურნეობის კეთილ დღეობისას,
 ამიტომაც საჭიროა რომ ყოველმა სასოფლო საზოგადოებამ
 ჯეროვანი ყურადღება მიაქციოს მას, თუ სად და როგორ
 უნდა გასაღდეს მისი მეურნეული ჭირნახული.

პირველი პირობა სერიანად ჭირნახულის გასაღებისა
 არის თითონ მეურნე-შატრონის დამოუკიდებლობა შუამავალ

და-სსვკა ნაირი თევზებით. რაღა აკლია საქართველოს, რომ ამას მდიდარი დაუძახოთ? არაფერი. თუღს თუ იტყვიოთ,—ის არის მხოლოდ ნიშანი აღწერილის სიმდიდრისა და, სწორეთ უნდა ვსთქვათ, სსვკა ქვეყნებზედ არც ამას არის მოკლებული ჩვენი ქვეყანა. ბევრს ისეთს ქართველს შესვდებოდათ, განსაკუთრებით, შეძგეგ წარსულის რმისა, რომელსაც ქალაქის თუღით უბის ანუ შარულის ჯიბე გამობერილი ჰქონდა სოფლე, და, თუ ახლა კვლავ შესვდებოთ, ეს იმიტომ, რომ დიდხნს ქართველის ჯიბეში დაწენა თუღებს თითქო სასირცხვილოთ მიანჩნათ და, როგორც ქვევით დავინახავთ, მალე გაფრინდებიან სოფლე...

ეს ამდენი სიმდიდრე წევს ჩვენს ქვეყანაში და ჩვენი ხალხი კი მოკლებულია მდიდრობას, ღარიბია. რა არის ამის მიზეზი? ანუ თუ მართლა ხალხის სიზარმაჯეა, როგორც ბევრნი ამტკიცებენ, შინაურებიც და გარეულებიც? არა. სიზარმაჯე ჩვენ ხალხს არ ეტყობა. შეიძლება რამდენიმე რჯასობის, ან ზიარების, ან კიდევ რომელიმე პატარა ადგილს მცხოვრებლების ნაკლებეკანებას შეადგენდეს სიზარმაჯე, თორემ მართლათ საქართველო რომ ზვილოთ, ცხადათ დავინახავთ წინააღმდეგს. წელიწადსა აქვსათნი დრო: გაზაფხული ზაფხული, შემოდგომა და ზამთარი. რომელ ამ დროს ვინახავს, ან კიდევ ნახავს, რომ ქართველი გვერდზედ წამოწოლილიყოს და ცხოვრების ზრუნვისათვის თავი მიენებებინოს? თუ ვინახავს ზოგიერთი თავად—აზნაურთავანი, რომლებიც „განა ადამიანი“ს ლუარსაბის და მის ცოლივით ჭამისა და სმის მეტზედ არაფერზედ ზრუნავდნენ,—გავიწყდებათ, რომ ესენი არ შეადგენენ მართლს საქართველოს ხალხს და არც არიან ღირსნი ეურადლებსა. ვის შეუძლიან გულზედ ხელი დაიდოს

და ისე სთქვას ეს ყველა ჩართველებზე? ჩვენ კი ვლანძარაკობთ საზოგადოთ ჩართველებზე და სრულებით უყურადღებოთ ვსტრუქტურებზე შემო აღნიშნულ წნეობით მასნიჭ პირებს. დადგა გაზაფხული, დედა მიწამ გადისა და თეთრი სავანი. გაიხედეთ და დააგვირდით ჩართველ ხალხს, თუ რას შერებს ის. აქ აბიან გუთნები და ვაკები, ისმის «ჭარჩველას» და თან-და-თან შავდება დედა-მიწა; იქ ლუღუნებენ „ჩარჩინამას“ და ჩეკენ სარებს, სხვლენ ვენახებს. აგერ „ჭოლუმიც“ დაიწვეს, ბარკენ ვენახებს, თოხნიან სიმიანდებს. დადგება ზაფხული, იგივე „ჭოლუმიც“ „ჭარჩველას“ და ყანები წვებიან ძირს, კალკებზე იღვწებანი. ღამითაც არ მოგასვენებსო, რომ ძალიანაც გინდოდესო, მუშაობის სმაურობა: აქ ურემები მოჭრიალბენ, მოაქვსო მხები, იქ ღამის მესრეები მღერინან, რომ არ დაეძინოსო, და, თუ მთვარეანი ღამეა, ნამგლებს გაუდისო რახსა-რუხნი. ყანები გაიღვწა, სიმიანი მოიჭრას და გაიჩნას; მაგრამ ჩართველები კიდევ ვერ ისვენებენ. მოდის შემოდგომა. რას შერებს ის ამ დროს ჩართველები? მანების კარებები გაუღვენ, ქვევრებში სარცხლებს გაუდით ფხაჭა-ფხუჭი; იქ დიდის სასიამოვნო სმაურობით ვენახებს ჭკრეფენ; აქ საწინახლებში რამდენიმე უმაწვილი ღონიერი ბიჭები, სელი-სელს გადასვეუნნი, სიმღერით ყურძენს ჭყლეტენ იგებებით და მშვენიერი, ტბილი ამის წვენი ჩარჩინისებს ქვევრებში; იქ გუთნები გაჭიმულან და საქეროთ, სასიმიანდოთ და საფეტოოთ მამულებს ხნამენ. მოიღრუბლას ცა, აცივდა საღამოთი და დილით სედავო, რომ დედა მიწა გათეთრებულა, თოვლი მოსულა. გგონიათ რომ ახლა კი მოისვენებენ ჩართველები? საქონელს აბამენ ბოხლებში, სრულავენ, მაგრამ ცოტა ხანს: აქამდისინ მოცლას არა ჭქონდათ, რომ შეშა მოემზადებინათ, ჭინახული დაეფუკათ და

ერთი ჩვენი სილარიზის მიზეზი.

რომ ჩვენი სამშობლო არის ერთი ბუნებით მდიდარ-
თაგანი ქვეყანა—ამაში ეჭვი არ არის: მთა, ბარი, ტყე, ველი
იმ ნაირათ შემკულნი არიან, იმ ნაირათ მოსაკლავნი, რომ
ცხადათ ამტკიცებენ ბუნების ნამეტანს ძალას. შესჯდეთ მთებს
და ჭალებს: იქ სჯდავთ მოუღუგველს ხე-ტყეს და სშირათ
ამ სკებში ნაყოფიერს მცენარეებს, რომლებიც არ ითხოვენ
ხალსისაგან არა ვითარ მოკლას, ოდონც კი იმან შეიძლოს
იმათი ნაყოფით სარკებლობა. გადასჯდეთ მინდვრებს: აქ გა-
აქვსთ ფუფუნის ჰურს, ქეკს, სიმინდს, ფეტვს, ბამბას, ღომს,
ბრინჯს და სხვ. მთაზედაც და ბარზედაც სშირათ ნახავთ იმ
ნაკურთხს ნაყოფსაც, რომლის წვენიც შეადგენს ჩვენი ქვეყ-
ნის სიმდიდრის, თუ მეორედს და მესამედს არა, მეოთხედს
მანც, — უურძენს. მთა და ბარი შემკულია არამც თუ ამ მარტო
მცენარე არსებებით, არამედ სუფიერი, ცხოველი არსებები-
თაც სავსეა: აქ სჯდავთ ცხვრის, თხის და ღორის ფარას; იქ
ძროხის, ხარის და კამბეჩის ნახიროს. კიდევ თუ შორს გაიხე-
დავთ, დაინახავთ კერეთვე ცხენის და სახედარის ჯოგებსაც.
ეს ჩვენი სამშობლოს დედა-მინის ზურგზედ. თვით ამ დედა-
მინაშიაც იმყოფება საკმაო საუნჯე: ოქრო, ვერცხლი, სპილენ-
ძი, თუჯი, ქვა-გუნდა, ქვის ნახშირი და სხვ. ვერც ჩვენი
სამშობლოს წყლებს დავენდურებით, — ესენიც სავსე არიან სხვა-

აგერ ააბეს მარწილებმა სიარული ტყეებში და წისქვილებში; საღამოთი, მხალხად საღამოთი მოუვლენ კაცები შინ, თოვლი საჯან წვერ-უღვანე გათეთრებულები და დანსვენებენ. იმათი ცოლ-შვილიც თავის საქმეს აკეთებს უოკელს დროს: ზოგი საჭმელს უკეთებს მუშა კაცებს, ზოგს მიაქვს ეს სამუშაოში, ზოგი ეხმარება შეძლებისდა გვარად თვით მუშაობაში. აქ არსად არა სხანს სიხარმატო, რომელიც შეუწყობიათ ჩვენს საღმრთისთვის, რომელიც ჩვენ ვიფიქრობთ, მხალხად იმიტომ, რომ ვერ მისვლერილან იმის სიღარობის მიზეზს.

მაშ რა არის მიზეზი ქართველი ხალხის სიღარობისა? ქართველი ხალხის სიღარობის მიზეზები ბევრნი არიან, მაგრამ ზოგჯერ ღაპარაკი არ შეიძლება, ზოგჯერ უდროვან, ზოგჯერ კიდევ ძალიან საჩოთიროა. ჩვენ ამ დროებით შეგვიძლიან და გვინდა ვიღაპარაკოთ მხალხად ერთს მიზეზზე, რომლის მოსახრებას შეუძლიან ქართველი ხალხი სიღარობდგან სიძლიერისაკენ გამახრუნოს. ეს მიზეზი არის უთავ-ბოლო, უხომო, შეუსაბამო, ტყუილი სარჯი ნათლობაზე, ქორწილზე, დღეობებზე და მკვდრის დამარხვასზე. თვით დაბადებდგან კაცისა სიკვდილამდინ— იმის ცხოვრება ისე არის დაყენებული ჩვენს ქვეყანაში, რომ თითქო ეს ცხოვრება დამღუშავი ჩვეულებებისთვის არის გაჩენილი. კიდევ არაიერი იქნებოდა, რომ სხვისთვისაც არის ამ გვარს ჩვენი ცხოვრება სასარგებლო იყოს; მაგრამ ვაი-ვაგლასი ის არის, რომ არამც თუ მათთვის ეს სასარგებლო არ არის, არამედ სიძლიერ სასარგებლოც არის ხალხი, რომელიც ამას ქვევით შევიტყობთ.

ბუნებამ თავისი ჭქნა: ცოლ-ქმარს დაებადა „შვილი, უხარბიანთ, აღტაცებაში არიან. მაგრამ ამ გვარს სიამოვნებას აუ-

ცილებლათ თან მოსდევს ხოლმე სწუნვაც იმაზედ, თუ რა-
 გორ გადაინადონ ნათლობა. შეიკრიბება ხოლმე მთელი სას-
 ლობა და აქვსთ მოლაპარაკება, თუ რაგორ განადონ სასა-
 ხსლოვროთ თავიანთი ბედნიერება. მოლაპარაკების დასკვნა თით-
 ქმის ყოველთვის თავდება ხოლმე იმით, რომ აირჩევენ ნათ-
 ლობათ უფრო ვათქმულს, მდიდარს და სასიამოვნო პირს.
 ამ გვარს ნათლიას უნდა დაუპატიჟონ, რასაკვირველია, პატი-
 ვცემული პირებიც და ნათლობაც უნდა გადაინადონ რიგისი,
 რომ არავინ დამჩხოს. ამ შემთხვევაში თვითვეული ნათლობის
 გადამხდელი სტდილობს, თუ არ გადაამჯობინოს. არ დაუვარ-
 დეს მანც თავის ნაცნობებს, მეგობრებს, ნათესავებს და, გან-
 საკუთრებით, იმ ოჯახებს, რომლებთანაც უკმაყოფილება რამე
 აქვს. ამ გვარ შესდგომობას საქმეზედ რა შედეგი მოაქვს—
 ცხადია: დაიწება ხოლმე ერთი ან რამდენიმე მოპატიჟების სი-
 ბილი, ერთი ფაცა-ფურცით მზადება სტუმრების დასასვენებლათ.
 ყველამ დიდის კმაყოფილებით განაცხადეს ბედნიერი ოჯახის
 თავიანთი მისვლით უფრო გაბედნიერება. ბედნიერი მამა იღებს
 ჯიბიდან ქისას და, რომ დაინახავს შიგ ცოცა ფულია, ან
 სულ არაფერია, ადგება და გასწევს ბზრისაკენ. ამ გვარ შემ-
 თხვევაში ურები და სომხები ძალიან დამხმარებლები არიან
 გაჭირვებული კაცისათვის, განსაკუთრებით, თუ ამ გაჭირვე-
 ბულს უძრავი მამული რამე ახადია. მსესხებელი ვზსუდ
 ჭფიჭობს, თუ რომელს მისცეს უპირატეობა თავის თხო-
 ნით: ამ გვარი ბედნიერი ან ისხვა განდება ხომლე და ან
 კიდევ აკოფა; ჩვენთვის კი სულ ერთია, ჩვენ გვინდა ვსთქვასთ,
 რომ ის იღებს ვალს და თვეში თუ მანზედ ათი შაურადამ მ-
 ნეთამდის სარგებელს იწერს... ნათლობა ვათავდა, თამაშობაც
 ბევრი იყო, სმაც და ჭამაც; მაგრამ ვალს კი ვადანდა უნდა,—

და სშირად ამ გვარი მსესხებლები გამოეთხოვებიან ხოლმე ან თავის საზრდოს მომცემს მიწას, ან გენასს, ან ბელესს, ან ცხენს, ან კამბესს, ან საწს, ან კიდევ თვით სასლს. ამ გვარი ნათლობა სდება თავად-აზნაურობაშია, სამღვდელთაშია და გლეხობაშია. განსხვავება, რასაკვირველია, არის ხოლმე, მაგრამ ეს განსხვავება მხოლოდ იმაში მდგომარეობს ხოლმე, რომ გლეხობაში მამსასლდისი, სასოფლო მსახურელები, სასოფლო მწერალი, მღვდელი და დიაკვნები თამაშობენ ხოლმე უმთავრეს როლებს, თავად-აზნაურობაში, ჩინოვნიკობაში, და სამღვდელთაში კი—მოძრებელი მოსამართლე, გამოძიებელი, პრესტავები, მწავლულები, მწერლები და თავად-აზნაურები, რომ პირველებში უფრო ცოტა სარჯი არის ხოლმე, მინამ უკანასკნელებში, რომ ზოგს ბევრი ხალხი ჭყავს ხოლმე და ზოგს ცოტა. სულ უკანასკნელი რომ ვსთქვათ, თავად-აზნაურების, ჩინოვნიკების და სამღვდელთაების თითო ნათლობის გადასდა ჯდება, განსაკუთრებით, თუ მსედველობაში მივიღებთ შინაურ ხორაგეულობას, ახლანდელ სიძვირეს, ჭურჭლის მსხვრევას და საჭმელ-სასმლის ტყუილად ქცევას, რთს თუმნამდინ. რასაკვირველია, ზოგი ბევრს დასარჯამს ამასედ და ზოგი კიდევ ცოტას, მაგრამ, საშუალოთ რომ ვიანგარიშოთ, ამასედ ნაკლები არ დაჯდება, თუ არ მეტი. გლეხ-კაცობის ნათლობებიც არ დაჯდებათ ნაკლებ რთი თუმნისა თითო. ზედი-ზედ რომ ავიღოთ იმათიც და ამათიც ნათლობები, სულ უკანასკნელი თითო ნათლობა დაჯდება სამი თუმანი. ახლა სულ უკანასკნელი წამოგვიდგინოთ, რომ ამ გვარი ნათლობები მოხდებიან ხოლმე წელწადში 40,000, რადგანაც ვიდებთ 4% მრთლად ქართველების რიცხვისას, რომელიც მი-

— ზოგი ამათიც იმ მსესხებლებს უნდა აქვთ იმეტი

ლიონამდის არის. ეს რიცხვი გავამრავლოთ სამ თუმანზე და მივიღებთ ჯამს 120,000 თუმანს, ანუ 1200,000 მანეთს.

ეს წლიური ნათლობების ხარჯი. ეს რიცხვი დავიხსოვოთ კარგათ. ახლა გადავიდეთ ქორწილების ხარჯების ანგარიშზე.

ვაჟია, თუ ქალია ასაკს მოვიდა და მშობლები, ან ნათესავები ზრუნავენ შიშველისთვის ცოლის მოყვანას, მეორისთვის ქმრის შოვნას. ამ გვარ შემთხვევაში აუცილებელ შირათ ხნდება მაჰანკალი, ან კაცი, ან ქალი, უფრო უკანასკნელი. მკათელი მზითვისა ვაჟის მხრით, ანუ გარდაწყვეტილი ფასი, და არა ნაკლებ სამი თუმანისა თავად-ახსურობაში და ერთი თუმანისა გლეხობაში, ქალის მხრით, ამ ბედნიერი შირისა არის. ახლა ქორწილი უმადურეთ სომ არ იქნება, და, რამდენათაც საქორწილოები უფრო შემდეგულნი არიან, ან ხარისხოვანი, იმდენათ მეტი უნდა იყოს მადურების რიცხვიც; მაშასადამე იმდენათაც მეტს ხარჯს მოითხოვს გამთხოვებელის მხრითაც და მთხოვნელის მხრითაც. დაუმატოთ ამას ისიც, რომ ამ გვარ შემთხვევაში მთელი ამ სოფლების მცხოვრებლები, რომლებსაც ეკუთვნიან ნიუ-დელოფალი, ამ უკანასკნელების ნათესავები, ნაცნობები და მეგობრები, სადაც კი უნდა სცხოვრებდნენ, აუცილებელ სტუმრებს შეადგენენ სოფელს, და მათინ ცხადათ დავინახავთ, თუ რა ხარჯი მოხდეს თვითვეულს ქორწილის გადახდას. აქაც, როგორც ნათლობაში, ყველა იმას სცდილობს, რომ ხვას გადაამჯობინოს და სშირად მოხდება სოფელს, რომ ქალის გამთხოვებელი მზითვეის ტოლას კიდევ ზედ დაადებს და მთხოვნელი მზითვიდან ხელ-ცარიელი რჩება. მაგრამ ამ გვარი ბედნიერი შემთხვევა იშვიათად მოხდება სოფელს ნეფისათვის: სშირათ იმას მზითვეშიაც ატყუებენ და

ხლომათ ვაღირ ედება სოფელ კისერსედ. როგორც ყველა-
 იერში, ქორწილების გადასდაშიატი ბევრი განსხვავება არის
 სოფელ, მაგრამ, რამდენათაც ეს საიდუმლო საზოგადოთ ბედ-
 ნიერებათ ითვლება, იმდენათაც ყოველ შემთხვევაში ბევრს
 სარჯს ითხოვს. ჩვენ შეგვიძლიან დამტკიცებით ვსთქვათ, რომ
 თვითვეულ ქორწილსედ სარჯი, თუ არ გადაამეტებს ერთი
 წლის მთელი ოჯახის სარჯს, ნაკლები არა დროს არ იქნება,
 და, რადგანაც თავად-ახნაურების ოჯახებში უფრო ბევრი იხარ-
 ვება წელიწადში, მინამ გლეხ-კაცებისაში, ქორწილსედან ვინ-
 გელებს იმდენად ბევრი ესარჯებათ უკანასკნელებსედ. ეს ასეა,
 მაგრამ მანინტ ესარჯებათ და მანინტა. ჩვენის თქმით საშუა-
 ლა სარჯი თვითვეულ თავად-ახნაურების ქორწილსედ უნდა
 ღირდეს არა ნაკლებ ოცის თუმნისა და სშირათ ერთი ორ-
 თაც. ათ თუმანსედ ნაკლებ არც გლეხ-კაცების ქორწილი დაჯ-
 დება. ამასედ ყველა დაწმინდება, ვინც კი სასუში მიიღებს
 იმ სოფლის და ჭურჭლის დაურზოგავობას, რომელიც ამისთან
 შემთხვევაში აუცილებელია სოფელ: აქ სტაქნები იმტკრება,
 იქ ლამბაქები; აქ ღვინო იტრება სოფელ, იქ შეჭამადი. ყველა
 ამასი კი თუელი არის მიცემული, ან ვიდევ მისაცემი. ავიღოთ
 ასლა საშუალო სარჯის რიცხვი იმათი და ამათი ქორწილები-
 ს, — თვითვეულ ქორწილის გადასდას შესვლება თხუთმეტი თუ-
 მანი. წარმოადგინეთ ასლა, რომ სულ უკანასკნელი ამისთან
 ქორწილები წელიწადში ხდება 10,000, რადგანაც ვიღებთ
 1⁰/₆. ეს რიცხვიც გავამრავლოთ თხუთმეტ თუმანსედ და
 მივიღებთ ჯამს 150,000 თუმანს, ანუ 1500,000 მანეთს.

გადავხედოთ ასლა ჩვენ დღეობების ანუ ჯვარობების
 სარჯსაც. არა გვგონია, თუ ვიდევ არის ქვეყანასედ ისეთი
 ხალხი რომელსაც ამდენი ჯვარობა ჰქონდეს, რამდენიც ჩვენს

გვაქვს; ამათი რიცხვი კიდევ უფრო მრავლდება იმითი, რომ ერთი და იგივე დღეობა სშირათ რცხსა და რც-და-ათს სსვა-და-სსვა აღავებს შინს ხოლმე. ჯერ მარტო ამ დღეობების ჩამოთვლა გვიძნელდება და იმის ჩამოთვლა, თუ ერთი და იგივე დღეობა სადა და სად არის ხოლმე, რომ შეუძლებელათ მიგვაჩნის. ქართლში იცინან, მაგალითებრ, დღეობები: ამადღეობა, მარინობა, უსანეთობა, ელიაობა, გიორგობა, სვეტი-ცხოვლოობა, ივანობა, ერთა-წმინდობა, გარეგნობა, კვირა-ცხოვლოობა, გორათობა, გორი-ჯვარობა, ზღუდრობა, სამეობა, ზედა-წინობა, შიომღვიმობა, მთა-წმინდობა, ღვთაებობა და სსვ. იმერეთში ამავს ზედ ემატებიან კიდევ: მოწამეთობა, გელათობა, კვირიკობა და სსვ. სამეგრელოში—ხეტრე-ხავლობა, ბანძობა, ლიხანდრობა, ხაგვაზეობა და სსვ., კახეთში—ლაკურდობა, ნინო-წმინდობა და სსვ. ზოგ ამ დღეობებს სწორებიცა აქვსთ, მაგალითებრ: მარინობას, ამადღეობას, ზღუდრობას. რამდენათაც ბევრი არიან ეს ჯვარობები, რასაკვირველთა, იმდენათ ბევრი ხარჯი უნდებათ. ჯვარობისათვის რამდენიმე დღის წინათ დაიწყებენ ხოლმე მზადებას, იმიტომ რომ ზოგს რიი-სამი დღის სავალი აქვს ხოლმე, ერთი დღის და ნახევარის ხომ თითქმის სუუველას, ვინცა იმ სოფლის მცხოვრებლები არ არიან, სადაც დღეობას ხოლმე. აქ თარეები სურდებიან და ნაზუჭი, ზური და ლავაში ცხვების ხოლმე, იქ შინაური ცხოველები და ფრინველები ვეოდებიან; აქ ურმები მზადდებიან, იქ კვიზაეები და ცხენები. გეგანებათ ხალხს გადასახლებას აზირებს სადმეო.

აკერ აბეს კიდევ მგზავრობა გადაჩინდისებულმა ურმებმა, მიწველოლავენ ცხენები თავიანთ კონტათ ზედა-მჯდომების ქვეშ, მიწისწინობენ ქაეტონები წითელი ხელსახოცებით

მართული ცხენებით; ბევრი ფეხითაც მიხანჩალებს ჩქარის ნა-
 ბიჯით, თითქო დაბარებულაია, და უეტკეულად სურჯრინი მხარ-
 სედ ჭიდაია, თუ იმერელია და გუდა თავის საგძლით. რა
 ფერად-ფერადათ ჩაბმულ-დასურულ ქაღასა და კაცს არ ნა-
 ხავთ აქ და რა ასაკისას! ყველას ჰირის სასეყედ რაღაც სია-
 მოვნება არის გამოხატული, რაღაც ცნობათ-მოყვარეობა, რა-
 ღაც იმედოვნება.

აი დღეობის წინ საღამოს შეგროვდა ყველა გუთხიდან
 ხალხი და დაებაჩაჯა ეკლესიის გარშემო; ანთეს ცუცხლები,
 მიბეს ურმებსედ ხარ-კამბენი, ეკიზაყებსედ ცხენები; გადმოხ-
 სნეს ურმებიდან მათრახები, შესაწირავი ცხვრები და ძამლები.
 საქონელს მისცეს საჭმელი და თავის მურღებისათვისაც და-
 იწყეს ზრუნვა: ზოგი სწამს წვადს, ზოგი ალაგებს ხურჯი-
 ნიღვან საგძალს, ზოგი ასხამს ტიპტორიდან ღვინოს. შეუჯ-
 დათ თავში ღვინო, გაიმართა სიმღერაც, მუზიკის კერა, არ-
 განების ჭიჭვიანი, ცუკვა, შაირობა, ღანძლვა და გინება. ეს
 არის ეკლესიის გარსედ ღამის თევა! მეორე დღეს შუა-დღე-
 მდინ იგივეა და მერე კი დაიფანტებიან. რა მშვენიერი «ლა-
 ცულაობას!» რა ღვთის თაყვანისცემას! და აი ამ კვარ-
 ბაებსედ ტყუილად ღუზავს ქართველი ხალხი მწარე ოფლით
 მონაგარს ქნებას ყოველ წელს! რატომ უფრო კიდევ ღარი-
 ბი არ არის ჩვენი ხალხი, გასაკვირველია! ჩვენი სამშობლოს
 მოსავლის უზგობა უნდა იყოს იმის მიზეზი, რომ ჩვენ შიმ-
 შილით არ ვისრცებით, შეძვევ ამ ნაირი ქნების ოანტვისა,
 და არა სხვა რამე.

ვისაც კი დაკვირვების თვალთ უჩურობია ჩვენსავით
 რამდენიმე ჩვენებურ ჯვარობებისათვის, ის ადვილად დაგვერ-
 წმუნება. რომ თვითვეული ჯვარობა არ დაჯდება ასა თუძინს

ნაკლები. რასაკვირველია, ზოგი ჯვარობა ასი კი არა, რამდენიმე ასი თუძანიც დაჟდება სოფლმე, მაგალითებრ: მცხეთობა, დვთაუბობა, გერისთობა, ალავერდობა, სობობა, გელათობა, კვართისობა და სსვ.; მაგრამ ისეთი ჯვარობებიც არიან სოფლმე, რომლებსედაც ას თუძანსედაც ნაკლები დაინარჯება, მაგალითებრ: გარეგნობა, ივანობა, ელიაობა, გორათობა და სსვ. ამისათვის ჩვენ ვიღებთ ხაშულ ხარჯს. წარმოადგინეთ, რომ სულ უქანასენელი ჯვარობები წელიწადში ხდებიან ას ორმოცდაათი. ამ რიცხვსედაც გაკამრავლეთ ასი თუძანი და მივიღებთ კარგ საგრძნობელს ჯამს—15,000 თუძანს, ანუ 150,000 მანეთს.—დავისრამეთ ესეც.

ეს სულ ასე; ცოცხალი კაცი იმისათვის არის ცოცხალი, რომ დახარჯოს კიდევ და იმხიარულს კიდევ, თუძცა ასე უთავბოლოთ კი არა, როგორც ჩვენ ზევით დავინახეთ. მაგრამ ჩვენი უბედურება ის არის, რომ ძველად უფრო ბევრი გვინდება, მინამ ცოცხალს. ეს ჩვეულება ჩვენის ხალხისა თითქმის აკვირვებებს ჩვენს სიღარიბეს.

ყველა სიკვდილის შვილები ვართ და ვკვდებით, იმ განსხვავებით მხოლოდ, რომ ზოგი ადრე ვკვდებით, ზოგი გვიან. აი ძველად ვინმე ჩვენგანი; მოისმის იმ ოჯახიდან, რომელსაც ეს უბედური ეკუთვნის, ერთი უშვილებელი წივილი-გივილი, ხმა ძალდა ტირილი. სამწუხაროდ და საზრუნველათ, გვგონია, ეს შემთხვევაც უნდა სამყოფი იყოს გაუბედურებული ოჯახისათვის; მაგრამ არა, სხვა ნაირი ზრუნვა მოსდევს სოფლმე ამ გვარ შემთხვევას და ეს ზრუნვა იმდენათ უფრო ძეცია სოფლმე, რამდენათაც განსვენებული ანუ შემდებით, ანუ ხარისხით, ანუ თანამდებობით, ანუ კათქმულაობით, ანუ კიდევ ხნით დიდი იყო. ძველად ვკვარ გავცოცხლებთ, ყვე-

ლამ იცის. მას რაღა ბეჭერი დავიდარაბა უნდა, ავიღოთ და
 დავმარხოთ რიგისამებრ სარწმუნოებისა. მაგრამ ჩვენი ხალ-
 ხისათვის სიტყვას „დავმარხოთ“ სსკა ნაირი მნიშვნელობა
 აქვს. დამარხოვს ქართველი ხალხი აძლეეს იმ მნიშვნელობას,
 რომ ყველა ნათესავნი, მეგობარნი, ნაცნობნი, მეზობელნი გას-
 დნენ მოწამენი გაუბედურებული ოჯახის მწუხარებისა, რაც
 შეიძლება კარგათ დალიონ, გამოძინენ და მოხდურნავი აჩავინ
 წავიდეს; აბა როგორ იქნება სული არ უხსენონ?!... ჭირის-
 უფალს სული ავიწყდება თავისი მკვდარი და იმას ფიქრობს,
 რომ გამოჩენილათ დამარხოეს ის და მით გადახადოს თავისი
 მოვალეობა. ჯერ მკვდარი არ არის სოლმე გაცვიკებული,
 რომ ჭირისუფლები შეუდგებიან სოლმე იმ ნაირი მნიშვნე-
 ლობით თავის მკვდრის დამარხოვას, როგორ მნიშვნელობასაც
 ისინი აძლევენ ამ სიტყვას. თითქმის უოველთვის სიკვდილი
 მოულოდნელად დაგვეცემა სოლმე თავს, და აქედამ ცხადათ
 შეკვიძლიან დავინახოთ, თუ რა ნაირათ მოუმხადებელი დავსვდე-
 ბით სოლმე ამ უწვალოს, მოუმხადებელი დამარხოვის გადახ-
 დისთვის: სძირად მოხდება სოლმე, რომ შინ არა მოგვეკვარა-
 და გარეთ; მაგრამ კვდარს დაუმარხოვს სომ ვერ დავტოვებთ?!
 სადაც არის უნდა ვიმოგოთ და გადავინადოთ კი მკვდრის ვა-
 ლი; ამის მეტს სომ აღარასა გვთხოვს განსვენებელით, ფიქ-
 რობენ სოლმე ჭირისუფლები ამ გვარ უბედურ შემთხვევაში
 და არაფერს არა ზოგამენ; მასინ მოაგონდებათ სოლმე, თუ
 რა უფრო ძიელ უკვარდა განსვენებულს, იმ ერთი ალია თა-
 თარსედ და ფლავსედ ანდაზისა არ იყოს. ჭირისუფლებს,
 რაღა თქმა ნდა, განკარგულებისათვის არ სცალიანთ სოლმე,—
 იმათ მონუგეშეები უნდა მიიღონ და თვითვე უფს ცალ-ცალკე
 მიუტიონ. ამისათვის განკარგულება ხარჯისათვის უკვარდებათ

სოცლმე უძეტეს ნაწილათ ისეთს გამოქნილს ვაძვებს, რომლებიც თავის ჯიბისათვისაც იმდენათ ზრუნავენ სოცლმე, როგორცათაც სტუმრების მუცლებისათვის; ამას თან მოსდევს სოცლმე იგივე გაუფთხილებლობა სოციალისტებისა და ჭეშუმებისა, როგორც გაუფთხილებლობა არის სოცლმე იმათ შესახებ ნათლობებში, ქორწინებებში და დღეობებში. მივიღოთ სახეში ისიც, რომ ხშირათ მოუხდება ერთსა და იმავე ოჯახს წელიწადში ორი და სამი ამ გვარნი დამარცხის გადახდა, განსაკუთრებით ასლანდელ სიკვდილით მდიდარ ღრუბანში, და მეტე წარმოვიდგინოთ, თუ რა ბეკრათ გვიჯდება ჩვენ ეს ახირებული ჩვეულება და რა გავლენა აქვს ამას ჩვენს მატერიალურს მდგომარეობაზედ. მკვდარი დასაფლავებს, შენდობა უთხრეს, გაუბედურებულ ოჯახს უკანასკნელი ნუგეში მისცეს ჩვეულებრივის ფანსებით: „უკვლავ სიკვდილის შვილი ვართ, განსვენებულს კვლავნაფურს მოუძებნეთ, თქვენ თქვენს თავს გაუფთხილდით,“ გამოეთხოვრებს ერთმანეთს და წავიდ-წამოვიდნენ. მაგრამ, როგორ ფიქრობთ, გათავდა ვითომც დამარცხა? არა, სრულიად არა. მკვდარს შვილის, თხოთმეტის, ორმოცის და წლის წირვები კიდევ აკლია. თუძვას ეს ორი პირველი არ ითხოვენ სოცლმე იმდენ ხარჯს, რამდენსაც ითხოვს დასაფლავება მკვდრისა, მაგრამ ორი უკანასკნელი ხარჯით იმას არ დაუგარდებიან სოცლმე, განსაკუთრებით სულ უკანასკნელი, რომელსაც ხშირათ თან დაერთობა მკვდრის დაბეჭდვაც, რასაც საფლავზედ ქვის დადებას უძახიან. ასლან როგორ ჭიჭირობთ, რა უნდა ღირდეს ამ გვარნი მკვდრის დამარცხა? რა თქმა უნდა, რომ შეუძლებელ დაბალ ხალხში ეს უნდა ღირდეს უფრო მეტი, მინამ შეუძლებელ დაბალ ხალხში, მაგრამ ესეც კი უნდა ვიცოდეთ, რომ თვით შეუძლებელი ოჯახის მკვდრის დამარცხა არ

უნდა დაჟდეს ნაკლებ ერთად აღებული კარგი ოჯახის ნათლბის, ქორწილის და დღეობების წლიურ სარჯსზედ; რაც კი შეესება შეძლებულ ოჯახს, აქ, ჩვენის აზრით, სძირად უნდა მოხდეს, რომ მკვდრის დამარხვა ერთი სამათ გადაემატოს ამ გვარ სარჯს, ერთი ორათ სამ სულ ყოველთვის გადაემატება და გადაემატება. მასხადაძე შეძლებული და სარისხოვანი კაცის დამარხვა უნდა დაჟდეს არა ნაკლებ ორმოცთა თუმნისა და დაბალი შეუძლებელი კაცისა—არა ნაკლებ ამის ნახევრისა. თუ ეს რიცხვები ესლა ბევრათ გვეჩვენებინ და მკვდრის დამარხვის დროს ამას არა ვგრძნობთ,—ეს იმიტომ რომ მთელი წელიწადი ვმარხავთ ხოლმე მკვდარს და ცოტ-ცოტაობით სარჯს ვერ ვიგებთ. ცოტა-ცოტაობისთვის და პატარა-პატარაობისთვის ამიტომ მიუცნათ ჩვენს წინა-იჩებს დიდი მნიშვნელობა, რომ გაუგებრათ დიდი შედეგი აქვსთ ხოლმე. „ხელვა გოგზით დაილევაო“, უთქვამთ, და „პატარა-პატარაობით“ კიდევ „პატარადაი დაუფსულდაო.“ აქ არ შეგვიძლიან არ დაუმატოთ, რომ ლისის მთას იქით მცხოვრებელ ქართველებს უფრო ძვირათ უჯდებათ ხოლმე მკვდრის დამარხვა, მინამ იმ მთას აქეთ მცხოვრებლებს. თუძცა იქ მკვდრის გადახურვა იცინან ფულით და სოციალით, მაგრამ ეს შესაწევია არამც თუ არაფერს არ ეუფლება ხოლმე დამარხვას, არამედ კიდევაც სარჯს უმატებ ხოლმე, ამისათვის რომ მკვდრის ტირის-უფლებს თავისი სარჯი, არ ასცილდებათ ხოლმე და ეს შესაწევია ნათესავების, მეგობრების და ნაცნობების მხრით ზედ ემატება ხოლმე, რადგანაც შემსწევარი დიდის ხალხით მივა ხოლმე. და ესრედ, საშუალო სარჯი შეძლებული მკვდრისა და შეუძლებელისა ოც-და-ათს თუმნამდის ადის. ამასედ ნაკლები ჩვენ ვერც კი წარმოგვიდგენია, რადგანაც

ძალიან დაკვირვების თვალთ გვიტყუროს ამ გვარი შემთხვევებისთვის ცხრა წლის განმავლობაში, როგორც ლიხის მთას იქით, აგრეთვე აქეთ. წელიწადში კვდება 30,000 კაცი და ქალი, დიდი და პატარა. ვიღებთ 3⁰/₁₀₀. იმათგან ჩავაგდოთ ისეთ მკვდრებად, რომლებისათვისაც აუცილებელ მოვალეობათ სდიან ხალხე ჭირის-უფლები ზემო აღწერილ დამარხვას, ე. ი. ვაჟ-კაცობიდან სიბერემდის, 15,000. ახლაც ეს რიცხვი გაკამრავლეთ ოც-და-ათ თუმიანედ, რომელიც ჩვენ საშუალო ხარჯათ მივიღეთ, და გამოგვიყვას ჯამი 450,000 თუმიანი, ანუ 4500,000 მანეთი.

სრულიად ნათლობებზედ, ქორწილებზედ, დღეობებზედ და ქვლებზედ გვეხარჯება წელიწადში 735,000 თუმიანი, ანუ 7,350,000 მანეთი. თქვენმა მხემ, კარგი ფულია!..

ზევით ვსთქვით, რომ ნათლობის და ქორწილის გადახდა, დღეობებზედ სიარული და მკვდრის თან გადაყვლა ჭირის-უფლების მხრით, არამც თუ სასარგებლო არ არის იმ პირებისათვის, რომლებიც სტუმრობას შეადგენენ ხალხე ამ შემთხვევაში, არამედ ძალიან საზარალოც არის; ვსთქვით და კიდევ გვინდა დაკამტკიცოთ. ამის დამტკიცება ერთის მხრით დაანწმუნებს ყველას ზემოთ ნახვენებ ანგარიშების დახლადგებით სიძარტლეში და მეორეს მხრით გაუადვილებს იმ გზასედა ოგების შედგმას, რომელიც გვსურს უჩვენოთ მოსასპობლათ აღწერილის ჩვენი სიღარობის მიზეზისა.

ვისაც კი შემთხვევა ჭქონია ნათლობებზედ, დღეობებზედ, ქორწილებზედ და ქვლებზედ დასწრებისა (ან კი ვის არ ჭქონია ეს შემთხვევა?), ის ცხადათ დაინახვდა, თუ ზოგიერთი სტუმართაგანი რა ნაირის ჭმუნვარის სახით დაბრუ-

ნებულა სოლმე შინისაკენ წვეულობიდან. რა არის სოლმე ამის
 მიზეზი? ქელებიდან ამ გვარი სახით დაბრუნება ვიდრე შე-
 საძლეთ საფიქრებელია, თუმცა სამდვილად ვიცით, რომ
 აწამც თუ ნაწნობები და მეგობრები, აწამედ თვით ნათესა-
 ვებიც გაუბედურებულნი რჯანისა ქელებში ყოფნას აძლევენ
 სოლმე „თვალ-წვადის დალეკინების“, „თვალის გახეღის“
 მნიშვნელობას. რაც კი შეეხება ნათლობას, ქორწილს და
 დღეობებს, — აქ კი სრულიად გაუგებელი დაწიება შეწუხებუ-
 ლი მდგომარეობის ზოგიერთისა სახლისკენ გამგზავრების
 დროს იმისთვის, ვინც კი არ იცის იმის მიზეზი. ამის მიზე-
 ზები არიან სოლმე სხვა-და-სხვა ნაირი შემთხვევები თუ
 გზაყად, თუ მასწინძლისას, თუ ვიდრე იმ ალაგს, სადაც
 ყრბობაა სოლმე დღეობებისთვის. ძნელად მოხდება, რომ
 ნათლობაში, ქორწილში, დღეობებზე და ქელებში, ან არა
 გაუტყდეს რა ვისმე, ან არა დაკვარგოს — რა, ან ვინმემ
 თვითონ არა იწყინოს — რა, ან მის საქმენელს არა ეწყინოს — რა.
 ბევრჯერ გვინახავს ჩვენ, რომ მშვენიერი ცხენით მოსული
 უძაწვილი ფეხით წინანჩაღებულყოფს და ინგლისურს უნაგირ-
 სედ თავ-მომწონეთ გვერდზედ მჯდომი კეკლეტი ქალი ქარ-
 თულ უშნო და ძველ უნაგირსედ გადახანსულიყოფს; ეს
 იმისთვის, რომ პირველის ცხენმა ფეხი მოიტუნა გაჭენებაში
 და მეორეს მისი მშვენიერი უნაგირი ცხენმა სეზედ მისლით,
 ანუ გადაგარებით დაუძინვრია. რა ნაირი სულის მდგომარე-
 ობით უნდა დაბრუნდნენ ესენი სახლისკენ, როდესაც თვალ-
 წინ უძღვისთ ამოტელა სარალი? ბევრჯერ გვინახავს ისიც,
 რომ აღნიშნული წვეულობიდან წამოსულს, ქალებით დატვირ-
 თულ, მეფე ერეკლეს კვიპაყს თვლები მინსვარეოდეს და მი-
 სი პატრონი გულ-სელ დაკრეფილი შესტქეროდეს და არ იცო-

დეს რა მოახერხოს, ან კიდევ ურემი მთელი იყოს და ეკ-
ვიპტელების დიქტოები კი — ხარები აღსასად. ბევრი რამ
ამისთანაები გვინახავს ჩვენ და, გვგონია, ჩვენი მკითხველებიც
ბევრს რასმეს ნახავდნენ. ეს ყველაფერი წარაღია, რასაკვირვე-
ლია, და ემატება იმ წარაღს, რაც წარალი მოსდევს ხოლმე
თვითკუთელ აღნიშნულ წვეულებას. დაუმატოთ ამას ისიც, თუ
რა ახირებული ხარკვი ვიცით გზასედ სიარულის დროს და
ცხადათ დაკინახავთ, თუ რა ძვირათ გვიჯდება ხოლმე, არამც
თუ მასპინძლობა. სტუმრობაც. გარკია კიდევ, რომ ამ გვარი
წარალით თავდებოდეს სტუმრობის საქმე; მაგრამ არა, ამ წა-
რადს კიდევ თან მოსდევს ხოლმე უფრო საგრძნობელი სხვა
წარალი.

უმეტესი ნაწილი ჩვენის სისხლის სამართლის საქმეებისა
აშენებული არის ხოლმე: ნათლობებზედ, ქორწილებზედ,
დღეობებზედ და მიცვალებულების დამარხვასზედ. ამის დამტკი-
ცებს ჩვენ საჭიროთ არა ვჩაბნით, იმიტომ რომ ვერ წარ-
მოგვიდგენია ისეთი მკითხველი, რომელსაც ან თითონ არ
გადასდენოდეს თავზედ ამ გვარი რამე, ან შესება არ ეჭანო-
დეს ამისთანა საქმესთან, ან კიდევ სხვისგან არ დაწმუნებულ
იყოს. თუ ვინმე კიდევ უჭკში არის, იმას შეუძლიან თავალი
გადაავლოს მომრიგებელი სასამართლოების სისხლის სამართ-
ლის ნაწილის საქმეებს და ცხადათ დაინახავს ჩვენს სამართ-
ლებს. ჩვენ კი წინათვე შეგვიძლიან შევატურობინოთ დასაღრვე-
ბით, თუ რა ნაირ ცნობებს ამოვიკითხავს ის იმათში. „ამა
და ამ კაცმა ამა და ამ კაცს, ამა და ამ კაცის ქორწილში,
ღვინით სავსე დოქი მოუდერა თავში დასარტყმელათ, იმ
განზრახვით რომ მოეკლა;“ ამან და ამან ესა და ეს, ამა
და ამ კაცის ნათლობის წვეულებასში, სხვალით დასჩესა, იმი-

ტომ რომ იმან უარი სთქვა ჯიხვით ღვინის დაღვასჯედ“; ამანა და ამან ესა და ეს ქალი მოიტაცა ღამით ამღლებს დღეობიდან, როდესაც ჩვეულებრივი წვიმა მოვიდა და ხალხი აირია“; „ამანა და ამან ამა და ამ კაცს გეწისთობას ცხენი მოჰმანა“; ამა და ამ კაცმა ამა და ამ კაცის ცოლს მარიაბა დამეს, ღრმა ძილის დროს, თქვ-საცმელი გაძმრო“; „ამა და ამ კაცმა ბანძობას (სამეგრელოში) ესა და ეს კაცი მოკლა ბურთის დაუნებებლობისათვის“; „ამა და ამ ძღუდეღმა ამა და ამ ჰატი-ცემულ კაცს ნათლობაში, რომელიც მოხდა მარხვით, რამდენიმე უფასის ბეწვი გამაგლიჯა სახსნილას უტყველობისათვის“; „ამა და ამ კაცის ქვლებში, ამა და ამ კაცმა ამა და ამ კაცის ცოლს თვალი უფო და უნდოდა შეურაცხება მიეყენებინა, თუ ქმარს დროსჯდ არ გაეგო“. რაღა ბეჭი გაგაჭიანუროთ, ნიძუშებათ ესენიც გამარან. ამ გვარი შემთხვევებით არიან სავსე მოძირიგებელი სასამართლოების სისხლის სამართლის ნაწილის საქმეები—საჩივრები და პოლიციის პრეტორიუმები.

დამნაშავეებს, თქვენც იცით, ხშირათ ციშირი და ციხე მოკლისთ ხოლმე; ახლან რა ხარჯი, რა წარალი მოსდევსთ ხოლმე ამ გვარ საქმეებს. აქ პოლიციის პირებს ან უნდა მისცე რამე, ან კიდევ უნდა დაპირდე რასმე და აუსრულო კიდევ; იქ ადვოკატებს უნდა ჯიბე აუესო ორიოდ, ხანდისხან სულ უტემური და უაზრო, სიტყვისთვის; გზის თული უნდა დასაჯო და სხვ. ამ გვარი ხარჯებიც მიუმატოთ იმ ხარჯებს, რომლებიც აუცილებლათ დავინახეთ ზემოთ მასპინძლობისათვისაც და სტუმრობისათვისაც და მასინ ღდავტეიცდებით, რომ ჩვენგან ნახვენები ხარჯის დაახლოებით ანგარიში კიდევაც ძალიან ცოტა არის დანიშნული. ხარჯი ხარჯია, მაგრამ

რომ ბევრი თითონაც იღუპებიან, როგორც ზემოთ ვსთქვი, ეს კიდევ მეტია და მათ უფრო ძალე ითხოვენ აღწერილი ჩვენი ჩვეულებების მოსპობას. ამათი მოსპობა შეიძლება და-
არც ისე ძნელია, როგორც ბევრნი ფიქრობენ.

ჩვენ ძალიან შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ ამისთანა სასარგებლო საქმეში მივცეთ რამე მნიშვნელობა სამღაურო-
ებსა და სოფლის მასწავლებლებს, რომლებსაც ამ გვარ საქმე-
ებში დიდ მნიშვნელობას აძლევენ სოფელ ჩვეულებრივ ჩვენი
მწერლები და ელადებიან, აცა როდის რა იქნება, „გაკვირი
სესეჲ თუ არა“. მღაურობები და სოფლის მასწავლებლები,
როგორც აუცილებელი პირები ნათლობაში, ქორწილში,
დღეობებში და ქელებში, კიდევ დიდ ხანს „ჭირიარაღის“
იმასებენ ხალხთან და ჩვენ კი ტყავი გავკვძვრება. „სანამ პეტრე
მოვიდა, პავლეს ტყავი გაძმეს“, ნათქვამია. სანამ ჩვენი
ხალხი დასტურ იმისთანა მღაურობებს და მასწავლებლებს მიი-
ღებდეს, რომლებსაც ნამდვილად შეეძლოსთ მისი წინამძღო-
ლობა, მისი კეთილ საქმესეჲ დაუენება, ბევრი თავი განმება
და ბევრი კოკა წყალი ჩაივლის მტკვარში თუ რიონში*). არც
არავინ არის, სწორეთ მოგახსენოთ, საჭირო ჩვენი ხალხისა-
თვის აღწერილი თავის მავნებელი ჩვეულებების მოსაშობლად,
თუ კი მოინდომებს ამას. იმ ნაირათ არ არის ის დატემული,
რომ არ მოიხრებოდნენ იმაში ისეთი პირები, რომლებსაც
შეუძლიანთ გაარჩიონ კეთილი ბოროტისაგან და სასარგებლო
საზარაფოსაგან, რომლებიც წრუნავენ ხალხის კეთილ მღაო-

*) ჩვენ სამღაუროებაზე და სოფლის შკოლების მასწავლებ-
ლობაზე ცალკ-ცალკე გამოველაპარაკებთ მკითხველებს თავის დროზე.
ახლა კი ეს ორიოდ სიტყვა იმათზედ გარემოებამ წარმოგვათქმევინა
თითქმის უნებურად.

მარეობისთვის, რომლებიც დგანან სხვაზე დასჯის ხალხთან და რომლებთანაც ხალხს არა აქვს არავითარი რევირანდული დამოკიდებულება და მით უფრო დიდი ნდობა აქვს. აი ამით, კაცნი არიან თუ ქალები—სულ ერთია, მხოლოდ ამით შეუძლიანთ მოსპონ ალწიერი ჩვენი დამღუპავი ჩვეულებები. იმ პირებმა, ვისაც ვი შემიძინებთ თვისებებში ცოტაც არის წილი აქვსთ, თვითვე ულ სამრევლოში, ცალკე შეჭრას პირიბა ერთმანეთში, რომ არას რიგით ადარ შექმლასთ არც ნათლობის, არც ქაწილის, არც ქელის გადხდა, არც ამ გვარ გადხასხადებში და დღეობებზე წასვლა. ამ პირიბას ისეთი დანიშნულება უნდა მიეცეს, რომ მის დამრევს გარდახდეს ვარაიბა იუფათ, რამდენსაც დასდებენ, ადგილობრივის სასოფლო-მკოლის სასარგებლოდ. ამ გვართ რთი კეთილი საქმე ერთად მიხრულდება და ჩვენს ცხოვრებას გაუმჯობესებს.

განსარ შეიძლება სხვაი რთ თანაგრძობის გამოცხადება იმ ბუნაურებისთვის, ვისაც ნათლობა, ან ქაწილი აქვს, და იმ უბედურებისთვის, ვისაც ცხედარი წინ უძევსთ, თუ არ იმ გვარად, როგორც ამას ჩვენ ვჩვენებთ ხოლომე ნათლობისთვის და ქაწილისთვის მისალოცი ადგილი არის ეკლესიის კარის ბჭე, მკვდრის ჭირისუფლებისთვის კიდევ ნუგემის მისაცემი—მით სასლი მკვდრის გამოსვენებამდის და მერმე ისევ ეკლესიის კარის ბჭე. ჩვენ დაწმუნებული ვართ, რომ დაბალი, გაუნათლებელი ხალხი, დანახავს თუ არა ცოტაც არის განათლებული თავის მოძმეების მაგალითს, მაშინვე იგრძნობს მათ ქრის უზიარებლობას და შეუერთდება იმთ. თუ ვი ჩვენი დამღუპველი ჩვეულებების დასრებაში და გავრძელებში დაბალი ხალხი მისდევდა და მისდევს თავის მოწინა-

ვეებს, რაშია ეჭვი არ არის, ნუ თუ სასარგებლო საქმეში არ მიჭეკება? დაბალი, გაუნათლებელი ხალხი, როგორც ბავშვი, მაგალითით სცნოვრებს, იმის გონიერება განსორცვილდება მიზამკაში. თუ რომ ჩვენი ხალხის მაწინავე საზოგადოება შეუდგება თავის წმინდა მოვალეობას და დაუტყვეებს აღწერილ ჩვეულებებს, მაშინ, ეჭვი არ არის, ამ ჩვეულებებს ადრე თუ გვიან მოელებათ ბოლო დაბალ ხალხშია. შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ ამ გარემოებით რამდენიმე წლის განმავლობაში, თუ სრულიად არა, ზოგიერთი ჩვენი დამღუპველი ჩვეულებები მაინც მოიხშობიან, ან კიდევ შემცირდებიან, თუ მართლ საქართველოში არა, ზოგიერთს მის ადგილებში მაინც.

ვისურვებთ გულით და სულით ჩვენი ხალხის მაწინავე საზოგადოებისთვის ამ გვარ სასარგებლო საქმის შედგომას და ბედნიერად შესრულებას.

მისილი გურგენიძე.

Handwritten text in Georgian script, likely bleed-through from the reverse side of the page. It contains several lines of text, some of which are underlined. The text is difficult to decipher due to its cursive style and the presence of bleed-through.

მართლაც, საუბედუროთ, ამისთანა სასულები არამც თუ დაიძახებინა ჩვენმა მწერლობამ, არამედ ვიდრე ორი-სამი ნაბიჯი გადასწახება. ჩვენ არამც თუ სიზმარშიც არა ვგჩვენებინა ისეთი მწერლობა, რომელსაც ნამდვილათ გულის კოვზსედა ჭკონოდა ჩვენი ცხოვრება მაგრათ მოჭიდებული, რომელიც სქელი ჭკვით გადაბმული ყოფილიყო მასთან, არამედ ყოველ ნაბიჯსედა ვსედამთ, რომ ამ მწერლობას სრულებით ოქსებსე ეკიდა ჩვენი ბედიცა და უბედურებაცა. ათასი გარემოება ზოგი უსაბუდი, ზოგიც სრულ ისტორიულ კანონებსედა დამყარებული, ბურთივით ატრიალებდა ჩვენ ქვეყანას, ხან ამ კუთხეს მიაჯახებდა, ხან იმ კუთხეს, ხან გვაცინებდა მწარეთ, ხან ცხარე ცრემლით გვაცინებდა; მაგრამ ყოველივე ამ გარემოებების დალი იძახებოდა ხალხის გულში გამოუქვეყნებელივ, გაუჩივლათ. მწერლობას იმისთვის არც ერთხელ არ უთხრებინა თავისი ყურადღება, არც ვადრეშლია ცხოვრების ფურცლები, არც ამოუკითხინა-რა იქიდგან, არ ჩაუხედინა ხალხის გულში და არც გაუშინჯინა მისი დაჭრილი ადგილები. ცხოვრება თავისთვის მიიხლანხნებოდა უპატრონოთ და გაუგებრივ გულსედა დაკრეფილი, მწერლობა ვიდრე ზურგ-შექცეული თავისთვის დათმობრივობდა ცხოვრების ველსედა და უდავრელად დაჭახრდა... რასა?— „სიამესა სოფლისასა“, ე. ი. ბროლის დაბაბებს, თეთრ, სპეტაკ თეთრ, ყელსა და მკერდებს, თურაშაული ვაშლივით ღოყებს, შავ თვალებს, დალა-კაკებს, ხელებს, ფეხებს „ჯეროვანსა“ და, როგორც ყოველი ამ სიმშენიერის დამაგვირგვინებელს... გავას. იქ ერთი გიწერამს (მურტალი ენით, რასაკვირველია!) სიყვარულის კანონებს, რომელიც მდგომარეობს ჩაკონებსში, სვენა-გონანში და ნეტარების ცრემლის ღვრამში; აქ მერე გასურებული მოგითხრობს

ფლანის სიყვარულს ფლანისადმი და ამ ფლანის გულ-გრილობას ჰირველ ფლანთან და სსვს ფლანის გაღმერთებას; იქ მესამე ცდილობს, რომ თავის კალმით გადასჭარბოს ყველას და წარმოგიდგინოს ისეთი სურათი „სიყვარულის“ ვრცელი ისტორიიდან, რომ სულ ფესზე აგოეზოს თმა და გადინოს ცრემლი თავის გმირების ბედ-იღბალზე. ერთი სიტყვით, სიყვარული, სიყვარული... კიდევ სიყვარული და სულ სიყვარული. ყველას ჰირსე ადგას სიყვარული, ყოველი მწერლის კალმის წვერზე დამკვდარს სიყვარული და, ცხნა უელს კამბეჩებს რომ განწეინო. ვერ მოხვდებიან ამ სიყვარულს იქიდან. მაშინ—როდესაც სიყვარულისთვის ცხოვრებას არც ეცალა და ჯერ გვიანაც ვერ მოიხდიდა.

მე არა ვლანანაკობ ერთსა და ორსე. რასაკვირვლია, იყენენ და არიან კიდევ ისეთი გულ-კეთილი მკითხველები, რომლებიც დიდის სიამოვნებით ყურს უგდებენ ამ ფრიად შესანიშნავ საგანს, სიყვარულს, მსათ არიან მუდამ დღობლი ჩამოყარონ, ოღონდ შენ კი ნუ დაიზარებ და უამბე მასზე რამე. გინდა სულ გადმოებრუნდეს იმისი ქვეყანა, გინდა მთელი ხალხი გასწუდეს ათასი შევიწროებით და შეწუხებით, ოღონდ თითონ კი ნირი არ შეეცვალოს და, ფესებზე ჭკილია, ის გინდა ათი „ქართლის ცხოვრების“ ოტელა წიგნს წაიკითხა მსგავსად, თუ კი შიგ არის აწერილი გოსტა ქალი, მშვენიერი და ლამაზი, რომელსაც მოუღერებია კველურათ ყელი და მცდურათ, მოსჯდომია გვერდში არა ნაკლებათ მშვენიერ ვაყსა და ჰიუშვერს საგონელათ ხან ნახ ტუჩებსა და ხან ღოყებს... ამისთანაები ბევრი არიან და იყვენ და ამძიმებდენ ქვეყანას თავიანთი გვამით. მაგრამ სამწუხაროდ ის არის, რომ ჩვენ მწვრდობას მარტო ამისთანა მუქთა ხალხისთვის სტეილდა გუ-

ლი, მარტო ამათი მიწიერი მოთხოვნალებს ვაკეც და მარტო
ამათ აკმაყოფილებდა. მთელი ის დასსი, რომელიც შეადგენს
საღსსა, რომელიც აცხოვრებს ქვეყანას და უღვამს მას სულა,
ეს დასსი კი სრულებით თავ-მინებებულეი ეწოდდა თავის მძი-
მე უღელს და ვერსად ვერა ზოულაობდა იოტის რტელა თა-
ნაგრძნობას, გულ-შემატვივრობას, აწავინ აწა თვიქრობდა მას-
ზე, აწავინ იმას არ უღვებდა ყურსა, აწავინ არ უხვეებდა
გზასა და არ უმსუბუქებდა უღელსა.

გულ-მოსაკლავი და მომსინლავი ისეთი მოკლეა, სადაც
აშკარათა ჭსედაძ, რომა საღსს არ ესმარება არამც თუ რომე-
ლიმე საზოგადობრივი დაწესებულება, ანუ პირ-და-პირი მთავ-
რობა (ამათზე ვინ რას იტყვის!), არამედ სადაც თითონ მწერ-
ლობასაც კი ყური მოუყრუებია და არავითარ დონი-მიებას
არა ხმარობს, რომ ნამდვილ ცხოვრებას შესედას პირში, გა-
უშინჯოს გილი და საქვეყნოთ აღვიაროს მისი ასაკ ანუ
მცირე-წლავრობა! სადაც მწერლობა არ ავეიოდება ხალხის
მოთხოვნალებს, მის პირ-და-პირ საჭიროებას და არ გამა-
უხნდება ამ საჭიროებას დამცველათ და პატრონათ!

II.

მე მტკიცეთა ვარ დარწმუნებულეი და იმედიცა მაქვს, რომ
ყოველი მკითხველი დამეთანხმება, რომ საზოგადოთ ჩვენში
ჩამქრალია მწერლობის ღამეპარი და, მამსსადაძმე, სხვათა შორის,
ჩვენ საზოგადოებას აკლია ერთი უშველებელთაგანი დედა-ბო-
ძი ცხოვრების გაუმჯობესობისა; მამსსადაძმე, ჩვენ საღსსი
ვერ არ არის გაღვიძებულეი გონებითი შიმშილი; გვაკლია
ბრძოლა წნეობით გაუმჯობესობისათვის; მოშორებულნი

კართ იმ თვალ-სახინო იარაღს, რომელსაც შეუძლიან ხალხის ნამდვილი გაძლიერება, კეთილი სურვილის აღძვრა მასში, ხალხსნობის იდეალების გამორკვევა, შემუშავება და მუდმივით მიდრეკილება მათკენ. და ვისაცა სწამს ეს სამწუნარო სინამდვილე, აშკარა ჭეშმარიტება, ის არ გამოიჩენს იმორტულს სიჭიჭიქეს, რომ არ დამეთანხმოს აგრეთვე იმ აზრზედ, რომ ხალხი, რომელიც ასეთ წერტილზედა დგას, ეს ხალხი თავით ბოლომდის მიწასთან გასწორებულია. ათასი რომ გამტომო, ათასი მძეო და მადიდო, ათი ათასჯერ ცაში აძვინო, თუ კი მე ცალი ფეხი სამარეში მიდგა, თუ კი ორივე თვალის ჩინი დამშრეტი და კერასა გხედამ, თუ კი უური მე აღარ მიჭრის და არა გამეგება-რს არც ჩემი და არც შენი თავისა, ჩემის მხრით სასაცილო სისუფელე იქნება, რომ შენ ცბიერს და ტყუილ მიჭჭარვას დავერწმუნო, ან კიდევ დიდი უსინდისობა იქნება, რომ მე დაჯერებული ვიყო, რომ შენ მიჭჭარვამ, ცბიერობ იმისთვის, რომ დამცინცლო რამე, დამტყუო, ერთი სიტყვით, გამომჩხე რასმეს, და არ ამოგდო ჰირში ლაგამი, არ დაგაჩუძო და საქვეუროთ არ დაგასხა თავზე ლაფი მაგეთი უშვერი საქციელისთვის. ბიჭო, ჩვენ ყველამ კარგათ ვიცით, რომ ღეთისაგან განახენი ხელში არა გვიტარამს-რს, თუ როდისმე გვერნდა რამ, დროთა ბრუნვამ იმისაგანაც ცარიელი დაგვასხა; ყველანი დარწმუნებული ვართ, რომ სასხარი აღწასითა გვაჭკეს და თვალე დასუტული მივინდობილვართ სოფლის მუსხანათობას, რომელიც, სურვილისამებრ თვისისა, ხან აქეთ მიგვიინარცხებს თავსა და ხან იქით: მამ რაღა საჭიროა აქ ქება და დიდება ჩვენი თავისა, რომელიც ჭიან ჩირათაც არ გვიღირს არც ჩვენა და არცა-რს რამე ფას გვაღებს სსვა ვინმე! გაცილებითა სჯობია შეგხედროთ

ტეშმარტებსა ჰიწმი და ვაღვიაროთ იგი ხმა-მადლა. აქ მო-
სატყუარნი ჩვენ არავინა გვეყვას და ჩვენი თავის მოტყუანება
ვიდეკ ხომ ვმარა და ვმარა. ერთი სიტყვით, დღეს ჩვენი
ცხოვრების ბედი სრული და შიშველი უბედურებაა, ისეთი გა-
ნუსხვარებული უბედურება, რომ ჩვენ თავს უნდა დავტირო-
დეთ დიდიდამ მოკიდებული საღამომდის და საღამოდამ დი-
დიდის... მაგრამ, დავანებოთ ამ ტირილს თავი, სულ-მოკ-
ლეობაში არ ვინ ჩამოგვართვას, და შეუდგეთ ჩვენ საქმეს,
ე. ი. მწერლობას.

აღნიშნული მდგომარეობა ჩვენი მწერლობისა, ჩემის
არსით, სულ უგანასკნელათ რომა ვთქვათ, იმის ღირსი მანც
არის, რომ ყოველმა კეთილ სინიდიანამა და გონიერმა ქარ-
თველმა ახლა მანც მიაქციოს ყურადღება. მწერლობა არის
თავი და ბოლო ყოველი ხალხის კეთილ-დღეობისა. გავიგოთ
ეს ტეშმარტება, დაკავთასოთ იმისი მნიშვნელობა, ვასხენოთ
ღმერთი და შეუდგეთ მის დადგენას ჩვენ საზოგადოებაში. ვი-
ცი, ძალიანაც კარგათ ვიცი, რომ ეს საქმე მეტათ მხელის,
მაგრამ ისიც ნაკლებათ არ ვიცი, რომ ძალა აღმართსა ჭსნამს.
„ზატა, ზატა და ზატას—კვერი შაქნა“, ამბობს ხოლმე
ჩვენი ხალხი და მართალსაც ამბობს. დღეს ჩვენ ვიშუშავებთ
შემდეგებისა და გვარათ, ხვალ ჩვენი მოძმეები, ზეგ ჩვენი შვი-
ლებიც წამოგვეწარებიან, წავა და გვიშველის ღმერთი...

მაგრამ აქ მე შემაყენებენ და მეტყვიან: თქვენ რომელი
აღდგომის კვერცხები ხართ, რომ საქმე თქვენიდგან უნდა
დაიწყოს? ჯერ თქვენი დედ-მამა ერთმანეთს არც კი იცნობ-
დნენ, რომა თქვენზე ნიჭიერიცა და ხასწავლი ქართველები
შეეჭიდნენ მწერლობას, —თუ კი იმათ აქამდის ვერა გააკე-
თეს-რას, თქვენი იმედი საიდგანდა უნდა გვეჩინდესო? მაგის-

თან სიტუაციები საქმდისაც ბევრი დაინახვას, მაგრამ ჩვენ ვერ
ვინახეთ-რამ.

ამასე მე შემიძლიან ვთქვას შემდეგი: პირველათ, კაცი
რომ საქმეს მოჭვიდებს ხელსა, თუ თავის იმედი არ უღივის
გულში, ისეთი კაცი ვერა-რას გააკეთებს. მასმასდამე, დაზვი-
ნებეთ თავი და ამ იმედს მანაც ნუ გამოგვაცდით ხელიდგან.
ჩვენ იმედი გვქონდა, რომ თუ რიგისათ, გულს-მოდგინეთ
შეუდევით საქმეს და თუ ათასნაირი გარემოება არ გადაგვიდ-
გა გზაში, მწერლობას დაგამწესებთ და გზასე დავაყენებთ,
მივცემთ ხელში იმ საქმეს, რომელიც მას შემკენის და რა-
მელსაც ის ვერ უღალატებს. მეორეც ისა, რომ ჩვენ ესლავ
ვადვიარებთ, რომ ჩვენ ძალიან შორსა ვდგევართ იმ პირები-
საგან, რომლებიც თავიანთ ქერქში ვერა ტუფანს, იჭიმებიან,
იგრიხებიან და ბაქი-ბუფობენ, რომ ჩვენ ქვეყნის აშენებაც შე-
გვიძლიან და დაზვივაცო, ვისაც ვვინდა „კაცტაცსლებთ და
ვამკვდავებთ“. ჩვენ მაგ მსრით დმერთმა გვიწუღა. ჩვენ მე-
ტათ დაბლა უფურებთ ჩვენ თავსა. ჩვენ არც არავის ნიჭში
გამოვეტოლებით, არცა არავის სწავლაში. ჩვენ თუ ჩვენი თა-
ვის იმედი მომეტებულათ გვაქვს, ეგ სულ სხვა მიზეზია. და ამ
მიზეზის „ამოკვლევეც დაგვანახვებს, რომ თუძვა ჩვენ ვერ
არავინ გვიცინობს, მაგრამ/ჩვენსა და ჩვენ წინა-პრებ შუა ისე-
თი განსხვავება, რომელიც უფრო ჩვენგან ილაშარავებს, ვიდ-
რე ჩვენი წინა-პრებისგან. არც ნიჭის საქმეა საქა და არც სწავ-
ლისა. ჩვენი იმედი დამუარებულა მსოფოდა ამ განსხვავებაზედ.
ზოგი პატარა ნიჭს და უფრო/მცირე ცოდნას ისე მოინძარს,
რომ იმათგან გამოავაროს რამე, ზოგი კი თავის დიდი ნი-
ჭითა და ცოდნით წვირსაც ვერ გადააბრუნებს.

III.

საბრძოლო რამ სანასხვია გალიაში მომწვედუელი ღომი, რომელიც სან აქეთა კუთხეს ეძგებება თავისი ღონიერი თესვებითა, სტემს, უზანხუნებს რკინის ბოძებს, ჩაყლებს მაგრათ კბილებს და, როდესაც დაწმუნდება თავის უძლეულებაში, მიგზარდება ასლა მეორე მხარეს, ებძვის, ეხსუება, მანამდის კი შესწევს მას ღონე, მერე დაღლილი და დაქანტული დაეცემა მიწს, რომ შესვენების უძალ ისევ შეუდგეს თავის უნაყოფო ბრძოლას. რასაკერაიდა, უფრო საბრძოლო და შესაბრალისია ესავე ღომი, როდესაც უძითა ვითარება მიუთითებს იმ სასოწარკვეთილებით ჭკმძაბიტებაზე, რომ სრულებით ტყუილი და უჭმია მისგნით წინააღმდეგობა, რომ უფრო ჭკვასთან ახლოა დაწუნება, თავის მოხრა უღონიერესის წინ და ამ სასოწარკვეთილებაში ღოდინი თავის მოძაკალი გაუნახებელი სიტყვისლისა, სადაც აღარ ეღიარება მას არც ერთი თავისუფალი ნახტომი, არც მტრის ზარის დატემა დაბურულ ტყეში და აღარც ერთი იმ მოძრაობათაგანი, რომელიც იმას აცნობებს თავის ღომობას.

სწორეთ ასეთსავე შთაბეჭდილებას ახდენს თქვენსედაკაცი, რომელიც ყველაფერში კაცსა ჭკავს თავით-თუხებადის, მაგრამ ცნობრებას ისეთი გარემოება შემოურტყამს იმისთვის უოველ მხრით, რომ იმან არ იცის, რას მოჭკიდოს ხელი, რა გააკეთოს, რის და ვის სამსახურში გაატაროს და დასაწყულს თავისი სიტყვისლე. საზოგადოთ მძიმე სანასხვია ასეთი კაცი, რომელიც უსაქმურად აღმებს დღესა და ათენებს დამეს სიზარმაცის გამო კი არა, — (არა, იმას გულის ერვოს,

დონეც მოზღვეს—) იმის გამო, რომ არ იცის, რა უყოს ან თავის დონეს, ან ხელსა და ან ფეხსა. უფრო ძნელი სანახავია ესავე კაცი, როდესაც იგი თავის უთაობით შესდგომია რომელსამე საზოგადო საქმის აღსრულებას. მაგრამ მაშინ ხომ მაყურებელს ენა ჩაჭყარდება, თვალბეჭე ხელს დაიფარებს, როდესაც ერთი და რამე კი არა, მთელი რამდენიმე თაობა ამისთანა ჰიროებისა შესდგომია საქვეყნო საქმეს, აი გინდა მწერლობას.

თუ მწერალს არა აქვს ნათლად გამოჩვეული მიზანი, ისეთი მიზანი, რომელიც მოხდება ძვალსა და რბილში, რომელსაც შეუძლიან სული ჩაუდგას როგორც თითონ მწერალს, აგრეთვე იმის მკითხველსაც, ისეთი მიზანი, რომელიც აგრძნობინებს კაცს თავის დანიშნულებას, აუსილებს თვალსა და მხასპეკინებს თავსე ხელსა, თუ ასეთი მიზანი არ ადუღებს კაცის გულსა და ტვინსა, იმან რომ თავის დღეში კალამს ხელი არ მოჭვიდოს, გაცილებით ურჩევნია.

ძალიან დიდი დაკვირვება არ მოგვიჩვენებს, რომ ჩვენ მწერლებსე საზოგადოთ წარმოვსთქვათ, რომ იმათ „არა უწყოდენ, რას იქმოდენ“, გარდა ძალიან იშვიათი შემთხვევისა. ჯერ ხომ იყო და, რამდამს ქართული ასოებით სიტყვების გამოსატყა მოახერხეს ჩვენმა მწერლებმა, მაშინვე ამოიჩიეს კერძათ დალაღ-კაკებისანი ქალები და აღმერთებდნენ, იყნთა მტრათ უხდებოდნენ და უმეკედნენ მათ საკმელსა, იყნენ განცვიფრებულნი და გამგელ-გამომგელსა ჭიბთსამდნენ: «ვარდი და მშვენიერი ქალი რომ ერთად დასვა, რომელი რომელსა ჭსუნამს—ვარდი ქალსა თუ ქალი ვარდასა»? როდესაც დაინახეს, რომ ამ ფრიად მდაღ ღირსებისანი კითხვის ასხნა ვერავინ მოახერხა და არც არავის სცხელადა მისთვის, ახლა

მოჭყენენ სამშობლოს გაწვიადებას და იმის ქებას, თავიანთი
 ცარიელი სიტყვების რახი-რუხით გასურებულნი, ყველას პირ-
 ში ახლიდნენ— „სხვა საქართველო სად არის, რომელი კუთხე
 ქვეყნისა?“— „ერთი გულადი, პურადი, მებრძოლი შავის ბედი-
 სა“, მიჭყენენ ამ ღრმა შესედულობის გამოკვლევას, თუ რა-
 მელ სიტყვას ამოიჩვენეს ქართველი გლეხი, როდესაც ის მი-
 უგორდება თავის საყვარელს— „ზოყოლუსტას“ თუ „გრემც
 შენ კი გენაცვალები?“ და ერთ-ხმით ამტკიცებდნენ, რომ
 ქართველი გლეხი ერთ „გრემც შენ კი გენაცვალების“ არ
 გასცვლის ათას „ზოყოლუსტასე“. ნელ-ნელა, ღვთის მოწყა-
 ლებით, გადავიდნენ აქედან იმსეად, რომ დაუწყეს დაცვა
 ქართულ ჩვეულებებს, ქართულ ენას, დაფა-ზურხას, ჭიანურს
 და სტირებს, თითქმის ქვეყნისაზე, გარდა ათასში ერთი მანინ-
 ვებისა, მოიძებნებოდეს სალი კაცი, რომელსაც ან თავისი სამ-
 შობლო არ უყვარდეს და იმისი ენა, ანუ კიდე თითქმის მოი-
 ძებნებოდეს რომელიმე სულელი, რომელიც ჩვენ მოგვედავა-
 ბოდა ან ენას და ან სხვა რამე ქართულს, ან გინდა მოძებნი-
 ლიყოს ასეთი სულელი, თითქმის იმას შექმლოს, რომ წაგ-
 ვართვას, გამოგვწუწონს ისა, რაც ჩვენ სსუელს შეუთვისებია
 და ბუნებათ გადაქცეულა. ჩვენ სულ ყველამ კარგათ ვიცო-
 დით, რომ რაც წასართმევი გვქტონდა, ყველაფერიდამ ცარიელ-
 ზე გაგვსვა ისტორიამ და დაგვინაწრუნა ისა, რასაც სიკვდი-
 ლის მეტი ვერავინ სელს ვერ ახლებს. ვიცოდით ესა და ვა-
 განტურებდით თავებს— მართალსა ბძანებენ ჩვენი ბატონები—
 ქართული ენა არ უნდა დავივიწყოთო. როდესაც ჩვენი მწერ-
 ლები დაწმუნდნენ, რომ თავიანთი უაზრო აზრების გაკრტე-
 ლება სულ ტყუილი ყოფილა, რადგან ეს აზრები უიძათო-
 თაც მაგრამ ყოფილა გამჭდაჩი ხალხში, მაშინ... მაგრამ მაშინ

რად? მასინ დომსალივით აურიეს სიყვარული და სამშობლო
 ერთმანეთში და შეძვეს სრულებით განუძნენ. განუძნენ და
 ამ სიჩუმეში უფრო უდგებდნენ ხალხსა—იქნება რომ არა
 ვთქვათ-რა, უფრო ჭკვიანებათ მიგვიჩინონ და უფრო პატივი
 გვცენო. ჩემის აზრით, ამ უკანასკნელს გადაწვეპტილებაში
 ისინი არ შესცდნენ...

მაგრამ ვაზგრძელათ ჩვენი მწერლობის ისტორია. წი-
 ნანდელი ორი პერიოდი შეიცავდა ჩვენ თავადისშვილობას.
 იმათ კიდევ ეწაფათ მათთვის. ქალის ავან-ჩავანი, რასაკვირ-
 ლია, უფრო თავადისშვილის საქმე იყო. მეტადრე მასინ,
 როდესაც ისინი ყოვლად შემძლებლები ბძანდებოდნენ, მეტი
 რა საქმე ჭქონდათ?! მამულის სიყვარულსედაც თავადისშვი-
 ლებმა იქადაგეს, რადგან გული ეხატებოდათ, რომ აღარა
 ჭქონდათ ნება განუსაზღვრელათ და დაუსკვლად ეწიწნათ და
 ეგლიჯნათ თავიანთი ქვეყანა, რადგან თავადი შაალ ველარ
 დაიძსებდა ქედზე კაცსა და ველარ გაელაშქებოდა თავადი
 ოთარის წინააღმდეგ, რომელმაც იმას, ბატონ შაალს, ღვინის
 სმაში აჯობა და ცოლიც შეუგინა. მოდი და გული ნუ მო-
 გიკვდება, რომ აღარ შეგომიდან „ჩვენებურათა, შეკლებურათა“
 ხმალის ტრიალი, თოფის გრიალი, შენი ყმების გაყლტა
 და გამუსურა... რისთვის?—რისთვისა და იმის გულისთვის,
 რომ ოთარმა ათი ჯისვი დაღია და შენ კი, შენო ბრწყინვა-
 ლებაჲ, მხოლოდ ცხრა. მკათე რომ დაგისეს და კიდევ გა-
 დაჭროდი!...

ჭო, როდესაც ჩვენი თავადისშვილები ერთხანათ განუძ-
 ნენ, რა ნასეს, რომ მათი რასი-რუსი აზავის გვერდებში არ
 უჯდებოდა. იმის შემდეგ დაიძრა ჩვენი აზნაურობა. დაიძრა
 და კიდევ დაახნია თავისი თეხი და კვალდი მწერლობასაც. უნ-

და მართალი თქვას ვაძემა, რომ ჩვენ სალსს ამ აზნაურებმა
უფრო სიკეთე უკვეს. ისინი უფრო სალს იდგნენ სალსთან
და ცოტათი მანტ უური მოეკრათ იმის მწუსარებისათვის.

თუთი ადგილინ დაბოლქუნს იხეძ იფოიონ ილო იფეჯძძძ
-მ და ეიმდენობი IV
მცდალქქქ ეიმდენობი
-ნხი
მკითხველთან დიდ ბოდიშს ვითხოვ, რომ ამ ხელათ მე
მარტო სასოგადოთ მინდა გადავკლავ თვალი ჩვენ მწერლო-
ბას და მის მიმართულებას. შემდეგში, რასაკვირველია, შირ-
და-შირ მოგატყობათ ვრაცხს უკველივე აქ გამოთქმული აზრი
გერძო მაგალითებითა და ცალ-ცალკე განუმარტო. მასთან,
თუმცა მე უფრო მომეტებულ მნიშვნელობას ვაძლევ უკანას-
კნელ შერიოდს, რომელსაც ვეძახი „აზნაურების შერიოდს.“
მაგრამ აქაც მსოფლოდ საზოგადო აზრის წამოთქმის მეტს
უკანს ვიტყვი. მე მინდა, რომ მკითხველმა ეხლავე დაინახოს
ჩვენი შესდულობა ქართულ მწერლობასზე და წინათვე იცო-
დეს შემდეგ ვისთან ექნება საქმე და ან რა უნდა მოითხოვოს
ჩვენგან.

ჩემის აზრით, „აზნაურების შერიოდი“ ჩვენი მწერლო-
ბისა დაიწყო 1859 წლიდან, როდესაც მოსწავლე ქართვე-
ლობა შირის-შირ იდგა რუსეთის სალათ გამოფინობებსთან
და შესანიშნავი აზრისა და გონების ტრიალთან. და თუ ცო-
ტადენი შუჭი მიადინა ჩვენ ცხოვრებას, ეტენ იმიტომ რომ
მასზე განუსაზღვრებელი გავლენა იქონია რუსეთის მწერლო-
ბამ. მოსწავლე სალ-განდობამა ხნა, რომა, თუმცა ძალიან
მკიფთასი და სანატრელი რამ აზრის „ჯანკოვანის ნინო“, ანუ
„მიბნედილი თვალები“, თუმცა სამშობლოს სიყვარული სა-
თავილო და სამრასის გრძნობათ არ ჩაითვლებს. მაგრამ

კაცი ამით მანც არ უნდა კმაყოფილდებოდეს, იმან უნდა იფიქროს კიდევ ბევრს სსკა რამესე, ემიოს ცოტა რამ ამასე მომატებელი. ერთი სიტყვით, მე ის მინდა ვთქვა, რომ წინანდელი რაი პერიოდი ჩვენი მწერლობისა შეიცავდა ისეთ სავსეს, ემსახურებოდა ისეთ მოკლენათა, რომელნიც არა სსკირებდნენ თავადების დახმარებაში, რომელნიც ყველასთვის გასაკებნი და ნაცნობნი იყვნენ. მართლათაც და, სად მოიპუნება ისეთი ხალხი, რომელსაც დაკარგული ჭქონდეს მშვენიერ საქმეთა იდეალი და მისკენ ღტოლვას? ან კიდევ, განა არის სადმე ხალხი, რომელსაც განადგურებულნი ჭქონდეს თავმოყვარეობა იქამდის, რომა სძაგდეს სამშობლო, ე. ი. თავისი თავი?! რადგანაც ჩვენი ხალხიც ემოწილებს საზოგადო განონებს, სხვებზევით აქვს სიყვარული ღამაში ქალებისადმი და არა სძაგს თავისი სამშობლო, ამიტომ, მე ვამბობ, რომ ჩვენი მწერლობის „თავადიშვილური პერიოდები“ გროშით არავის უღირდნენ, და ამიტომ მათ არა ჭქონდათ არავითარი გავლენა ჩვენი ხალხის ცხოვრებაზედ, რადგან ამ ხალხს არ აჩვენებდნენ ისეთ რამეს, რაც მას თითონ ნაკლებათ სცოდნოდა.

მხოლოდ „სწავრული პერიოდიდან“ იწყება ჩვენი მწერლობა, მაგრამ ამ მწერლობასაც ვაძლევთ რამე მნიშვნელობას მხოლოდ იმიტომ, რომ აქ კაცი ცნადათა ჭხედავს, თუ რამთენათ მნელია საქმის გაკეთება, როდესაც ნიჭიც დიდი გაქვს, სწავლაც საკმარისი მიგვიღია, მაგრამ ის კი არ იცო, საით უნდა მიაქცია შენი ნიჭი და ან შენი სწავლაცაი უმთავრესი თვისება ჩვენი მწერლობისა ბოლოს დროს. მაშინ, როდესაც ჩვენი თავადიშვილები ბოლოსსა სტეძდნენ თავიანთ კეკლურ ღექსებში სიყვარულისა და სამშობლოს ველ-

სედ, აზნაურები ეწაფებოდნენ მეცნიერების ნაკადულსა და იკლავდნენ სწავლა-განათლების წყურვილს, აკმაყოფილებდნენ გონიერ ცნობის მოყვარებას, რომელსაც ეპარებოდა თავადიდან ევროპის მოძრაობა თუ პალიტიკაში, თუ ლიტერატურაში. მიიღეს და შეითვისეს ათასნაირი ჭანგები უკეთესი მწერლებისა, სწავლობდნენ და ირეკვებდნენ მათ აზრებს. ამ დღისთვისათნ იმათა ჭქმნდათ ავრეთვე ის ძვირ-ფასი თვისებაცა, რომ თავიანთ მკითხველებშიაც ავრცელებდნენ და აღვიძებდნენ ამავე ღტოლვილებს. მაგრამ მათი დიდი ნაკლულებსა იმაში მდგომარეობდა, რომ თავიანთ ნიჭიერებასთან და სწავლასთან სრულებით ავიწყდებოდათ დროება, გარემოება და ადგილი. აი იმათი უშუკლებელი ავანტიურება, რომელსაც არ გამოხეჩენია ექიმი. ქართველი საზოგადოება, მთელი ხალხი, სწყდებოდა შიმშილითა და უმოსავლობით, ამ დროს ჩვენი მწერლები გაცხარებულნი ბასობდნენ ტიერზე და გიზოზე; ხალხს ავიწროებდა და სტანჯამდა ათასნაირი უსამართლობა მოსამართლეებისაგან, მწერლები აღტაცებულნი მოგითხრობდნენ ლუი ბლანებსე, რომეორებსე და გამბეტებსე; ხალხი იწკებოდა და იღაცებოდა უთვალავი ხარჯისა და ბეგარებისაგან, მწერლები კი ბოკლისა და დარვინის ტეორიების მეტს ვერასა ჭმობდნენ საღაპაროთ; ხალხს უჭირდა დაწყებითი სწავლის მიღება, ჩვენ მწერლებს კი სრულებით დაჭვიწყებოდათ ესა და ელანარაკებდნენ ქართველ მკითხველებს მეცნიერებისა და ცნობების უგანასკნელ სიტუვასე. რამეთუთაც ეს მოკლენა სასაცილოა, ათი იმდენი სამწუხაროა. ეს მოკლენა იმდენათ სასაცილოებს თავის გმირებს, რამდენათაც სასაცილონი იყვნენ და დღესაც არიან ის ცრუ-შენტელა და ქარაფ-შუტა ქართველები, რომლებიც ისწავლიან ხალხე ცრუ-მანტა

ანა დავარდნილი, ჯანდაგი, საცოდავი და უმეტრებისაგან და-
ხაგრული ქართველიო. ვინ არ იტყვის, რომ ეს დიდი და უმ-
კვლესი შეცდომილებაა?

მწერლობა არის ექიმობა მთელი ხალხის ვათმეოფეობი-
სა, როგორც მედიცინა კაცის ვათმეოფეობისა. მე რომ ფე-
ხები მტკიოდეს და დოხტორმა თვალზე დამადოს წამალი,
მე ამისთანა დოხტორს ზედაც არ შეგხედამ. აგრეთვე ხალხი
რომ შიგ გულში იყოს დაჭრილი, სანჯღის წვეკს გულში
გვეკლას, მასშინ მწერალს თავ-ბედისა არ გვებება, თუ ის აი-
ღებს და ძალადოს ზედ კენხსაზე დაადებს. ამისთანა ექიმ-მწე-
რალს, რასაკვარველია, ხალხი ზურგს შეუჭტევს. აი, სწორეთ
ამ ნაირი ზურგი ახვენეს ჩვენ მწერლებს ქართველმა მკითხვე-
ლებმა. ზურგის ჩვენება ვის იამება? სწორეთ, რომ არავის.
არ იამა აგრეთვე ჩვენ მწერლებსაც. მაგრამ ამ ზურგის შეჭ-
ტევის საწუენი მხარე მწერლებმა ისე ახსნეს, რომ თითონ
თავი გამომართლეს და სიმტყუნე ჩამოაბრალეს ისევე ვეკლას-
ფერში გამტყუნებულს და დახაგრულს ქართველ მკითხველს:
«ჩვენი ხალხი ისეთი გაუნათლებელია, რომ იმისთან ნასწავლ
კაცს არ შეუძლიან დახარაკიო. ქართულ ენაზე არ შეიძლება
მწერალმა თავი გამოიჩინოს ან გააკეთოს რამე სასარგებლო-
ო. უუნალი და გაზეთი წარმოუდგენელიაო, რადგან ნას-
წავლები რუსულ ენაზე უფრო უკეთესებს წაიკითხავენო და
ამიტომ ისინი ზედაც არ შეხედვენ ამ უუნალ-გაზეთებსაო,
უსწავლელები ვერას გაიგებენ და ამიტომ იმათთვის არ შეად-
გენს არავითარ საჭიროებასაო. ვისაც გინდათ ქართულ ენა-
ზე წერა, ანდაჩაუბსა და ჯდაშრებს ზევით კერ წასვალთო».
აუგეს, შემდეგ ოცი წლის შრომისა, ჩვენმა აწინაურებმა ქარ-
თველ მკითხველებს ანდერძი, აიტრეეს გული და მიანებეს

მწერლობას თავი. თავიანთი უთავ-ბოლოობა და გამოუცდე-
 ლობა მიანბნალებს ხალხსა, თავ-მოყვარეობამ არ მისცა მათ
 ნებას საკუთარი ნაკლებეკვანების დანახვისა, და მთელი თავიან-
 თი და წინა-პრების შრომა თვითონვე აღვიარეს სრულებით უსარ-
 გებლო და უნაყოფო დროების დაკარგვით. თუმცა თითონ
 შრომის დროს კი ისეთი გაცხადებულები და ანთებულები იყ-
 ვნენ, რომ ერთმანეთს სულ პირს აკაწრიდნენ კატევივით და
 კინაღამ არ ამოწვივებდნენ ერთიანთ.

V.

მეტყვიან—თუ მწერლობაში არ მისცემთ ადგილს არც
 სიყვარულს, არც სამშობლოს და არც ევროპიულ მეცნიერება-
 სსა და ცხოვრებას, მაშინ თქვენ უფრო ამოგობუებენ ქართვე-
 ლი მკითხველები და თქვენგან განკიცხულ თავად-აწინაურებზე
 უარესათ ჩაგომწარებენ დღესაჲ.

თუ ასე მოვიქცებით, რასაკვირელია, დიწხნიც ვიქნებით ამ
 სასჯელისა. მაგრამ საქმერ იმაშია, რომ ჩვენ არც სიყვარულს
 განვსდევნით, რამეთუ კაცნი ვართ; არც სამშობლოს უჩვენებთ
 კაცსა, რადგანაც გვიყვარს იგი და ჩვენც ვეუთვნით იმას მთე-
 ლი ჩვენი არსებით; არც ევროპიულ მეცნიერებასუდ და ცხოვ-
 რებასუდ ავიღებთ ხელსა, რადგანაც მხოლოდ მასში ვსედავთ
 კაცობრიობის გაუმჯობესობის და ძალა ამწვევის ძალას,
 მხოლოდ იმაზე გვაქვს დამყარებული იმედი ჩვენი ძალე-უძალე-
 ლო ცხოვრების განათლებისა და ამაღლებისა.

მაშ ამთენი რიდასთვის იუბედე და მოგვარწინე თავი,
 თუ კი შენისაკე პირით აღვიარებ მცნებათა და სახარებათ იმა-
 კე საგნებს, რომელსაც ემსახურებოდნენ შენი წინა-პრებიო?
 მკითხავს დატინვით მკითხველი.

ბიბლიოგრაფია.

«იფერიის» შარშანდელი მე-IV და ამ წლის I წიგნები.

ვინ არ იცის, ან ვის არ გაუგონია, რა განსაცდელსა და ტანჯვასა ჭკრძნობს საბრალლო მოგზაური თვალ-უწდომელს და უნაყოფო უდაბნოში? შიშველით გამწარებულნი ანა თუ ზუგს, ბალახსაც ვერსად შოიბს, რომ მით ძინც ფერდი ამომისოს; წუერვილი აღწიბს და ყელის გასასველებლად წვეთ წყალსაც ვერსად ჭჭობს; მსურვალე მზის სხივები და ცხელი ქარი სულს უსუთვენ, ჯანს უსუთქენ, სისხლს უშრბენ, და საცოდავი ამოდ ეძებს წყლიან და მტენართან ადგილს (ოაზისი). მაგრამ, ბოლოს, თითქო განგებს შებრალა ეს საცოდავი ტანჯული და თვისი საღავათი მიანიჭა, იმედ გაწვევტილი მოგზავრი უეცრად თვალს მოჭკრავს ამისთანა ადგილს. დაქანცული და ილაჯ-გაწვევტილი მიანურებს, რაც ძალი და ღონე აქვს, ამ სამოთხეს; საბრალლო სისარულით ფესხედ აღარა დვას; ნეტარებით მოელის იმ წუთს, როცა მშკენიერ ცივ წყალს დაქაფება, მერე ხილსა სჭამს და იქვე ჩრდილში მოისვენებს. ბოლოს მიანია... მაგრამ უბედურს თვალ-წინ რჩება ედემის მაგიერ ჯოჯოხეთის მგვანე ადგილი, „ცხოვრების სის“ ნაც-

ბიბლიოგრაფია.

ვლად ეკლიანი ჯანები და ცივ ნაკადულის წილ ტალახისანი გუბე! რაღა ჯანია, მგზავრი გუბეს ეწათება.

სწორეთ ამ ნაირივე უნაყოფო უდაბნოა დღეს ჩვენ (ქართვლეთ) გონების გასწინის მდგომარეობა, და ამისთანა ტანჯვასა სტდის უოკელი პირი, რომელიც ამ უდაბნოში თვის ჭკუა-გონების და სულისა და გულის მოთხოვნილების დაკმაყოფილებას მოისურვებს. ასობით და ათასობით ჩნდებიან და იბადებიან კითხვანი: რა არის ცა, რომელიც ქუდად გვასურავს და დედა-მიწა, რომელიც ქლამნათა გვაქვს? ვინ არის ამ დედა-მიწის ბატონი და პატრონი და ვინ შემოსწრებული, დაუპატიუბელი სტუმარი? როგორია ის ცხოველი, რომელსაც ადამიანი ჭჭკია, უდგია თუ არა სული, უღელავს თუ არა სისხლი, უძგერს თუ არა გული,—მერე ეკვლას თუ ზოგიერთს? რა არის სუნიდისი, პატრონება, ბოროტი და კეთილი? რა დანიშნულება აქვს საზოგადოებას და როგორი გავშირი უნდა იყოს მის და მის მწვერთა შორის? როგორი უნდა იყოს ოჯახი? გვერდის ნეკია დედა-კაცი, თუ ისიც ადამიანია?... პასუხი კი არსაიღამ ისმის. ამ კითხვებზე ჩვენი ესლანდელი ლიტერატურა დიმილით გვიპასუხებს: ეგები სულ სხვა-და-სხვა მცნებების საქმეა, და საზოგადოად მაგათ გამოკვლევას არც უნდა შეუდგეთო. ჩვენ სხვებს რას დავეკებთ, შინ რომ ბავშებს შიოდესთ, ვარეთ ტაბლას რა უნდაო; ჩვენ უნდა მხოლოდ ჩვენს პაწაწა კუთხეს მოკუაროთო. ვარკი და პატრონანი! კერძო და, განსაკუთრებით, საზოგადო უკეთურება და ბოროტება გუნდათ ვარს გვასეკია, და აბა რომელი მათგანი, დაუთრგუნავს კი არა, დაუსასკელებია მაინც ასლანდელს ჩვენს ლიტერატურას, ვარდა იმ კოდო-ბუზებისა, რომელთა ყლეტა იმს ომიდ მიაჩნია? დღეს ეკვლას თვალ-ხილულისათვის, რა-

მელიც განგებ თვალს არ აისკევს, ცხადია, რომ მოძავალში ჩვენი ქვეყნის საშინელი სულის ამომსდელი მტერი იგივეა, რამაც თითქმის მთელს ევროპაში დაბალი ხალხი დაიმონავა და პირუტყვს დაამსგავსა; ცხადია, რომ მეცნიერებით დაინადრებული კაპიტალი, რომელმანც ხალხს ხელიდამ გამოაცალა მიწა და ხელ-ფეხის მეტი არა დაუგდო რა, დღეს თუ ხვალ ჩვენს გვესტუმრება, და ახა რას გვიჩვენებს ჩვენი ლიტერატურა? — ხმასაც არ იღებს, ყურსაც არ ანძრევს.

აწმყო კიდევ უარესია. გლეხს თოკი აქვს ყელში მოჭრილებული, და ჩვენი ლიტერატურა მას ბედნიერად რაცხს, თუმიც არწმუნებს, რომ მასინ კიდევ უბედნიერესი იყო, როცა ხელ-ფეხში ბორკილიც გაურთილი ჰქონდა, როცა „სულის მეტი“ მას საკუთრება არა გააჩნდა-რა, როცა მისი მოკვლავ ძაღლის მოკვლავსე უფრო იათად დაუჯდებოდა ყოველ „დიდ კაცს“ და როცა წინიდგან დასათხრელ თვალებს მას უკანიდგანა სთხრიდენ. ყველა ამგების დამტკიცება ბიბლიოგრაფიულ სტატიაში შეუძლებელი საქმეა; მოვიყვან მხოლოდ ერთ მაგალითს. თითქმის ჩვენი ქვეყნის ყველა კუთხიდგან იწერებიან სიღარიბეს და სიღატაკეს გლეხისას, რომელიც ღმერთს თაყვანსა სცემს თუ კი დღიური ლუკმა პური არ შემოაკლდა, ტანსე ძველი შალის ჩოხა და ფეხსე ქალამანი მანც არ შემოაცვდა, და თვითონაც კარგათ ვიცით, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში გლეხის ბოსელი სასახლედ გამოჩდება ჩვენებური გლეხის სახლთან, რომელსაც არც ბუნარი აბადია, არც თანჯრები და არც იატაკი. ყოველივე ესე კარგათ ვიცით და ვხედავთ, რომ მებატონის გადასახადს გარდა ჩვენ გლეხს საზოგადო და სახელმწიფო გადასახადიც არ აკლია; მაგრამ ჩვენი ახლანდელი ლიტერატურა, ნაცვლათ მისა, რომ საზოგადოებისთვი-

საც და მართებლობისთვისაც გლეხობის ნამდვილი ეკონომიური მდგომარეობა დაენახებინა, გავრწმუნებს, რომ ჩვენებური გლეხი ბევრად უფრო მდიდრათა სტრუქტურას, ვინამ გონათო.

რომ ეს ჩემი სიტყვები მკითხველმა ცილის-წამებათ ან მიიღოს, უმოწილესად ვსთხოვ, გადაავლას თავლი „ივერიის“ 1877 წლის პირველ ნომერში დაბეჭდილ სტატიას: „საქართველოს მატანე.“ აი რას ამბობს ეს ყურნალი, გამოსვლისათსავე, წინასიტყვაობის შემდეგ: „ტფილისის გუბერნიის გლეხობას წელიწადში მოსდის ღვინო“ (სტატისტიკის წინასჯედს გარდა) „94,837 საშალე და ცოტა მეტი... სულზე ოც-და-ორს თუნგზე ცოტა ნაკლები.“

„სულ ტფილისის გუბერნიის გლეხობის სულადის მოსავალი სწწწავისა და ურწწავისა ერთად“ (სათესლეს და წინასჯედს გარდა) „შეადგენს 5517,677 კოდს“... სულზედ რვა კოდს და ორს ფუთზე ცოტა მეტს.“

„1877 წლის რუსულ კავკასიის კალენდარში მოსხენებულა, რომ მთელის გუბერნიის მოსავალს (მასსადამე არამც თუ გლეხობისას, არამედ თავად-აზნაურობისასაც) შეადგენს ღვინო 2297,800 კოდრას,“ სულზე ათ თუნგ ნახევარს, სულადი (სათესლეს გარდა)—1574,846 კოდს და სულზე სამ კოდს და ერთს ფუთს.“

შემდეგ განავრძობს ეს პატივ-ცემული და პატიოსანი ყურნალი: „ამას რომ დაუჯეროთ გამოკა, რომ ჩვენი გუბერნიის ხალხი, თუ წუურვილით არა, შიმშილით მინც აქმდინ უნდა ამწუგვეტილიყო, ან არა და ღვინოც და პურიც სსვიდან უნდა ეზიდნა ყოველ წელიც. ეს დაუჯერებელია, იმიტომ რომ სსვიდამ მოტანილს სასყიდელი უნდა, და ჩვენს“

გუბერნიას, თუ ღვინო და ზურბი სსვიდამ უნდა ზიდოს, სხვა რა აქვს, რომ ის გაყიდოს და მის ფასით ზურბის და ღვინის აუცილებელი საჭიროება მოაკლას.“

ახლა სომ ქსედავთ, მკითხველო, ქართველი გლეხი კაცის სიღარიბეზე რა რიგ შესტვივა გული ამ სიტუეების დამწერ ლიტერატორს. დარწმუნებული ვარ, რომ ამის წაკითხვა გაგასხენებსთ თქვენ კატეგორიის ლიტერატურულ მოქმედებას. განა ისიც ამასვე არ ამბობს რუსეთის გლეხებზე? რუსეთში ესაა ყველა ერთ-სმად იძისა: გლეხობა სიღარიბით დაცემული და წელში გაწვეკტილია, სიმშლი ბოქაულივით კარზე უდგას, სულს ამბობს, და შალავათი ეჭირვება; კატეგორს კი დაუყინა: რას ამბობთ? ჩვენებური გლეხი ღარიბი სრულებითაც არ არის და არც შიმშილის იცის-რა, ეგ სულ—თქვენი (ლიბერალური მწერლების) მოგონებაა: თქვენ გინდათ ხალხში შოფოთი და ამბობსა ჩამოაგდოთო. აი ამასვე იმეორებს ჩვენი დღემდის ერთად-ერთი ყურნალი „ივერია“. კორრესპონდენტები დარწმუნებენ, რომ ჩვენებური გლეხობა მეტად ღარიბიაო, ესევე სჩანს 1877 წლის რუსული კალენდრისაგან. „ივერია“ კი, რაც ძალი და ღონე აქვს, სტდილობს დაგვარწმუნოს, რომ ჩვენი გლეხობა მეტად უკეთა სტსოვრობს, ვინემ გგონიათო. თუ კი ამისთანა ლიტერატურის სმას გაუგონებდა, განა არ შეეძლო მართებლობას ეთქვა ჩვენებური გლეხებისათვის: ჭო, რადგან მეტი შეგძლებიათ, ვინემ მეგონა, მეტი გადასახადიც უნდა იძლიოთო. მაგრამ, მაღლობა ღმერთს, მართებლობას, მგონია, არ მიუქცევია ყურადღება ამ ჭანტაზიური ანგარიშისათვის და სასელმწიფო გადასახადის მომატებით (СЪ ОДНОГО ВОЛА ДВУХЪ ШКУРЪ НЕ ДЕРУТЬ) არ გაუმწარებია უმისრთაც გამწარებული სიტყვსლე ჩვენის გლეხი-კაცისათვის!

ბიბლიოგრაფია.

მე ჩვენი ლიტერატურის საზოგადოდ განსილვას არ შეე-
დგომილვარ და მხოლოდ მისთვის მოვიხსენე ეს მიმართუ-
ლება, რომ მკითხველები ბევრს არას მოელოდნენ იმ „იკე-
რის“ რთი ნომრისაგან, რომელნიც შეერთებულმა რედაქციამ
მიუძველია თავის ხელის მომწერლებს ბედნიერ დღეს—ასე
წელიწადს. ერთობ მცირე სამკვლეოა და (დემთა ნუ ინე-
ბოს.) ვაი თუ დაგვეკვებოს!

თუ რომ გვიან, ხოსიაო, მხალიც კარგი ხორციანო.—ან-
დაზა. ჩვენ ლიტერატორებს, ალბათ, ეს ანდაზა ჭქანებიათ
სახეში, რადესაც შარშანდელი დეკემბერის ნომრისა და წლე-
ვანდელი იანვრის სტატიები უწერიათ. თუმცა ეს მხალი თან
ერთობ უმარლოც არის, რაღა გაეწყობა, უნდა განვიხილოთ,
ურევია თუ არა შიგ, რაღა მანც, რამე ჭკუა-გონების მსაზრ-
დებელი.

შარშანდელის წლის დეკემბრის ნომერში, სსკათა შორის,
დაბეჭდილია რთი ნათარგმნი: ერთი მოთხრობა — „ფეოდალის
აღზრდა“ სრულად და მეორე რომანი „იზას“ დასასრული.

„ფეოდალის აღზრდა“ (ნათარგ. რაზიკაშვილისა).

რადესაც (1789 წელს) საფრანგეთში მოხდა დიდი
რევოლუცია, რომელმანც დაამხო იქაური ფეოდალური მო-
ნება, საფრანგეთს თითქმის ყოველ დიდ კვრამიულ სახელ-
მწიფოებში აღმოუჩნდნენ დაუძინებელი მტერნი. ერთი ამის-
თანა მტერთაგანი და მონების ერთგულ მეგობართაგანი გან-
ლავსთ „ფეოდალის აღზრდაში“ გამოყვანილის ზოგოფრდის
მოხუცებული პაპა. ამ ბერ-კაცს გულს უკლავს ფეოდალური
წყობილების დამოხდა, და, რადგან თვითონ ცალი ფეხი სამა-
რში უდგია და კვლავ რას მოესწრობა, ყოველივე დონისძი-

ებსა სძარბის ზოგჯერდის ფრანცუზებთან მოძინადებისათვის. სასწავლებელში შეეყვანა მდის თვითონ ასწავლის შვილი-შვილს სხვა-და-სხვა საგნებს. სარწმუნოება ამ მოსუტს მარტო დაბალი ხალხისათვის მიანხია საჭიროდ; კეთილშობილი კი მარტო სხვის დასანახავად, განგებ, უნდა აღვიარებდეს რომელიმე სარწმუნოებასა.

ყოველივე, რაც კი საუკეთესო რამ არის ქრისტეს სწავლაში და რაც შეადგენს ამ სწავლის საძირკველს და ბურჯს, იმას არ მოწონს და უკრძალავს ზნატორს—ჩემს შვილი-შვილს სულ-გომელობაზე და სიყვარულზე არა უთნარა-რაო. ეს ქველის მოქმედებანი იმას მიანხია საჭიროდ შავი ხალხისათვის, რომელიც მოთმინებაში და მოხებაში უნდა აღიზარდოს და არა მისთანა კეთილშობილისათვის, როგორც ზოგჯერდი იყო. მაგრამ განა სულ-გომელებად არა კმარა, რომ ეს მოსუტებუ-ლი კეთილშობილებს სააქაოს აკვრებს და საიქიო მთლად დაბალი ხალხისთვის დაუთმია?!

უტნო ენების შესწავლა და განსაკუთრებით ფრანცუზული ენის ძლიერ საჭიროდ მიანხია თავის შვილის-შვილისათვის. ურჩევს ისე შეეხვიე ფრანცუზულად ლაპარაკს, რომ ფრანცუზებს მათი მამულის შვილი, ნამდვილი ფრანცუზი ეგონოთ და ნემცად, მტრად ვერ გიცნანო; მაშინ შენი მტრის, ფრანცუზების ყოველივე ასაკვლ-დასაკვლს გაიგებო და მათი დამარცხება გაზიადვილდებაო. მოსუტებულის ფეოდალის სიკვდილის უკან ზოგჯერდი გაელაშქრა საფრანგეთში 1848 წლის რევოლუციის გასულეტად. იქიდგან დაბრუნებული მუდამ იმას სწუხდა და სჩიოდა, რომ საფრანგეთი ზოლმასაკვებ არ გაუნაწილეს მოსამხლვრე სახელმწიფოებს: იტალიას, პრუსიას და შვეიცარიას.

მოკლედ გამოთქმული შინაარსი ამ მოთხრობისა ამით
თავდება. აქედან მკითხველი ადვილად დაინახავდა, რომ ზოგ-
ფიერდის აღზრდა შესაზარებელი ყოფილა; ცხადია, რომ ამ-
აზრებით აღზრდილი ზოგფიერი, ცუდი მამულის შვილიც
გამოვიდოდა და კიდევ უარესი ადამიანი და ქრისტიანი. ამ
მხრით ეს მოთხრობა მოსაწყონია. მაგრამ ახა ერთი მიბძანეთ,
რა იცის ჩვენმა მკითხველმა, ან გველეები ვინ იყვნენ (რო-
მელნიც ძლიერ ხშირად იხსენებინ ამ მოთხრობაში), ან რა
მტრობა სჭირდათ შრუსიელებს ფრანცუზებისა, ან ფეოდალუ-
რი მონება რით ან ვისგან დამარცხდა. ყველა ესეები სრუ-
ლებით გაუგებარია ჩვენებური მკითხველისათვის. მასთანავე ამ
მოთხრობის ნათარგმნის ენაც ვაკრიანი მიძიქა, რომ მკით-
ხველი მიხვდეს მანაც რასაც კარგათ ვერ გაიგებს. ვაი თუ კეთილის
მაგიერად ბოროტი შედეგიც ექნეს ჩვენში ამ მოთხრობას.
იქნება ზოგიერთმა ჩვენმა კეთილშობილებმა, რომელთაც ბევ-
რი ფეოდალური თვისებები აქვსთ, კიდევ იფიქრონ, რომ
ქრისტიანობრივი მოყვასთ მოყვარეობის სწავლა და სხვანი
მათთვის საჭირო არ არიან, და იმავე გზას დაადგენ, რა
გზაზედაც მოხუცმა ფეოდალმა თავისი შვილის-შვილი ზოგ-
ფიერი დააყენა.

„ი. შ. ა.“

ამ ნათარგმნის შინაარსით არ შეგავწყნებთ, მკითხველთ,
ნუ შეშინდებით. რომ არ ვაქო ვი არ შემიძლიან. ნასადილევეს
მხარ-თემო წამოწოლილის, უსაქმო უმაწვილი ქალ-ბატონისათ-
ვის საკითხავად სწორედ რომ ჩინებულა. ფანტაზიით არა-
ბუღს ზღაპრებს მოგაგონებსთ. თუმცა ამ რომანს „ი. შ. ა.“
ჭკვიან, მაგრამ რომანი თითქმის მთლად ერთი ქალ-ვაჟის, მო-

რისისა და სესილას აშოკობას. ეს კიდევ არაფერი; მაგრამ ერთი შესანიშნავი ხასიათიც აქვს, ამ რომანს, რომელზედაც უნდა ვსთქვა რამდენიმე სიტყვა. არიან იმისთანა მწერლები, რომელთაც ჭკონიათ, რომ თუ ადამიანი კარგია და რამე საქმეში კეთილი და პატიოსანია, ყოველთვის და ყოველისფერში, უეჭველად ამისთანა იქნებაო, და არავითარი ნაკლებებას იმას არ ექნებაო; ერთი სიტყვით, კაცობრიობის ერთი ნაწილი მიანიხილავს ანგელოზებად, სხვები კი წყუღულ-ემძაკებად. რასაკვირველია მეტად დიდი შეცდომილებას. ადამიანს გარემოება ბურთავით ატრიალებს, მაგ. სადაც კაცს მართლის თქმისათვის ენასა სჭრიათ, იქ გასაკვირველი არ არის, რომ სიმატლეთ ვერ გამოხატავს, და ერთხელ მაინც უგუდმა გაწირვინონ; ამას გარდა რაც უნდა ჩინებულნი კაცი იყოს, ყოველთვის იზოგნის იმის მოქმედებაში რამე შეცდომას რამე ცუდს—შეუცოდებელი მარტო მადლს ღმერთია, დედა-მიწაზე კი არავინ.

ეს რომანი ნამდვილ პარიზის ცხოვრებას და ცოცხლად ადამიანებს კი არ გვიხატავს; არა, სწორეთ რომორც ზეკითას ვსთქვა, ანგელოზებს და ბოროტ-სულებს. ბოროტ სულად გარეუნილად, მოღალატედ, ანგარებით კაცის მკვლელად გამოყვანილია თვით იზა და შემდეგ მისა მისი საყვარელი გუდარი. ანგელოზების თვისებისანი არიან: მორისი და მისი საყვარელი და შემდეგში ცოლი სესილა და ერთიც პოლიციის მხსრეკავი, მზგვრავი. გიურე. არა, ეს მარტო მიჯრეკელ ანგელოზათ კი არა, მთავარ-ანგელოზათ არის სწორედ გამოხატული. ყოველს ბოროტს, რაც კი ხდება რომანში, ისა სთრგუნავს და ყოველი კეთილის ხელის შემწყობი და მალამოის არის. ნეტარ სსენებულის შესამე განყოფილების ამის

მცოდნე ადვილად წარმოიდგენს რა სიკეთისა და სინათლის მოფენას შეუძლიან ამ მსვერავებს. აგრეთვე საფრანგეთში, ნაპოლეონ მესამის მართებლობამ გუნდათ დასსია საფრანგეთს მსვერავები; ისინი მართებლობას თვალვებით და უურბათ გამეხსნენ, მართებლობის ყოველივე წინააღმდეგი სიტყვის გაგონებისა სტდილობდნენ, მართებლობის მძლავრობის და ბორბობის ყოველ დამამარცხებელ მოქმედებას რვერავდნენ და მთავრობას ატყობინებდნენ. არა თუ საზოგადო მოქმედი პირი, კერძო გაცივ კერ გადურჩებოდა ხოლმე მათ დამით ნამდევად წვევას. ყველაზე ეჭვი ჰქონდათ, თითქო მთელი საფრანგეთი საფრანგეთისავე მოღალატე გამსდარიოეს, ყველას თვალ-ყურს ადევნებდნენ და გულში უძვრებოდნენ. თუმცა დაფარული დანაშაულობისა და ბორბობის აღმოსახენად ივუნენ დანიშნულნი, მაგრამ ბორბობას თვით სთესავდნენ ყველგან, სადაც კი ფესს შეადგამდნენ. ამისთანა მოქმედებისათვის ფრანგურებმა ყამივით შეიძულეს ეს მსვერავები და დღეს დიდის სიმძულვარით და ზინლით მოიხსენებენ იმ დროს, რაცა იმთში ადამიანის ღირსების ამ ნაირი დამამცირებელი წყობილობა მოქმედებდა. მსვერავობა არ გაიტანს არც ნათესობას, არც ნაცნობობას, არც მეგობრობას, სულ-გრძელება და სიბრალული ბოკშობათ მიანნია; ძლიერს და სურსტს, ვაყ-გაცს და დედა-გაცს, ღრმა მოხუცებულს და ხორწ ყმაწვილს, დედ-მამას, ღვიძლზე ნადებ და-ძმას და ვიგინდაჩა .. უცნობს—ერთნაირივე უსულ-უგულობით აძლევს სასტიკს და უწყალთ საიდუმლო მსაჯულებას. და რასაკვირველია ყოველი პატრიოსანი პუბლიცისტი ამ უცნაური სენის დათრგუნვის მოკალეა, რითიც კი შეუძლიან—სიტყვით თუ საქმით. მის მაგიერ, რომ ჩვენს ლიტერატურას დაენახებია თავის მკითხველებისათვის

ეს საზინდარი სენი, „ივერია“ თარგმნის იმისთანა საძაგელ
 რომანს, რომელსაც საფრანგეთში ბონაპარტის მომხრეების
 და კლერვიკალების მეტი ხელს აწავენ მოჭკიდებს და რომელშიაც
 პოლიციის მოხვეწავი გიურე გამოყვანილია უძანკო ტრედად.
 ამისთანა კაცზე გვითითებს „ივერია“, და თითქმის გვეუბნე-
 ბა: „აჭა კაცი“ მას წაბაძეთო! ნეტავი თუ იპზრანოს ღმერთმა,
 რომ ჩვენი მოწიგნობაწნი და ფ... ფილმოსოფოსნი რდესმე
 გონს მოვიდნენ და კარგისა ავისაგან გარჩევას შეიძლენ!

„არის აღგილი“ (ვ. რ.).

ჩინებული პოეტის ჩინებული ლექსი გასლავსთ, იმავე
 „ივერიის“ წიგნში დაბუჭდილი და იმერთა ნამღვნივე. იმერ-
 ნი ძღვნისათვის აუარებულ მადლობასა სწირვენ უფ. ვ. რ.;
 მაგრამ ევედრებან ერთი თხროვნა აკვისრულეთო. თუ
 შეიძლებოდეს გვიანგარიშეთ: 1) რამდენ რქროთ ელი-
 რება ის „აღგილი“ და რაც იქ განძიას, 2) ვისი და რამდენ-
 ნი კაცის ხელთ არის ყოველივე ეს საუნჯე შექნილი, 3)
 რამდენი ჩათვი რთული დაღვრილას ამ განძის მოპოებაში და 4)
 რამდენი დღიური მოიწყურდა იმ რთულითო.

„აღვოკატები“ (თს. რაფაელ ერისთავის).

აჩა მგონია, უწინდელ ჩვენ მდივან-ბეგებს და უხასტკის
 უფროსებს (УЧАСТ. НАЧ.) იმოდენათ ევენოსთ ხალხისათვის და
 კერძოდ გლეხები იმოდენათ შევეიწროებინოსთ, რეგორც
 ახლანდელ ადვოკატებს.

მდივან-ბეგს ან პურით შეიჯერებდი, ან ღვინით, ან
 რ-ოგესი და ან რთხ-ოგესი ცხრკულით; ან სვეწნა გაგივიდო-
 და, ან მუჭარა. ადვოკატის მასეში თუ გაები, რეგორც მო-

გეხსენებთ, აღარც ერთი ეს საშუალება არ გამოგადგება: სანამ იფუღს არ დაგინახამს, გზა-დაბნეული რომ განახოს, ადვოკატი გზასაც არ გასწავლის, წყალში რომ იღრჩობოდეთ, თოვსაც არ მოგაწოდებს. და საწყალ ჩვენ გლეხს ქვას ან სულ არ გააჩნია, ან არა და ბეჭი, ბეჭი, თუ ობოლი მანეთი შიგ უგდია. ეს კიდევ იქით იყოს. ადვოკატებმა ნამუსი და პირის წყალი სულ დაუმხვეს ჩვენს გაუნათლებელს ხალხს. ძმა ძმას აუჩივლეს, შვილი დედ-მამას და დედ-მამა შვილს. სიმართლეს სისულელე დაარქვეს, სიცრუე და ფიცის-გატყეს ჩალის თვასად გახადეს. მაშასადამე ლიტერატურის ვალი იყო ემხილა ყოველივე ესე ადვოკატებისათვის, ეჩვენებინა ნამდვილი მათი დანიშნულება და ხალხისათვისაც დაენახებინა ადვოკატების ნაკლულევანება. ამისთანა მიმართულებისა არის სწორედ რ. ერისთავის კომედია „ადვოკატები“ და ამ მიმართულებით მოსაწონიც არის. ნათურძალი სოლომონი უკანს-კნელ სუთ მანეთს ართმევს საწყალ გლეხს და უწიწს არძას, რომელსაც ეშმაკიც ვერას გაუგებს, და რომელიდგანაც, რასაკვირველია, არათეორი არა გამოვა-რა. მეორედ იღებს ერთი თავადიშვილის საქმეს, შემდეგში იმის მოწინააღმდეგესაც ართმევს იფუღს და საქმესაც იმას მოაკვებინებს. როგორც საზოგადო პირისა ამის მეტი ნაკლულევანება არა არის-რა გამოუვანილი სოლომონის ხსენათის აღწერაში. სოლომონისა და მისი ამხანაგისაგან ერთმანეთის გინება, ცოლის შერთვა-ზე სოლომონის საცადი და სხვა—მათ შინაგან ცხოვრებას შეესება და არა საზოგადოებას. მიმართულებას გარდა ეს პიესა ძლიერ ნაკლებია: სამივე მოქმედება ისე ძალით არიან ერთი ერთმანეთზე მიკერებული, რომ თითქმის არავითარი კავშირი არა აქვსთ. მთელი პიესა იმ უწინდელ საბანსა ჭკავს,

რომელსაც სხვა-და-სხვა იუერი ჩითის ნაჭრებისაგან ჰქვეყნდნენ
 ხელმე უწინ ჩვენში. ერთი სიტყვით, ამ თხზულებას, რო-
 გორც ზიესას, შეშენის რუსული ანდაზა: **ни Божу свѣчка,
 ни чѣрту кочерга!**

„განათლება და ვაჭრობა“ (ი. როსტომიშვილისა).

„განათლება და ვაჭრობა“ იუერისა. მეოთხე რომის გან-
 ხილვა კინაღამ არ გავათავებ. კინაღამ არ დამავიწყდა მიმესაჩები-
 ნა მკითხველებისათვის, რა საკვირველი წამალი გამოუგონია
 როსტომიშვილს. ამ უკვდავების წყალს ჰქვიან სახელად ერთად
 ვაჭრობა და აწერილია უ. როსტომიშვილის „განათლება და
 ვაჭრობაში.“ აი რა თვისების არის ეს წამალი: ვსთქვათ,
 ჩვენ გვეუბნება ერთი „დაცემული და გავყრანებული ქვეყანა.“
 ამ ქვეყნის მცხოვრებნი დგანან ან აქა-იქ გაფანტულ ქაზებში,
 ან მიწურებში, რომლებშიაც მთელის წლის განმავლობაში არ
 იცვლება დამწალი და აფრთხილებული ჰქვიან; საწოლათ მათში
 მცხოვრებლებს „ცარიელი სუკელი დედა-მიწა აქვთ, უფიცროთ,
 უტანტოთ; ქვეშ-საკები ასეთი გაქონილი და დაფუთილი,
 რომ ვერც ვიგაწიხვთ, ახლობის დროს რა იუერისა უნდა
 ყოფილიყო... — და მოკინდომეთ ამისთანა ქვეყნის „უკესზე
 წამოყენება და აყვავება“, ამისათვის საჭიროა მსოფლოდ, რომ
 არა დავსრგოთ-რა და რაც შეიძლება მალე შეუდგეთ ამ და-
 ცემული სახლის წამლობას! ამ წამლობას არ უჭირვებს არავინ-
 თარც განსაკუთრებითი საშუალება, თვით ჩვენვე უსწავლელათ
 მოვასხვსებთ...“

მხედველობიან მხედველობაში რა და ანაწინ
 მიაღამ სასოგადოების სენის განკურნებას ასე უკვირებს უ.
 როსტომიშვილი. ნაცვლად მისა რომ თვითვე ული სოფლები
 ცალკე უიდრულაბდეს, რაც რამე მისთვის საჭიროა, მთელი

ბიბლიოგრაფია.

სოფელი ერთად უნდა შედგეს და საზოგადოდ მოიტანოს სავაჭრო: ჩითები, ჭურჭელი, მიწის სამუშაო იარაღი და სხვები, რომ კერძო ვაჭრებს თავი არ განცანცვინონ. კარგი და პატიოსანი! მაგრამ ამითი შევიძლიანთ უ. რუსტომიშვილს, ღატაგი და „გვერანებული“ საქართველო აღადგინოთ! გთხოვთ აბა მოინსუნეთ ჩემი ანგარიში. პატივცემულის „იკონიის“ (1877 წლის № 1) ანგარიშით ავ-კარგათ თვითონ ქართველ გლეხს მოსდის წელიწადში სულზე სულადი (პური, ქერი, ფეტვი და სხვ.) 8 კოდი და 2 ფუთი, ღვინო — 22 თუნგი. გამოდით ამ ანგარიშიდგან საბატონო გარდასასადს მხლელად 2 კოდ სულადს და 5 თუნგ ღვინოს — დაჩება 6 კოდი და 2 ფუთი სულადი და 17 თუნგი ღვინო. წარმოადგინეთ, რომ ჩვენმა გლეხმა წელიწადში სარჯად მარტო 3 კოდი და 2 ფუთი სულადი იქმაროს, ღვინო კი წლიდგან წლობადის წვეთიც არ დალიოს. დაჩება, როგორც მოგეს-სვენებათ 3 კოდი სულადი და მთლად 17 თუნგი ღვინო. ფეტვი და სხვა რამ ბალახურდო სულ სობობად (პურათ) ჩაგ-დეთ და ანგარიშეთ კოდი პური სამ-სამ მანეთად (სულ ომი-ანობა სომ არ იქნება, რომ მეტათ ეღიროს) და თუნგი ღვი-ნო ათ შაურათ. გამოვან რომ ჩვენი გლეხის წელიწადში სულ-ზე ნაღდი შემოსავალი 17 მანეთ ნასეკარი უოფილა. გამო-დით ამ ფუთადგან ტყისა და უხოს იჯარათ, მღვდლის და სხვა საზოგადო გარდასასადათ მარტო 2 მანეთ ნასეკარი; დაგჩებათ 15 მან. ასლად წარმოადგინეთ, რომ გლეხი ვაჭრის შვილმან, რომლის მაგიერათაც, ვსთქვათ, მისი შინაურები მუშაობენ, მობინდომან განათლების მიღება (თუ გლეხებისათ-ვის ანა-ბანას მეტი სხვა სწავლა საჭირო არ არის?). თქვენ, რა-საკვირველია, გგონიათ, რომ წელიწადში თხუთმეტი მანეთი

(პურს გარდა) მოსწავლეს თბილისში ვი არა პეტერბურდშიაც
 ეყოფა. გვინათ, უეჭველია, რომ ეს ფული (15 მანეთი)
 უმადოდ სსშ-ის სსსწავლებელში ვი არა უნივერსიტეტშიაც
 შესარულებინებს სწავლას. მაგრამ სწავლისა და განათლების
 მაგიერ თქვენ იქნება იმ პრინციპით გნებავდეთ „აფუ-
 ვით“ ქვეყნის, რომელიც საგარეჯოში თურმე აღაბი სამ შა-
 ურათ იყიდება?!...

არა, ბატონო რომელიმე! თქვენ თურმე ხალხთან
 ძლიერ დასწავლებული ბმანდებით, კარგათ იცით მისი მდგო-
 მარეობა და დამიჯერებ, რომ ზემო მოყვანილი ანგარიში
 კიდევ მეტია. ჩვენებური გლეხის წლიური შემოსავალი იმასე
 ბევრათ ნაკლებია, და არავითარ შეერთებულ ვაჭრობას ამ
 ხალხის ფეხზე დაყენება არ შეუძლიან, თუ გინდ უოკელიც
 გარდასახადისგანაც რომ განთავისუფლდეს. ბეჭისაგან ბეჭი
 შედგება—ეგ უეჭველია, მაგრამ ბეჭს დაკმაყოფილებაც მეტი
 დასჭირდება. მილიონი აბაზი, რასაკვირველია, კარგა ძალ
 ფულს შეადგენს; მაგრამ, რაც უნდა იათად იყიდეთ, მილიონ
 ჩონას ვი არავინ მოგცემთ ამ ფასად და თუ თქვენ „ამსა-
 ნაგობს“ მილიონი ჩონა სჭირდება და გლეხი ჩონისთვის
 აბაზის მეტს ვერ შეაღება,—უეჭველია ვინმე შიშველი დაგრ-
 ხებათ.

ჩვენი ხალხის მდგომარეობა თუ ახლავ იმისთანა არის,
 რომლისაც თქვენც სწერთ თქვენ სტატიაში, აბა მასინ რომო-
 რილა შეიქნება, რომელსაც გლეხის ოჯახი იმდენად გადიდებ-
 ბა, რომ სულზე თვითონ წკადი მიწის მეტი აღარ გასვდება?
 და ან რა უნდა უშველოს იმას მასინ თქვენმა შეერთებულმა
 ვაჭრობაში.

ბიბლიოგრაფია.

აგრე სასწაულოთ მოქმედი და ხალხის ცხოვრების წინ
 წამყვანი რომ იყოს ეს შეერთებული ვაჭრობა ანუ, უკეთეს
 ვთქვათ, потребительная ассоциация, განა სხვა ქვეყანაში
 ვერ მოახერხებდნენ იმის დაარსებას: განსაკუთრებით რუსეთს
 და ბერს სხვა ევროპის სახელმწიფოებს, როგორც უკვე
 ღია გაგვიჩვენებთ, ძლიერ აწუხებს დღეს დაბალი ხალხის
 სიღარიბე, და აბა რომელ უბედისცეს უთქვამს იქ შეერთ-
 ბული ვაჭრობით მოვსობით სიღარიბესა? მართალია, როგ დიდ
 ქალაქებში, სადაც ქარხნები ათასობით და ათი ათასობით
 ამუშავებენ ხალხს, ამისთანა შეერთებულმა ამხანაგებამ სარ-
 გებოდა დახანგა ყველას; მაგრამ ნუ დაივიწყებთ, რომ ქა-
 ლაქისა და სოფლის ცხოვრება სულ სხვა-და-სხვა არის. მო-
 ქალაქე, დიდი თუ პატარა, როგორც მდიდარი ისე ღარიბი,
 წლიდგან წლობამდის ხალხი ფულითა სცხოვრებს; იქ ყოველ
 ცისმარე დღეს მუშა ხალხი ყოველივეს, რაც კი მისთვის სა-
 ჭირია, ყიდულობს, — და, რასაკვირველია, რასაც უფრო ია-
 ფად იყიდის, მით მეტი დაჩნება და უკეთეს იცხოვრებს.
 სოფელი კი უმეტეს ნაწილად და თითქმის მხოლოდ თავის
 ნაწარმოებითა სცხოვრებს, საყიდელი ძლიერ მცირე აქვს
 (განსაკუთრებით ჩვენი) და, უკველია, სავაჭროს სიძვირე და
 სიაფე ბერათ ვერ შესცვლის მის მდგომარეობას. სოფელ-
 ღის, და განსაკუთრებით ჩვენი სოფელის ცხოვრება, თით-
 ქმის მთლად დამოკიდებულია მიწაზე: თუ გლეხს კარგი მი-
 წა უჭირავს, და თან სახელმწიფო და საზოგადო ხარჯიც არ
 აწუხებს, ის სულხადგომულია, „მდიდარია“, და თუ არა, ალა-
 ბი ჩითი სემ შაურათ კი არა, გრამათაც რომ განადო და
 აგრეთვე სხვა სავაჭროც განაიფო, უადგილ-მამულა გლეხი
 მინც დატკავდ დაჩნება.

ანა, ბატონო რესტორმანშიღელა, რეგორც მაგ-მასტერი
 ბელატს სუტუტ თმას ვერ ამოგვრის, ისე თქვენი წამლობა
 საქართველოს სიღარიბეს ძინს ვერ ამოუფხვრის! თქვენი წამ-
 ლობით ზოგიერთს ცრუტა ესადავათება, ეგ უეჭველია; მაგ-
 რამ სენი მანც სენად დაჩნება მანამდი, სანამ მეცნიერებას
 არ დაუფერებთ და სხვა წამლობას არ შეუდგებით. იქნება
 მეცნიერებისაგან ნახევნები წამალი უფრო ძვირათაც დაგვიფ-
 დეს და უმწარესიც იქმნეს, მაგრამ რა გაეწუება—სამი მთ-
 გესსენებათ, ზოგიერთი სნეულება უაშეწყატიოთ არ განი-
 კურნება!

ბალჩისარაის შადრევანი“ (პუშკინიდაძე გადმოთარგმ. თ. მის.
 ბირთვ. თუმანიშვილისაგან).

ჭკალადი სწორეთ რომ დაღვრვილია! მოთმინებაში
 უღრუება-ივერის, მკითხველებს არ დაუკარდება. „ივერის“
 რედაქციამ ეს ძლიერ კარგათ იცის და რასაც ხელს მთავ-
 ლებს, ბეჭდავს თავის ყურნალში. ახა ერთი მიბძანეთ, რის-
 თვის და ვისთვის არის საჭირო ჩვენს დროში პუშკინიდაძე
 ნათარგმნი და მთელს რც-და-რვა გვერდზე გალექსული ბაღ-
 ჩისარაის შადრევანი? მართალია, გიმნაზიის შავირდსაც გაუ-
 გონია, რომ პუშკინი გამომჩენილი მწეწალი იყო რუსეთში,
 გაუგონია და იცის, რომ იმდენი გავლენა არც ერთს პოეტს
 არა ჰქონებია რუსის საზოგადოებაზე, მაგრამ ზოგიერთმა
 შავირდმა ისიც კარგათ იცის, რომ ბეგრი და თითქმის
 უმეტესი ნაწილი პუშკინის თსუელებისა თავისი მარგალიტის
 ენით არის შესანიშნავი და არა მარტო გამომთქმული აზრებით,
 იდეებით.

„ბაღისაჲრის შადრევანი“ ზუშკინის ერთი უსუსტესი თხზულებათაგანია. — ხანის ჭაჭამს, რომელშიდაც სხვათა შორის სცნოვრებს ერთი ქართველი ქალი ზარემი, მიემატა ერთი მშენიერი ზოღშელი ქალი მარია. ხანმა მალე აიყარა გული თავის უსაყვარლეს ზარემასე და შეიყვანა მარია. მოჰურნე და გულ-დაძვარი ზარემა ჰკლავს (ან სხვას აკვლევინებს) მარიას. ამ დანაშაულობისათვის თვითონ ზარემას წყალში ავლებენ. მოკვლად გამოთქმული შინაარსი ამ თხზულებისა ეს განლავსთ. მართალია, ბაღისაჲრი, ბაღები, შადრევანი და ბუნება მშენიერად არიან აღწერილნი ამ თხზულებაში, მაგრამ მოქმედება სრულებით არა სჩანს-რა. თვით მოქმედნი პირონი ძლიერ სუსტად არიან დახატულნი. დარჯჯის ხოჯას გარდა არც ერთი ხასიათი ხეიარინათ არ არის გამოყვანილი. რაც შეეხება მარიას და ზარემას, მათ სახეს თითქმის სრულებით ვერ წარმოიდგენს მკითხველი. მარიაზე მხოლოდ ეს ვიცით, რომ ახლად მოყვანილი დიდს მწუნარებას ეძლევა და ღოჯულობს, და ზარემასე — რომ დედა მისი ქართულად ლაზარეობდა, თვითონ კი სამშობლო ენა დავიწყებია — სხვა არაფერი. თვითონ ზოგტი რომ არ ვგარწმუნებდეს, ვერც მარიას ზოღშელად და ვერც ზარემას ქართველად ვატი ვერ იცნობს. სახელიც ხომ რაღაც ახირებული ჰქვიან ამ ქართველ ქალს — ზარემა. თუ შინაარსით ასე ღარბია ეს თხზულება, ნეტავი ვინღა, რას დახარბებიან ჩვენი ლიტერატორები, რომ დაუბეჭდავთ უურნალში ამის ნათარგმნი? თუ რუსეთის მდგობარეობის გაცნობა ჰსურდა «ივერიას», განა ზუშკინის მეტს ვკლარავის მიაგნო! მაგრამ «ივერიას» შემდეგ ინუგუმოს მით, რომ ეს თარგმანი მეტად ბევრს წაუ-

კითხავს. ეს ბეგრნი განლაგან: განსვენებული თვით მთარ-
 გმნელი, კორნეკტორი და მე, ტანჯული ბიბლიოგრაფი.

«სხვა-და-სხვა გვარი ქორწილი». (ე. გაბაშვილისა).

ეს ორიოდ სუკათი ჩვენის ცხოვრებიდგან თავისის
 მართალი და სელაგნური აღწერილობით სწორედ აშვე-
 ნებს მთელს ამ ყურნალის ნომერს. თან ეკ. გაბაშვილს ენაც
 ჩინებული ჭკობებიან. შინაარსით კი ცოტა დაწინაა. ეს სუ-
 რათები თითქმის ერთი ხელის გაკვრით არიან დასატულნი
 და მსატკარი არ გარჯილა ცალ-ცალკე ნაწილების გამშენიე-
 რებისათვის. ამისთანა ენის მცოდნე მწერალს ცოტა უმეტე-
 სი კი მოეოსრეება; თან, ღვთის მადლით, დაკვირვების ნი-
 ჭიც არ ჭკობებიან და ძლიერ კარგს იქმს, რომ შემდეგში ჩვენ
 ცხოვრებიდგან უფრო ერთიანს მოთხოვას ანუ რომანს და-
 გვიწოდეს ეკ. გაბაშვილისა.

„ეკეტილდის მღვდელი“ (რომანი ოლივერ გოდლსმიტისა).

ძლიერ ძვირია იმისთანა მოხუცებული, რომელსაც ერ-
 ჩილს ახალი ძველს, აწმყო წასრულს. რაც უნდა თავ-ცემით
 და ვაგლანით გაეტარებინოს თავისი სიყმაწვილე და რაც უნ-
 და ნეტარებაში სცხოვრებდეს დღეს, ახლის გინებას და ძვე-
 ლის ქებას მინც არ მოიშლის. რა არის ამის მიზეზი, ეკ
 ჭიზილოვებსა ჭკითხეთ, მავს ახსნა ჩემი საქმე არ არის.
 მიმართულებით და სულის მოხუცებულსაც, სწორეთ ესვე
 ხსიათი სჭირს. აიღეთ მაგალითად „ივერია“. გინ არ იცის,
 რომ ამ ყურნალის მწერლები თითქმის ყველა ახალ-გაზდები
 არიან. მაგრამ ეს ახალ-გაზდობა სცხოვრებს ძველი ცხოვრე-
 ბითა, გმირებათ მინჩნია ძველები და ძველების, მკვდრების

სული უდგია! თუ რაღესმე ამ უდრეზოდ მოსუტებულმა ეძი-
 ვილ-კაცობამ ბაირალი დაიჭირა ხელში, უეჭველია, რომ ამ
 ბაირალზე მისი მიმართულების ემბლემათ გუბო უნდა იქნეს
 დახატული. ამ გაკვირვით გამოთქმულ აზრს რაღესმე მკით-
 ხველს ნათლად დაკანახებთ, და ჯერ-ჯერობით მოლოდ ეს
 მაგალითი ვიკმაროთ. მთელს მეცნიერებულ საუკუნის ლიტერა-
 ტურაში „ივერიას“ არ მოსწონებია არც დიკენსის, არც ტე-
 გერი, არც დუროუ ელიოტის, არც ვალტერ-სკოტის, არც გი-
 უგოსა და უორუ-ზანდის რომანები, რომ მათი წყალობით
 ქართული მკითხველებისათვის გაეცნო ევროპული ცხოვრება
 და გონება. მეთვრამეტე საუკუნის სამარეში დაუწყია ჩხრეკა
 და მიუგნია გოლდსმიტისათვის. ალბათ ძლიერ მოსწონებია
 ამ მიწველებული მწერლის თავის კვინისი, რომ მეცნიერებულ სა-
 უკუნის დამლეკს მის რომანს გვითარგმნის! რადგან ეს თარგმანი
 ჯერ არ გათავებულა (ნეტავი არც დაწყებულყო!), ამისთვის
 მისი განჩეკა რიგი არ იქმნებოდა ჩვენის მხრით; გავისხენოთ
 მოლოდ, რასაც სწერდა განსვენებული ბელინსკი ამ რომა-
 ნის რუსულ ენაზე გადმოთარგმნის შესახებ: „მარტო მთარ-
 გმნელს ეცოდინება, რა საჭიროა ჩვენი დროისთვის გოლდს-
 მიტის რომანის ახალი თარგმანი (ვეტილდის მღვდელი).
 ეს რომანი სრულებით არ შეშვენის ახლანდელ ლტოლვილებს,
 და ჩვენი საუკუნის ნამდვილ მიმართულებას... ახლა საჭიროა
 ფხიზელი, მხნე და მოქმედი ადამიანი, რომელიც ყოველსავე
 ნათლად უნდა ხედავდეს და უგვარდეს ჩვენი და ჩვენთა შო-
 რეულთ შთანძოკავლთა სადგური დედა-მიწა. ახლა ჩვენ და-
 წმუნებულნი ვართ, რომ შინ-მოთხეობა და შირუთხეულად
 შეცდომილების მოყვარება ერთი და იგივეა; დაწმუნებულნი
 ვართ, რომ განგებ ჭეშმარიტების წინააღმდეგობა და უნებუ-

რად მისი სდევნა ერთი და იგივე ბოროტებაა. ეგვიპტის
 ვინ იცის, რა უფრო ავნებს საზოგადოებას: ბოროტი ადამი-
 ანის მტკრება, თუ უდიდებობა, სიყრუე, ხელის გაუძმრე-
 ბა და თვალის ასვეულობა ბუნებით კეთილის კაცისა, რომ-
 ლისაგანაც არც ბანი გამოვა, და არც ნიხაბი. ვიძიებ, რა
 საჭირო იყო მთავრამეტე საუფუნეში გამოსული თხზუ-
 ლების ახალი თარგმანი? ეგვიპტის მთარგმნელსა ჭსურდეს გოლდ-
 სმიტის იდეალი ახლანდელ კაცობრიობას მისცეს მინუშად,
 წასაბაძვად. ღმერთმა დაგვიფაროს ამისთანა იდეალისაგან, და
 თუ თვითონ მთარგმნელს ეს იდეალი თავის ცხოვრების კა-
 ნონად დაუღვია, „ღმერთმა შეუნდოს შეცოდებანი მისნი, რა-
 მეთუ არა უწყის, რასა იქმს!“

ღმერთმა „იერიის“ რედაქციასაც შეუნდოს შეცოდება-
 ნი მისნი, თუ კი რომ აძენი შეცოდების შენდობა შე-
 საძლოა!

აკაკის „ახალი წლის“ გამო.

ჭინჭველს რომ ფრთები გამოესხება, ღმერთიც მასინ გა-
 უწყრება — ანდაზა. თვითისის წურომის ღრისხვისაგან ღმერთ-
 მა დაიფაროს აკაკი, მაგრამ მას უკან, რაც ის ფრთისანი ჭინჭვე-
 ლივით დედა-მიწას მოშორდა და ჭაერში დაიწყო ფრენა, მი-
 სი ჩანგიც უწინდელ ხმას ალარა ჭსტმს. როცა ამ პოეტს
 დედა-მიწაზე ედგა ფეხი, მისი ჩანგი ხალხის კვებსა და ტან-
 ჯულის მოთქმა იყო, მასინ მისი გესლიანი ენა მომძლავრეთ
 და მხატვრულთ გულში ეკლათ ესობოდით, მაგრამ ახლანდელ
 დღეს ეს ხმა ხან უშმაკების შარათ და ხან ალილუიათ მო-
 ისმის. ეს უწინდელი ჩვენი შავ-ბედის ჭირის-უფალო დღეს ან
 რადსაც, პლეშკევივით, თავისთვის წუწუნებს, ან და ხეზა

ბუღბუღივით ვარდსა და იასა დამღერის. „ახალ წელში“ პოეტი ამბობს: ნუ მიღვრავთ ახალ წელსა, ბევრს ნადგვესა ვსვამ და მოძავალშიდაც უნდა ვსვამო. ეს ხმა რომ ძაღლს ჰკერიდგან არ ისმოდას, ჩვენ დაგვეკითხებოდით — ვინ არის ეს საბრალლო ნადგელის მსმელი და სიცოცხლე გამწარებელი? იქნება ეს მწარედ მკვნესავი — საბრალლო ციტოვიჩია, რომელსაც თურმე ჯერ რაღაც შინაური დრამის გულს უთუთქავდა, შემდეგ გახეთები უწყალოდ ტყავს ამრობდნენ და დღეს, ყველასაგან მოძულებული, სულაც მოშორებია თავის მამულს! ან იქნება ეს მომთქმელი ის ვაჟ-ბატონი ბძანდებოდეს, რომელსაც, მსუკრლობის ნიჭით შეძგულს, მაგრამ თავისის უფროსისაგან დაჩაგრულს, მუდამ რაღაც უაწაწა ადგილი ეჭირა, ნეტარებით მოელოდა თვისის მხაგრელის გამოცვლას; მაგრამ მისი სურვილის აღსრულებისათვისავე მესამე განუყოფილებაც მოისპო და გენიოსი მსუკრავი დაკვირჩა, როგორც თევზი რიყესე.

მასინჯის, ბორცოს და სულელი დედა-კაცის ქმარი რაღას? განა ეს ტანჯული ვი ნიადგ ნადგვეს არა სვამს? იმან ხომ სიმდიდრისთვის შეირთო ეს სულით და ხორციით მასინჯი, და ამ გუდაისნ მზითვის მაგივრად თან ტან-მთელსაბაც ისეთი მოჭყელაია, რომ, მგონი, თვით როკაშიც გადაინცვალეს!

ამათაც ძალიან თამამად შეუძლიანთ სთქვან: „ჩვენი ტანჯვის მომთქმელად პოეტი გამოგვიჩინდა!“ გული არც ჩვენ გაბეჭავებია; ჩვენც დიდად გვებრალება ყველა ტანჯული, მაგრამ თანაგრძობა ვი ყველა ტანჯულისა არც შეკვიძლიან და არც ვკსურს. ჩვენ მოგვკვრის მწარე ცრემლს მხოლოდ ის ტანჯული, რომლის კეთილ ღტოლვილებას სულ-თვსში ბორკილი

უფროა, რომლის ღვთიური განებისთვისაც ღოდო დაუდევს და რომლისთვისაც ხელიდან გამორუკლეჯიათ ხარცთელი სატანის დამთრგუნველი ქრისტეს ჯვარი! გამოსთქვით, პოეტო, ნათლად, ვის ეკუთვნის ახლა თქვენი გული: თქვენსაკე ზიწადოვან სურვილებს, კერძო ვისმეს, თუ ხალხს? დარწმუნდით, რომ ხალხის ვაებით მკვნიესაკ გულს ყოველივე უბრალო ტანჯული ბანს ეტყვის, თავ ჭირისუთლს მოტირლად დაუჭდეუბა, ან მხაკვრელებს თავის ადუღებულ სისხლს შეასსამს, მესს დასტემს და სიკვდილს ანატრებს! მაგრამ ვისიც ხანგი ჩეგნი ქვეყნის ცოცხლად მმარსაკებს მოზარედ ეყოლებათ, ის ნურასოდეს ნუ მოელის ნამდვილ მამულის მოყვარეთ, გონიერეთ, მსხეთ და თავ-განწირულთა თანაგრძნობას!

„შარშანდელი ზუსეთი“ (გ. თ—მ.)

ვიდაცა ხუმარას უთქვამს: რაც ხმელედზე ვაჯია, ყველა ექიმიანა: თუ ავათყოფი განსეს ყველა სსვა-და-სსვა წამალს გიწხესო.

რუსეთზე ნამდვილ აღსრულდა ეს აზრი: როცა ეს ქვეყანა შინაგანი არეულობით, შიოთით და ამბოხებით სულ-შეწუხებულად გახდა, დიდი და შატარა, ყოველი არა-მოითხე მის მრჩეველი და მკურნალი შეიქმნა, გარდა იმ შირთა, რომელთაც სახელმწიფოს განკურნება მინდობილი ქქონდათ და წამლის ნაცვლად საწამლავს ასმეკდნენ. თუ კი ხმის ამოდება შეეძლო ან შეადლებინებდნენ, არავინ არ იშლიდა ამ საგანზე თავის აზრის ან უზრლობის გამოთქმას. ბოლოს, „იკვრიაძაც“ ხმა ამოიღო, მაგრამ ისე მოუვიდა, როგორც რუსები იტყვიან: гора родила мышь.

თუმცა ეს პატივცემული ჟურნალი ნაკათმეოფარნი რუსეთისათვის რეცეპტს აღარ იძლევა, მაგრამ მოუნდომებისათვის მკითხველებისათვის შეეცდებიან, ასე საშინლად რამ დასანუელს ეს უშველებელი სასელმწიფო და რამ მოასდინა იქ ის შეფოთი და ამბოხი, რამელმანც დიდი და პატარა შესძინა და შეაძწუნა. „ივერიის“ აზრით, ამ ამბოხების მშობელი და აღმზრდელი დედა განსაკუთრებით მინისტრის ტოლსტოის სისტემა, — რომ ეს საშინელი ცხოველი (ამბოხება) დედის მუცელში გაისახა, იშვა და აღიზარდა გრ. ტოლსტოის მინისტრობაში, — რომ იმას არც ეკროპიული განათლების მუშე უწოვია და არც 1860 წლის ლიტერატურა გაძღვითა ჭეულებია, ხალხის სიღატაკეს და საშინელ შევიწროებას არც კი წაჭკარებია.

ამ ჟურნალის აზრით, ტოლსტოის სისტემით შეწესებულებმა სხვა-და-სხვა სასწავლებლის შავიღებმა ლათინურ და ბერძნულ ენებს საზერობილე და ციმბირი არჩიეს: ამისთვის სასწავლებლის თავ-დანებულები და გამორიცხული შეერივნენ ხალხს, რომ იგი „მართებლობასთან გადაგვიდებინათ“ — ერთი სიტყვით, პოლიტიკური წყობილების შეცვლა დააპირეს და (დიდება შენს სასწავლეს ღმერთო!) ძლიერ მტრად გაუხდნენ მართებლობას. მტრის დამორჩილებაში სასოგადლება არ დაეხმარა მართებლობასო (განაგრძობს „ივერიის“), იმიტომ, რომ ეშინოდა (სახუქებისა?) იმ პირებისა, რომელნიც იმას ცუდის თვალთ უტყვროდნენო.

ეს დაჩაგრული და მშვიერი ახალ-გაზდობა, რომელშიდაც, „ივერიის“ აზრით, ერთი სწავლული და მამლარიც არ არის, ფიქრობდა: „ამაზე უარესს ხომ ვერას მიზამენ, ისევე

მიეტა გლეხს რამდენიმე. საჭირო იქნება რომელიმე სახელმწიფოსთან ბრძოლა, მართებლობას შეუძლიან ჩვენში თუ გინდ ქედზე კაცი გააღაშქროს. მსაჯულებს მართებლობა გვინიშნავს. განათლების საქმეც ხომ მის სელშია. საჭიროდ დაინახავს, და ჩვენს სასწავლებლებელში ძველ ენებს ექნებათ უზიარტესობა; თუ არა და სხვა რომელიმე საგნებს. არც ერთი სასწავლებლის გახსნა მართებლობის უთხოვნელად არ შეიძლება და სხვ. და სხვ. ამ მიზეზის გამო ჩვენებური შინაგანი ცხოვრების მიმოხილვა თითქმის მარტო მართებლობისაგან ცვლილების მოხდენის მიმოხილვა არის, ჩვენდა სამწუხაროდ, განსაკუთრებით, ამ უკანასკნელ წლებში, ჩვენს მართებლობას იმდენი უფრო მახლობელი გარეგანი და შინაგანი საქმეები აღმოუჩინებენ, რომ ჩვენთვის აღარ ეცალა და არც არა შესანიშნავი ცვლილება მოუხდენია ჩვენში. თუმცა ჩვენი განათლებული საზოგადოება გულთაღი მსურველია, რომ განსაკუთრებითი განხრები მოსპობილიყვნენ ჩვენში, ამოჩხეული მსაჯულები გველლდა და ერთბაშად მოგვეცოდა, როგორც ესლა რუსეთშია, მაგრამ ჯერ-ჯერობით ამ სურვილის აღსრულებასაც არ ვლიწსებოვართ.

ამასთანავე დღემდის არ მოსპობილა ჩვენს სასამართლოებში მსაჯულების უცხო ენაზე წარმოება, რომელიც მთლად ამხინჯებს ამ წიგნილებათა დანიშნულებას — მტყუანის გამტყუებას და მართლის გამართლებას. 2 თებერვალს პეტერბურგში ყოფილა იურიდიული საზოგადოების წლიური კრება, რომელსედაც გამოჩენილ ადვოკატს ვ. დ. სპასოვიჩს გონივრულად ულაზარავნია ამ საგანზე. რა მიზეზია, რომ მსაჯულებს მთელს სახელმწიფოში მარტო რუსულ ენაზე სწარმოებისა და სხვა-და-სხვა საღსებს თავიანთ სამშობლო ენაზე

აწა აქვთ მსაჯულებამ? — ჭკითხავს სპასოვიჩი, — ყინიანობის საქმე უნდა იყოს, თუ რამე სხვა მიზეზისა? მეტე თვითონვე მიუგებს: რასაკვირველია, ძნელი წარმოსადგენია, რომ ყინიანობის საქმე იყოს; უეჭველია გარუსება ჭსურთ იმ ხალხებისა რომელთაც ჰათ სამშობლო ენაზე მსაჯულების წარმოების ნებას არ აძლევენ.

რომ განვიხილოთ, რა უფრო ძვირფასია და რა უნდა ჭქონდეს მსაჯულებას სასუში — გარუსება თუ სიმართლის, ჭეშმარიტების აღმოჩენა — უეჭველია, რომ ჭეშმარიტება უნდა ვიწინათ, და ამისათვის მიუწილებელი საჭიროა, უოკელ ხალხს თავის სამშობლო ენაზე ჭქონდეს მსაჯულების წარმოება. სადაც მსაჯულს მოჩივრისა და მოჩივარს მსაჯულისა აწა ესმის — რა, მეტად ძნელია ჭეშმარიტების აღდგინება. თარჯიმნებიც, რასაკვირველია, საქმეს ვერას ეწევიან: თვით თარჯიმნებს თარჯიმნები ეჭვირებათ. სპასოვიჩს განსაკუთრებითი ურადლება მიუჭრება, თავის ბასში, ვარშავის მარცხისათვის და შემდეგ კავკასიის აქეთ-მხრისათვის. თუმიცა ხალი აწა გამოუთქვამს — რა სპასოვიჩს, მაგრამ მისი საიტუვა ძვირფასია — ის გავლენის მექონია და იქნება დემოკრატია იწინას, გაუგონონ ვისდამიც ჭერ არს!

მართალია, რუსეთში სამი სამინისტროს მმართველობის გამოცვლას ცოტად თუ ბევრად ჩვენს შინაგან ცხოვრებაზე დაც გავლენა ექნება, მაგრამ ჭერ-ჭერობით ვი მარტო მოლოდინითა და იმედით ვსცხვრებით. ნეტარებით მოკვლით იმ დროს, როდესაც ჩვენს დახმულ არს კარი გაელება, თარდა ახედება და სპეტაკად გამობრწყინდება, რომ მოკვინონ ჩვენს საბრლო ქვეყნას ჭეშმარიტების სინათლე და

შედაგოგები ზარმაც შაგირდებს ექცეოდნენ. როგორც მოგესვენათ, უწინდელი სასწავლებლების მთავრობა უხეირო ზარმაც შაგირდს სშირად დააბრუნებდა ხოლმე უდაბლეს კლასში! თუცა მაგალითიც არა ყოფილა, რომ მეშვიდე კლასის შაგირდი მესუთე ან მეათესე კლასში დაებრუნებინოსთ ოდესმე. ნევეროვმა კი მოახეწნა, რომ ქართული ენა მეშვიდე კლასიდან პირველ კლასში დააბრუნა და მისი მასწავლებელიც რაღაც ჯაგლაგ მოქირავეთ გახდა, რომელსაც დედმის ფაჩქის ჯამაგირსე ნაკლები ეძლევა, და რომლის გავეთილზედაც შაგირდს სრული ნება აქვს იაროს, ან არ იაროს. რასაკვირველია, ჩვენი ენის სასწავლებელში ასე დამცირება მართო ნევეროვის ბრალიც არ ყოფილა...

უწინაც ჩვენებური ეკონომიური გლეხობის ეკონომიური მდგომარეობა ისეთი უბედური რამ იყო, რომ, გარდა სამღუდელო წოდებისა, მეტად ძვირად იზოვიდით სასწავლებლებში გლეხი კაცის შვილს. მოსამზადებელ კლასში მოუძინადებელი შაგირდების მიუღებლობით ნევეროვის დროს თავად-ანაურების შვილების რიცხვიც კი მეტად შემცირდა ჩვენს სასწავლებლებში, განსაკუთრებით თბილისის კლასიკურ გიმნაზიაში და რეალურ სასწავლებელში. ამ და ზოგიერთ სხვა მიზეზების გამო თბილისის კლასიკურ გიმნაზიაში ექვსას—შვიდას კაცში ასამდი, ან ცოტა მეტი. ქართველი თუ ერია ხოლმე.

მეტად სამწუხარია, რომ ახლს სასწავლებლის მართის მხრუნველს ვერ ამ საგანზე ყურადღება არ მიუქცევია, თუცა სწავლა-განათლების საქმეში სხვებ დიდი მხრუნველობა გამოიჩინა. ახლა ამ მოკლე სტატიაში ვერ განვიხილავთ იმ კითხვას—რა ენასე უნდა სასწავლიდენ საგნებს ჩვენებურ სახალხო შკოლებში, და როგორი ადგილი უნდა ექიროს მათ-

ში სახელმწიფო ენას—რუსულს: ამაზე მოლაპარაკება რო-
 დისმე სხვიმის მოკვირდება. ახლა მოკლედ ვინსენებ მხოლოდ
 იმას, რაზედაც ახლმა მისრის მზრუნველმა უ. იანოვსკიმ მი-
 აქცია უმეტესი თავისი ყურადღება. როგორც, უმეტესად, მკით-
 ხველებსაც მოეხსენებათ უწინ ჩვენებურს სასწავლებლებში
 მხოლოდ იმას ცდილობდნენ, რომ დანიშნული კურსი გაე-
 ვლათ, პროგრამმა შეესრულებინათ, და ბევრს არას დასდევ-
 დენ თუ მეტის ძალ-დატანებით შავიროდი ფინიკურათაც (ტა-
 ნით) და გონებითაც დასწულებოდა. ვის არ უნახავს ჩე-
 ნებური გაყვითლებული, ზეზეულთა ჩამომხმარი, კურდღელი-
 ვით მიერთილი შავიროდი! საზოგადოება ძლიერ კარგათა
 გრძნობდა, რომ ეს უდროვით გამოჰქნარი და მოხუცებულნი
 შავიროები მომავალში ვერც თავის-თავს გამოადგებიან, ვერც
 ოჯახს და ვერც სამშობლოს და სახელმწიფოს; გრძნობდა,
 სწუხდა და სჩიოდა მაგრამ, არც არავის მისი გულის ტვივი-
 ლი აწუხებდა, არც არავინ მის საჩივარს ისმენდა.

უ. იანოვსკიმ მიაქცია ამ საკანს ყურადღება. და თუმცა
 პროგრამის შეცვლა მის ხელთ არ იყო, მაგრამ როგორც
 ცირკულირებით, ისე სიტყვებით უჩვენებდა მასწავლებლებს მოს-
 წავლელ ბავშვი შოშიათ არ გადაექციათ, შეძლებისა გარდა შე-
 ემსუბუქებიან მისთვის შრომა, გაეხსნათ მისი გონება და
 აღეზარდათ იგი საზოგადოების გონიერ და გამოსადეგ
 წევრად.

ამას გარდა უ. იანოვსკის არ შეეძლო არ შეენიშნა ჩვენ-
 ში ერთი მოკვინება, რომელიც სწორეთ სამაგალითო რამ
 არის. სწავლის სურვილი ისეთი ძლიერია ჩვენში, რომ დარბ-
 დატაკი კარის შეილება ასობით სოფლებიდან ქალაქებში მი-
 დინ და იქ თითქმის ყოველ წიგნის მტოდნეს, ყოველ გა-

ნათლებულ კაცს მუსლსა სჭამენ, ოღონდ წერა-კითხვას გვასწავლეთ და ფარეშებით გვიმსახურეთ, არა-რას ვისამძახისებთო. რასაკვირველია, რომ სასწავლებლებში შესვლის მსურველიც, ამ მიზეზისა გამო, მეტად ბევრი არის ხოლმე. მაგრამ სასწავლებლები, როგორც თბილისში, ისე ქუთაისში, მთლად ავსილი არიან შავირდებით, მთხროვნელები კი ასობით მიადგებიან ხოლმე ყოველს აგვისტოში.

უ. იანოვსკი იხსენიებს ამ ბოლოს მოყვანილ გარემოებას და თავის მოხსენებაში, რომელიც წარუდგენია კავკასიის მთავარმართებლისათვის, ახალი საშუალო სასწავლებლების გახსნას სთხოვს მართებლობას. საცლადანი სახანჯი არიან მშობელნიც და მათი შვილებიც, როდესაც უადგილობრისა გამო საშუალო სასწავლებლებში მიღებასე უარს ეუბნებიანო; თავის უემყოფილებას ამისთანა მშობელნი ხშირად ამკარად აღიარებენ ხოლმეო — ამბობს უ. იანოვსკი თავის მოხსენებაში.

მესამე საგანი, რომელსედაც უ. იანოვსკიმ მიასწავნა განსაკუთრებითი ყურადღება, განსაკუთრებით ჩვენს ქვეყანაში უმალესი სასწავლებლის გახსნა. უმალესი განათლების მისაღებად ჩვენი ყმაწვილ-კაცობა დღემდის რუსეთში მიდის. თავის სამშობლო ქვეყანასე და დედ-მამასე მეტად დამორებულს ამ ახალ-გაზდობას, რომელიც, უმეტეს ნაწილად ღარიბია, ხშირად ლეკმა ჰური არ გააჩნია; მიმძილს და სიცივეს ველან უძლებს, სწეულდება და ბევრი კიდევ ჰკვდება. ავანთყოფობისა და სიკვდილისაგან ხშირად სიმდიდრეც ვერ იხსნის ჩვენებურ ახალ-გაზდობას — იმდენათ განსხვავებული და მანებებული ჰქვია რუსეთში. ხი ხომ ამდენი უადგილობრივი ლეკ-ლერი

ამის ვინა და ამდენი მხრეებზე არტის, ხშირად უძმის

საშუალო სასწავლებლებში კერძო შესრულებულთ უმეტესი ნაწილი, შეუძლებლობის გამო, რომ ჩვენსივე რჩება და რასაკვირველია, უ. იანოვსკის თხოვნა, რომ მართებლობას ჩვენში უმაღლესი სასწავლებელი გაეხსნა, მეტად შატვისანცემია. ეს ჩვენი მასწავლებლის მხრენი ითხოვდა უმაღლესი პოლიტიკური შკოლის გახსნას და აღმოსავლეთის ქუჩის ფიგურალტეტის დაარსებას... მაგრამ გასაოცარი ის არის, რომ მაშინ, როდესაც ჩვენებური საზოგადოება და მასთან ყველა რუსული შატვისანი გახეთქი კავკასიაში უნივერსიტეტის გახსნას ერთმანად თხოულობდენ, უ. იანოვსკი არც საზოგადოებისა და არც ლიტერატურის ხმას სრულებით ყურს არ უკვებდა და სთხოვდა მართებლობას თითქმის შეუძლებელ საქმეს—ჩვევში რჩი უმაღლესი სასწავლებლის ერთად გახსნას. ასე რომ უნებურად ჩვენ მოკვდის არი, თითქო უ. იანოვსკიმ ამისთანა სასურველი იმედებით განზრახ მიისყიდა ჩვენი გულითადაი თანაგრძნობა, ბოლოს კი ჩვენებური სახელისო შკოლების შესახები განკარგულებით ყველაფერი დაგკამწარა, და სინარულით აღუგებულს გრძნობას ცივი წყალი დასხს... მოკლე დასკვნა აქამდინ ნათქვამისა ეს არის: ამ უკანასკნელ წლებში ჩვენს გაცნობრებობთ ნატკრითა და იმედითა, რომლის ცრატ რამ ნაწილი ვითომ გვისრულდება; უმეტესი ნაწილი კი დვითის აღაღ-გვადობსა და მოკვიდებული. თუ ჩვენმა ბუდის-წერამ იზრინა, ჩვენებურ მატურიალურ და გონებით მდგომარეობას ესაღვანებებ, თუ არა და რაღა გაუწყობა, ჭირს გაძლებს უნდა. ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ გულსელ დაკრეფილნი ცრას შესტკეროდეთ და მინხას მოკვლადეთ: გულსელ დაკრეფილად ყოფნა ხომ იმ სოფელსაც გვეუბნა, მანხაც ღმერთმა მატრო ებრაელებს მოუკლინა და ისიც მხრ-

ღრღ კრთხელ უდახნოში მოგზაურობის დროს;—ამით ჩვენ მხლად იმის თქმა გვინდა, რომ კვენსა-გოდებას და სულ-მოკლეობას თავი არ მივსცეთ და მხნეთ შეუდგეთ ჩვენი ცხოვრების გაუმჯობესებას. სადაც თვითოეული ყველანაირად უზრუნავს და ყველანი თითოეულზე, იქ თქვის წინ-წადგმად ბევრად უადვილესია, იქ ჭირიც ღვინია! ახლად დაკვირვებით, რა საცადა მიუღია ვისმეს ჩვენში ამ უკანასკნელ დროს, რომ მართებლობის უთაყვანებელი რამე სასარგებლო საქმე თქვენს დაეყენებინოს.

ზოგიერთ ჩვენებურ მწერლებს ჩვენი ხალხის გინება ერთობ უუკაცო, ზოგნი კი იმისთანაინიც განსაჯავენ რომ მისი ქების მეტს არასა იქმენ. მაგინებულნი ამბობენ: ჩვენ ხალხს მტერი მოყვრათ მიაჩნია და მოყვარე მტრათ; წაღმა წასვლა რომ უჩინოა; უკუღმა წავალ, გულწრფელობას ვიმომთხეობა უჩვენია, მართაღს სიცრუე—ერთის სიტყვით ღვთის წყალობა ღვთის რისხვით ესმისა. რასაკვირველია, ამისთანა აზრი ჩვენს ხალხზე მეტად დიდი შეცდომილებაა. რაც ისტორიას ახსოვს, ჯერ არც კი უცნობია დედა-მიწას ზურგზე იმისთანა ხალხს, რომელსაც ან მარტო კარგი თვისებები ქვენადეს, ან მარტო ცუდი. ხალხს, რომელსაც თვითოეულ ადამიანსა უკვეყლია, ცუდი თვისებებიც აქვს და კარგიც. ქართველს და ლეკს, რუსს და ფრანგურს, იტალიანელს და ნეგრს—ერთი და იგივე გული აქვთ, ერთი და იგივე სული უდგიათ, ერთი და იგივე ბუნებითი მოთხოვნილებანი აქვთ, თუმცა დროთა კითარებით რომელიმე თვისებებით ერთი მეორეზე წინ წასულა.

თუ კი სერიანია რამ რჩევა მიუღიათ ჩვენი ხალხისათვის—უოკულოვის დიდის კმაყოფილებით მიუღია, და თუ კი

ვინმე სწორედ გზას უჩვენებს, გიჟი ხომ არ არის, მუუდგ გზა ირჩიოს! ამ ორიოდ წლის ჩვენი ცხოვრებიდან მაგალითებმა ნამდვილ უნდა დააჩქაროს ყოველი კაცი ამ აზრზე. რამდენიმე კაცის თაობით და ჩვევით შესდგენ ჩვენში საზოგადოებანი: 1) ქართულთ შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელი, 2) თბილისის სათავად-ახნა-ურთა შეკლის შემწე, 3) თბილისის კლასიკური გიმნაზიის ღარიბ მოსწავლეთა შემწე, 4) სასულიერო სემინარიის ღარიბ მოსწავლეთა შემწე, 5) ქუთაისის ღარიბ მოსწავლეთა შემწე და 6) დრამატოკული საზოგადოება.

უკვლახე უბეტესი გონიერება ჩვენმა საზოგადოებამ ჩვენს ქვეყანაში უნივერსიტეტის გახსნის თაობაზე გამიჩინა. ზოგიერთ რუსულ განუთებს, რომელთაც თავის მიზნად ხალხის უკან დაწევა დაუდევიათ და მომავლის ჩვენს უნივერსიტეტის დედის მუცელში გაქრობა ჰსურდათ, დაეყინათ, კავკასიის გიმნაზიებში იმოდენი უმაწვილი ვერ ასრულებს სწავლას, რომ მათი რიცხვი უნივერსიტეტისათვის საკმაო იქმნეს, ამასთანავე იქნური ხალხიც ისე მომზადებული არ არის, რომ უნივერსიტეტს საჭიროებდნეს. როგორ თბილისმა და თბილისის გუბერნიის თავად-ახნა-ურთობამ, ისე განსაკუთრებით ქუთაისის გუბერნიამ ერთ-ხმად უნივერსიტეტის გახსნის სურვილის გამოცხადებით ნათლად დაანახვეს უკვლახს, რომ ჩვენში ამ უმაღლესი სასწავლებლის დაარსება სრულებით უდროვო დაჩქარება არ იქნება. ქუთაისის თავად-ახნა-ურთობის კრება სწორედ სამაგალითოდ მოიქცა ამ შემთხვევაში. ბანკის მმართველობისაგან მოხსენებული 20,000 მანეთის ნაცვლად ერთ-ხმად გადასწვეიტა ამ საქმისათვის 40,000 მან. შეწირვა.

ეს წიგნი იქვეა, სადაც იმდენივეა, როგორც მთელი წიგნი — მადო

შინაური მიმოხილვა.

როგორც გაზვეთები გვატყობინებენ, რეალურ სასწავლებლებსა და სასულიერო სემინარიასში სწავლა შესრულებულთათვისაც მიუხედავად ახლა უნივერსიტეტში შესვლის ნება; მაშასადამე ჩვენებურ საშუალო სასწავლებლებს უოკეალთვის შეუძლიანთ უნივერსიტეტისთვის საკმაოდ რიცხვს შეასრულებინონ სწავლა.

მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროდ, ჩვენი მომავალი უნივერსიტეტი დედის სტომაქშივე ისე გაუფლავდეს, რომ ვაი თუ ან სულ გაჭქრეს, ან არა და შეკვდანი დაიბადოს!

შინაური მიმოხილვა. როგორც ვთქვამთ, სასწავლებლებსა და სასულიერო სემინარიასში სწავლა შესრულებულთათვისაც მიუხედავად ახლა უნივერსიტეტში შესვლის ნება; მაშასადამე ჩვენებურ საშუალო სასწავლებლებს უოკეალთვის შეუძლიანთ უნივერსიტეტისთვის საკმაოდ რიცხვს შეასრულებინონ სწავლა. მაგრამ ჩვენდა სამწუხაროდ, ჩვენი მომავალი უნივერსიტეტი დედის სტომაქშივე ისე გაუფლავდეს, რომ ვაი თუ ან სულ გაჭქრეს, ან არა და შეკვდანი დაიბადოს!

წყაროსთან. საფუძვლიანი მეცნიერები მეტყვიან, რომა
ვისაც ჩვენ ხალხთან თანა-მედროვე პოლიტიკაზე ლაპა-
რა კი ჰსურს, იმან უნდა ჯერ გეოგრაფიული ცნობები გა-
აერცელოს ხალხში, მერე ისტორიული და მხოლოდ ბო-
ლოს დაიწყო. ეხლანდელი სახელმწიფოების მდგომარე-
ობაზე წერაო, და თუ ჟურნალისთვის მოუხერხებელია
გეოგრაფიისა და ისტორიის გაკვეთილები უკითხოს ხალ-
ხსა, მაშინ პოლიტიკაზე ლაპარაკი სრულებით მეტი,
უღროვო და უნაყოფო იქნებაო. ~~იმედით შეძინაო~~
~~კინე~~ ვინ ამბობს! რა თქმა უნდა, რომ დიდი ბედნიერე-
ბა იქნებოდა, თუ კი ჩვენი მკითხველი საზოგადოება
განვითარებული იქნებოდა ზემოხსენებულ საგნებში, რად-
გან მაშინ უფრო ვრცლათა და ნათლად ექნებოდა წარ-
მოდგენილი კაცობრიობის მდგომარეობა და ჟურნალსაც
ალარ გაუჭირდებოდა, რომ ადვილად ეჩვენებინა ის
ცვლილებანი, რომელნიცა ხდებიან სხვა-და-სხვა სახელ-
მწიფოებში. თუ კი ეს ცოდნა ექნებოდა ჩვენს მკითხვე-
ლებს, მაგაზე უკეთესი რაღა იქნებოდა! მაგრამ საქმეც
იმაშია, რომ ჟურნალმა უნდა როგორმე მოახერხოს,
ბევრ ნაირი ვაი და ვაგლანი იკისროს, რომ ამისთანა გა-
უფებრობაშიაც ამოიღოს ხმა პოლიტიკაზე და იმოწინოს
ყურის-მგდებელი და გამგონე, რადგანაც პოლიტიკის
მსვლელობას აქვს მინიჭებული უდიდესი გავლენა ყველა
ხალხის ბედზედა და იღბალზედ. თუ ხალხმა იცის თავი-
სი გარემოება, ეყურება მისი ცუდი მხარეცა და ღირსე-
ბაც, მაშინ კიდევ შეუძლიან ამოიღოს ხმა თავის თავზე,
მოითხოვოს უკეთესი მდგომარეობა, უგდოს ყური თა-
ვის მმართველებს, გააშინოს ისინი თავის თანაგრძნო-

ბით, როდესაც მათ ხელში საქმე კარგათა და სამართ-
ლიანათ მიდის, და ჩამართვას ხელიდგან საქმე, როდესაც
მათ არ შეუძლიანთ სამართლიანი მმართველობა, —
ამ წმინდა დანიშნულებას ისინი ჰმურტლავენ სისაძაგ-
ლით, უშვერობით, უსინდისობით და უსამართლობით.
თუ ხალხს არა გაეგება-რა თავისი ბედისა და უბედურები-
სა, თუ ყოველი ზიანი, რომელიც მას მიანიჭა მებო-
ბელმა ან მოხელემ, ან თავის მთაერობამ, ან უცხო
მთაერობისა და ხალხის ღალატმა, ჰო, თუ ყოველი ზიან-
ნი იმან მიაწერა ღმერთსა და იმის განგებას; მაშინ ამის-
თანა გაუნათლებელ ხალხს ყველა ღაზათიანად ჩაუთა-
ვაზებს თავში, ხმას არ ამოაღებინებს და ისეთ დღეში
ჩააგდებს, რომ ამ დღეს მოჰყვეს სამუდამო სიკვდილი და
გაქლექა ხალხისა, ან კიდე ისეთი მდგომარეობა, რომ
მელსაც აღარც სიკვდილი ჰქეიან და აღარც სიცოცხლე;
მაშინ გინდა კიდევ რომ უნდოდეს თავის დაცვა და
ხმის ამოღება, მისცვიედებიან და პირზე ხელს დააფარე-
ბენ, — თუ ამას დააჯერეს, კიდევ მადლობელი უნდა დარ-
ჩეს, სხვა ღროს არ გაკმარებენ მართო პირზე ხელის და-
ფარებას და ამით შენი კაცობრიული ღირსების დამცო-
რებას, — უფრო ხშირათ მოგაყოლებენ კიანში ქიშტსა
და დაგიწყებენ ტყაბა-ტყუპსა; მაშინ მოხელეს წინ ვე-
რაინ გადაუდგება, და იმასაც აღარცა ვისი სცხვენთან,
აღარცა ვისი ეშინიან. ან რისა უნდა ეშინოდეს, როდესაც
ხალხთან იმის უსინდისობას და უსამართლოებას
თითონ ხალხივე ღვთის ნებითა ჰხსნის. ღმერთსა
ჰგმობს და კაცს ამართლებს თავის უცოდინარობით? რისი
უნდა შერცხვეს მოხელეს, როდესაც იმისი უფროსები

უარესა შერებთან და უმცროსები კიდევ შეჭნატრიან მისს მდგომარეობას და საქციელის თავისუფლებას ყველაფერში? და ასრეთ, როდესაც ხალხი გაუნათლებელია პოლიტიკურათ, როდესაც ის ყოველ უსამართლოებაზე საცოდავთ დაიკრეფს გულზე ხელს, სასოებით შეჭხედამს მალა ღმერთსა და მწარეთ ამოისერის განუზრახველ გმობას ლეთის ნებააოა; როდესაც მოხელეს უსამართლოებისა და უსინიღისობისა არც ეშინიან და არცა სცხვენნიან, და ამიტომ უსამართლობა ბლარტობს და ჰბადებს ათას სხვა უსამართლოებას, უსინიღისობას მოსდევს ათათასი სხვა უსინიღისობა, მოხელეების და უფროსების ბოროტ-მოქმედება დღითი დღე იზრდება და მატულობს, ხალხის მდგომარეობა უკან-უკან იწევს,—მაშინ რა დროს გეოგრაფია და ისტორიაა, თუ ღმერთი გწამსთ?!

საფუძვლიანმა მეცნიერებმა ბევრი კარგი რამ იციან, მაგალითად: საფუძვლიანი ჭამა და სმა, საფუძვლიანი ძილი, საფუძვლიანი ლაპარაკი ისეთ საგანზე, რომელსაც არ მოეპოება არაერთარი საფუძველი და ჰაზრი,—საფუძვლიანი ყბედობა არა რაიმეზე და სხვა ათას ნაირი სისულელეზე, საფუძვლიანი დარიგება ყოველ კეთით განზრახვაში; მასთან ეს დარიგება იქით არის მიდრეკილი, რომ დარიგებულმა უთუოდ თავი უნდა დაანებოს ამ კეთილ-განზრახვას და დარბაისლურათ დაიკრიფოს გულზე ხელი და სხვანი. რაღა ჩამოეთვალო. საფუძვლიანმა მეცნიერმა ბევრი კარგი რამ იცის ყველაფერში; მაგრამ რაც შეეხება ხალხის ბედ-იღბალს, მის კარგსა და ავსა, მის საჭიროებასა და მოთხოვნისებებს,—იქ საფუძვლიანი მეცნიერი მამალი ინდაურივით გაჰფარჩხამს ხოლმე ფრთებს

გაიშვერს ნისკარტს, გასჭიმავს ბიბილოს, დააჭყეტამს თვალებს, დაიწყებს უაზრო, მაგრამ რიხიან „ყურ-ყურს“ და მოჰყვება დავლურსა. კაცი რომელიც ასეთს ძვირფასს საქმეში შეიმკობა ინდაურის ღირსებადებით, ამ საქმეს შეჰხედავს დაჭყეტილი ინდაურის თვალით, ასეთი კაცი ღვე, დარჩეს ისევ საფუძვლიან მეცნიერათ, მაგრამ ჩვენ კი იმასთან არავითარი კავშირი არა გვაქვს. ჩვენი ღვდელი ისრე ვერა სწირამს. ჩვენ რომ იმას შევეყუროთ, აცა ჯერ საფუძვლიანად ისწავლოს ხალხმა გეოგრაფია და ისტორია, და მერე გაგაგებინებთ პოლიტიკურ ამბებსაო. ეს ეგვანება იმ ანდაზას, რომელიც მეტად უღარბაისლო სიტყვებითა ჰხატამს ძალიან პატივცემულ აზრსა — „აცა გირო, ნუ მოჰკვდები — გაზაფხულზე იონჯა (კონინდარი) მოვაო,“ ან დარბაისლურ ანდაზას: „სანამ პეტრე მოვიდოდა, პავლეს ტყავი გააძრესო“.

ამისთანა ანდაზებისგან და ჩვენი საცოდავი მდგომარეობისაგან დაშინებულნი, ჩვენ მტკიცეთ განვიზრახეთ ბაასე ქართველ მკითხველებთან პოლიტიკურ მოვლენაებზე.

მხოლოდ ამ ხანათ, ვიდრე ამ მოვლენაებზე გადვიდოდეთ, წინათ ერთი-ორი სიტყვა მომისმინეთ გეოგრაფიაზე და ისტორიაზე, რომ საფუძვლიანი მეცნიერების სრულებით არ შემოვიმწყრალოთ. იმათი გაწყრომა ციღევ იმისთვის არ გვინდა, რომ ის ჩვენთვის ღვთის რისხვაზე უარესი იქნება, რადგან იმათ ყველანი ჩვენის თვალით არ უყურებენ, რადგან მათ საფუძვლიან რახი-რუხს დიდი გავლენა აქვს დარბაისელ საზოგადოებაზე და ძალიანაც ეცდებიან ჩვენი ძირის გამოთხრას, და ეს არ

იქნება სასარგებლო არც ჩვენთვის და არც ჩვენი მკითხველებისათვის.

დავიწყოთ გეოგრაფიიდან. გახსოვდესთ ამიერიდამ და უკუნისამდე, რომ გეოგრაფია ჰქვიან იმ მეცნიერებას, რომელიც გვასწავლის დედა-მიწის ზურგსა, გვატყობინებს, რომ ეს ზურგი შესდგება ხმელეთისაგან და ზღვებისაგან, ზღვაში ცხოვრობენ თევზეულნი და ხმელეთზე, რომელიც შემდგარია მთისა და ბარისაგან, სცხოვრობენ სულიერნი და უსულონი, ე. ი. მცენარენი და ცხოველნი სხვა-და-სხვა გვარნი: ცხოველთა შორის მომეტებული ყურადღება მიექცევა იმ ორ-ფეხა მხეცს, რომელსაც უწოდებენ „კაცსა“; ზოგი კაცი სრულებით ველურია დი მარტოკა სცხოვრებს ტყეში, დევნებით ალება შიშისაგან და შიმშილისაგან თავ-ზარ-დაცემული, იმას არა ჰყავს ამხანაგი, მეგობარი, ცოლი და არაფითარი კავშირი არა აქვს სხვა კაცთან; მომეტებულ ნაწილათ კი ეხედამთ, რომ რამთენიმე კაცი შერთებულან ერთათა და ახლო-მახლო სცხოვრობენ. გაუკეთებიან საზოგადოება, დაუარსებიან ურთი-ერთ შორის სამოქალაქო კანონები, შეუთვისებიან და ემორჩილებიან სხვა-და-სხვა ნაირ ზნეებსა და ჩვეულებებს, აუშენებიან ქალაქები, გაუმრავლებიან ათასნაირი ხელობები და სცხოვრობენ ერთმანეთის შემველებით—ზოგი მიწასა ჰხნამს, ზოგი წალებსა ჰკერამს, ზოგი ტან-საცმელს, ზოგი ჰქსოვს, ზოგი აბრეშუმს აკეთებს, ზოგი ცხვარსა და ძროხას უვლის, ზოგი სახლებს აშენებს, ზოგი მალაყსა შერება, ყირამალა დგება, ე. ი. მომეტებული ნაწილი კაცობრიობისა მუშაობს, მცირედი რიცხვი კი მხო-

ბებს წარსულში, რომელიც თითონ აღარსად არის, მაგრამ თავისი დროების ანდერძათ კი დაუტოვებია ათასი რამ სახსოვარი. აი, ამ სახსოვრებსა ჰკრეფავს ისტორია და იძახის: მევან დროს ეს იყო და და შევსნს აი ესაო; ამა-და-ამ საქმეს მოჰყოლია ესა და ესაო, ამ ჭეშმარიტებას დაუბადამს აი ესაო. ესე მიჰყვება და გადის ბოლომდის.

და ასრეთ, ნუ დავიფიწყებთ, რომ გეოგრაფია გვასწავლის მიწის ზურგის ამბავსა და ისტორია გველაპარაკება კაცობრიობის წარსულზე.

„მცირესა ზედა სარწმუნო იყავით, და მრავალსა ზედა დაგამკვიდროთ თქვენ უფალმაო,“ ამბობს საღმრთო წერილი. გეოგრაფიისა და ისტორიის ცოდნა ძლიერ ძვირფასი რამ არის. მართლათა, რა ეშველებოდა იმ კაცს, რომელიც ნეტარ-ხსენებული ბოღბელივით არ უყურებს ცხოვრებას, არ იძახის—, ჩემს შემდეგ ქვა-ქვაზედაც ნულარა ყოფილაო;“ იმ კაცს, ვისაც ხალხისთვის შესტკივა გული, ვინც იტანჯება ხალხის უზომო უბედურებით, განუსაზღვრელი ზნეობითი და გონებითი ტკივილით,—რა ეშველებოდა ამისთანა კაცს, თუ იმას არა ჰქონდეს ამოუფხვრელი იმედი გულში, რომ ოდესმე ქვეყანა თავისუფლად ამოისუნთქებს, როდისმე შეესწრობა ხალხი იმ მდგომარეობას, სადაც შემსუბუქებული იქნება ტანჯვა, შემცირდება სირევგნე და უმეცრება, შემოკლდება უსამართლობა, ჩაგვრა და დაბრიყვება, ცარცვა, გლეჯა, სისხლის-ღვრა და ათასი უბედურება! ჩვენში კაცს რთგორ ჩაუვარდება გულში ასეთი იმედი, თუ კი ის მართო თავის ცხვირზე დაიყურება, არა ჰხედამს გარეშე მისა,

რაც იმას ახვევია, ე. ი. თუ იმან იცის მხოლოდ თავისი ქვეყნის მიწასთან განადგურება და იმის მეტი აღარა გავგება-რა არც იმისი, თუ რა ხდება იმის ქვეყნის გარეთ, არც იმისი, თუ როგორი ყოფილა კაცობრიობის წარსული?

აი, ამისთანა სამსახურს გვიწვევენ გეოგრაფია და ისტორია. გეოგრაფია გვეუბნება, რომ აი, ამა-და-ამ ქვეყანაში ხალხის მეცადინეობამ დასძლია მომეტებული ნაწილი ბოროტ-მოქმედებისა, გაახილა თვალები, მოისევა თავზე ხელი და მკიცეთ ელტვის, რომ მოიცილოს ზურგიდგან შემაწუხებელი კოლა—ბუხები და ჩაიგდოს საკუთარ ხელში თავისი გამგეობა. აქედგან ჩვენ გამოგყავს ის საიმედო დასკვნა, რომ მაშასადამე, თუ ჩვენც არ დავიზარებთ, თუ ჩვენც მივცემთ ერთმანეთს ხელსა, გამოვალთ მხოლოდ პირადის სარგებლობის ძიებიდგან და შევეჩვევით საზოგადო აზრსა, წვევსარჩლებით ერთმანეთს და ერთად გავწევთ საყოველთაო უღელს, ვეცდებით ჩვენი ღირსების ამაღლებას და იმის დაცვას, გინდა ამისთვინ თავზე კაკალი გვამტრიონ; მაშინ ჩვენც ვიცხოვრებთ ადამიანურათ და არ დავრჩებით სამუდამოთ მიწასთან გასწორებულნი, როგორც ჩვენი კეთილი თვალითა ვხედავთ ჩვენ ყოფას ეხლა.

ისტორიის საზარელ მოთხრობაებს რომ ყური დაუგდოს კაცმა, დაინახავს, რომ ჩვენი წინა-პრები უფრო ცუდ ღღეში ყოფილან, ვიდრე ჩვენა ვართ ღღესა. ეს ხომ წარმოუდგენელი აზრია—აბა ამაზე ძნელი ცხოვრება განა კიდევ შეიძლებაო? მეტყვის გაკვირვებული მკითხველი, რომელსაც აქვს თვალი, რომ დაინახოს, და ყური, რომ ვაიგონოს, რაც მის გარშემო ხდება.—მაშ ამა-

ზე კარგი იყო, მკითხველო, უწინდელი ცხოვრება, როდესაც ადამიანის სიცოცხლეს ცალ ფულათ იყიდდი? კარგი იყო, როდესაც უწინდელი მეფეები თითო ირემზე ან ხოხობზე აძლევდნენ ხოლმე თავადობას ან აზნაურობას? კარგი იყო, როდესაც თითო ქალზე ასობითა და ათასობით ყმებს აჩუქებდნენ ხოლმე მის უსინდისო პატრონებს და ხდიდნენ მათ ბატონებათ? კარგი იყო, რომ ტაკი-მასხარაობისგულისთვის ათასსა და ორი-ათას ღლიურ მიწებს და მამულებს უთავაზებდნენ ხოლმე? კარგი იყო, რომ ბატონებს სრული ნება ჰქონდათ თავიანთ ყმების ბედზე და უბედურებაზე, მათ სარჩოზედა და მათ შეძლებაზე? კარგი იყო, როდესაც ყმებს ყურებს აჭრიდნენ ხოლმე და ამისთვის იმათ ხმის გამცემი არაეინა ჰყვანდათ? ერთი სიტყვით, კაცმა რომ ჩამოთვალოს მთელი ის უსამართლოება, რომელიც უწინ ყოფილა, იმის გარდა, რის მოწამენიც დღეს ჩვენა ვართ, სწორეთ გაუხარდება, რომ თითონ არა ყოფილა იმ დროს, მადლობას იტყვის, რომ ის მხოლოდ ეხლანდელ უსამართლოების ქვეშ არის და არა მაშინდელისა. ამისთანა ამბების მცოდნეს, ჩვენ გამოგვყავს ის მტკიცე აზრი, რომ ჟამთა ვითარებით კაცის ბუნება იცვლება, გონება უნათლდება, ზნეობა უმწეიდდება, და მაშასადამე აქედგან უნდა ევლოდეთ, რომ თუ აწმყო სჯობია წარსულს, მომავალი კიდე უკეთესი იქნება აწმყოზე.

ამ მომავლის იმედით კაცი გულადათ ებრძვის უსამართლობას და ბოროტებას, რადგან იცის, რომ ეს სიცუდე ბუნებას კანონად კი არ დაუდვია ჩვენთვის, ეს ისეთი კედელი კი არ არის, რომელსაც ღრეკა არსაიღამა

აქვს, არამედ ეს არის მწვავე, ეკლიანი ლობე, რომელიც აუშენებია ჩვენ უმცირესებს თავისი ხელით და რომლის არღვევაც შეუძლიან ჩვენს განათლებას

ეხლა ვიკითხოთ ჩვენ ისა, თუ რა კავშირი აქვს ამოტელა მოსაზრებას პოლიტიკასთან? — ის კავშირი, რომ პოლიტიკა არის ძალა, რომელსაც ხელთ უპყრია მთელი ხალხის ბედი. ყველა მართო თავის ქეიფზე ვერ იცხოვრებს, როდესაც ის საზოგადოების წევრია. იმისი საქციელი არ უნდა აზნეოდეს მეზობლის დღეგრძელობას, და რადგან კაცი მეტად თავ-მოყვარეა და თვალი უჭირავს სხვის სარჩოზე, თავის ბედნიერებას აშენებს სხვის უბედურებაზე; — ამიტომ, რომ იმას არ შეეძლოს მეზობლის განადგურება, დაარსეს კანონები, რომლებიც იმას სდებენ აღვირს. თუ კაცმა გააცდინა თავი აღვირს, მაშინ იმას გადაჰკრამენ მათრახს. ამიტომ პოლიტიკა არის ის ძალა, რომელსაც გაბმული ჰყავს თავის მახეში მთელი ხალხი, და ვაი იმას, ვინც ამ მახეს აიცილენს! რადგანაც ამ კანონების აღსრულებას უნდა თავისი იარაღი, ამიტომ საზოგადოთ ყოველ პოლიტიკასა ჰყავს თავისი აღმასრულებელი, რომელთაც კანონის მოთხოვნილებით ინახავს ხალხი ათასი ხარჯით და გადასახადით. ეს მათრახი დამყარებულია ათას ნაირ კანონებზე, რომელნიც მთელი ხალხისთვის არიან დასაყალიბები. „ზაკუნ-კანულების“ ანგარიში, ბევრათ თუ ცოტათი, ჩვენში ყველას გაეგება და აქედკან ყველასათვის გასაგები იქნება ის საგანი, რომელსაც პოლიტიკას ეძახიან. ამიტომ ვინც იცის, რა არის მათრახი, იმან ისიც უნდა იცოდეს, თუ რაში მდგომარეობს პოლიტიკა. და ვინ არის ისეთი ბედნიერი ქარ-

პოლიტიკის მაგიერი.

თველი, რომელსაც არ ესმოდეს მათრახის ცხოველი მნიშვნელობა, რომელსაც ამ საქვეყნო საგნის წვერი არ მოხვედროდეს კისერში ან იმ ადგილას საიდანაც ფხვები იწყობენ თავიანთს თავსა, როგორც ამბობენ ხოლმე რუსები!.

ასრეთ. პოლიტიკა არის მათრახი, რომლის წვერი ხედება მთელ ხალხს განუწყვეტლივ და რომელსაც უპყრია იგი ხელში და განაგებს მას თავის ნებაზედ. ამბობენ, რომ ეს მათრახი თითონ ღმერთმა დაარსა, რადგან უმისოთ ბრიყვი ხალხი ერთმანეთს გადასჭამდაო. ჩვენ ნუ წავალთ ასე შორსა და ნუ გამოუდგებით ამ მათრახის სათაურს. რასაკერეღია, ყველაფერი ღეთის გაჩენილია. მართალია, ისიც კი ვიცით, რომ ღმერთმა კაცს მისცა ჭკვა და გონება და უთხრა—იცხოვრე, როგორც გინდოდესო, იმუშავე, გააკეთე, რაც ჭკვაში მოგივდესო. მართალია, ხორბალი ღეთის გაჩენილია, მაგრამ პური კს კაცის გამოგონილია. გამომცხვარი პური მიწაზე არ მოდის. ამიტომ, ძალიან შესაძლებელია, რომ ეს ყოველად პატივცემული მათრახიც თითონ კაცმავე მოიგონა, და ამიტომ იმასვე შეუძლიან მისი ხმარებაცა და არ ხმარებაც.

ჩვენი საქმე მხოლოდ იმაში მდგომარეობს, რომ ყოველ საგანს თავისი შესაფერი სახელი ერქვას და არ გვიბრმავებდეს თვალებს. თუ კი პოლიტიკა მათრახსა ჭქვინ და ეს მათრახი ეტკაცუნება არამც თუ მთელს ხალხს, არამედ მთელ კაცობრიობასაც, მაშასადამე ძალიან საინტერესო და მისახედომი საგანი ყოფილა ჩვენი მკითხვე-

ლებისათვის, რადგანად ისინი მის ქვეშა ყოფილან და იციან მისი სუსხი.

რადგანაც სხვა-და-სხვა სახელმწიფოებში ამ მათრახს სხვი-და-სხვა გვარი ადგილი უჭირამს; რადგან გონების განათლება იმას დღითი დღე აკვეცამს ფრთებს, და რადგან დროთა-ბრუნვა იმას უპირებს გადაკეთებას იმ ფორმაზე, რომ ის ბოლოს სრულებით აღარა ჰგევანდეს მათრახსა, ე. ი. პოლიტიკა გადიქცეს ხალხის ბედნიერების ბოძათ, ხალხის ბედის გამგენი მას მართლა განაგებდნენ, ძილში თუ ფხიზლად ფიქრობდნენ მხოლოდ ხალხის დღეგრძელობაზე, დაიფიქრონ მისი დაჩაგვრა და ყურის გლეჯა და ამოუდგნენ მას ილლიაში ცხოვრების უღლის შესამსუბუქებელად და გასაწევათ: ამიტომ ჩვენი ყურნალის მოვალეობა იმაში იქნება, რომ იმან ბეჯითად თვალ-ყური ადევნოს როგორც ჩვენი სახელმწიფოს პოლიტიკური აზრის მომწიფებას და სწორე გზების გამოკვლევას, აგრეთვე სხვა სახელმწიფოებისასაც. წარმოიდგინეთ თქვენ პოლიტიკა თუნდა სათათრეთში. ხალხის მოთავე, პასუხის-მგებელი ღვთისა და კაცის წინაშე სათათრეთის გამგეობისა გახლამთ ხონთქარი. იმისი გამგეობა მდგომარეობს მხოლოდ იმაში, რომ იცხოვროს დიდებულად, ააყვას გარემი ფერად-ფერადი ქალებითა და აღარ გამოყოს იქიდგან თავი დღე და ღამე. რაც შეეხება ხალხსა, იმისი ბედი ჩავარდნილია ხშირათ გაუნათლებელი ჩინოვნიკების ხელში, რომელნიც განაგებენ ამ ბედს, როგორც თითონ მოიწადინებენ. ახლა თქვენა ვკითხამთ, რა სიკეთე უნდა მოინდომონ ხალხისათვის იმ გაუნათლებელმა ჩინოვნიკებმა, რომელთაც არ გაეგებათ არავი-

პოლიტიკის მაგიერი.

თარი ზნეობითი მოვალეობა, რომლებს წინ მთელი ხალხი ყმებათა და მონებათ არიან გარდაქცეულნი და მაშასადამე, ხმის ამოღების უფლება წართმეული აქვსთ რასაკვირველია, ამ ნაირი პოლიტიკა არის ისეთი მწვავე მათრახი, რომელიც დასთრგუნავს და მოშხამავს ყოველს სიკეთეს მთელ სახელმწიფოში, ოღონდ იმის ჩინოვნიკებსა და მის ხონთქარს არ მოაკლდეთ გარემოში ახალ-ახალი ქალები და ათას ნაირი ბილწი საქმეები. რასაკვირველია, იმისი ჩინოვნიკების პირ-და-პირ მოვალეობას შეადგენს, რომ დახშოს ხალხის ჭკვა-გონება და არ გააწაწანოს მასში შუქი, რამე საღი აზრი ანუ ცხარე ხალხოსნური გრძობა.

მაგიერათ, ჩვენა ვხედავთ სხვა სახელმწიფოებს, სადაც პოლიტიკა ასეთ მწვავე მათრახობას ვერა შერება, სადაც ხალხს ვეღარ უყურებენ მგლის თვალებით, სადაც თითონ ხალხი ნებას არ აძლევს თავის დაჩაგვრისას, სადაც პოლიტიკა ძალა-უნებურათ ემსახურება ხალხის პირ-და-პირ მოთხოვნილებათა, სადაცა ზრუნავენ მთელი სახელმწიფოების ამაღლებას, განათლებას, სადაც ჩინოვნიკები ბატონებათ კი არ მიიჩნიან, არამედ ხალხის წყნარ მოსამსახურებათ ითვლებიან.

საბინდნეპიოფლონ იგიობოთუდგოპ
 ცგუპენ ციოუნლოტ პნფლოფოქმეგ თეიტეილთაშპ (V
 ცუტიოლონ თბნფუთოლუქსაბინდმუცენც ეგშ ეუ **ტაუტალა**.) ენ
 .შეცაიფლოთქონინ პინდნეპიოფლონ იბ

ცხიმცტოტე .მინ ინტენსივუ ზ ინტენსივუტე

ჩეღაქციისაგან.

ბოდიშს ვითხოვთ მკითხველებთან, რომ დროზედ ვერ გამოვეცით ეს პირველი ნომერი, დავაგვიანეთ, კიდევ იმაზედ, რომ სასტიკათ ვერ შეურჩიეთ მას სტატიები. მიზეზი ორივე გარემოებისა ის იყო, რომ გვიან მივიღეთ მართებლობისაგან ნება-რთვა ჟურნალის გამოცემაზედ. შემდეგ შევეცდებით, ორივე ეს ნაკლები ვნება ჟურნალისა მოვსაოთ. ამასთანავე საჭიროთ ვრაცხთ ვადაცნოთ მკითხველები „იმედის“ პროგრამასთან. ამ ჟურნალს ექმნება:

- 1) ბელეტრისტიკული განყოფილება, რომელშიაც დაიბეჭდებიან როგორც ორიგინალური ქართული თხზულებები, ეგრეთვე ნათარგმნები.
- 2) ისტორიული, რომელიც შესდგება სტატიებისაგან შესახებ კავკასიის და სხვა ქვეყნების წარსულის ცნობებისა.
- 3) პუბლიცისტიკური, რომელშიც იქნებიან სტატიები შესახებ სწავლების საქმისა.
- 4) კრეატიული, რომელშიაც იქნება გარჩევა, როგორც ადგილობრივის, ეგრეთვე სხვა ქვეყნების სალიტერატურო თხზულებებისა.
- 5) ადგილობრივი, რომელშიაც იქნება განხილვა კავკასიის მხარის საზოგადოებრივი მოვლინებებისა.
- 6) რუსეთის ცნაზრება, ანუ მიმოხილვა რუსეთის საზოგადოებრივი მოვლინებებისა.
- 7) საზოგადოებრივი განყოფილება, რომელიც შესდგება რუსეთის და სხვა ქვეყნების საყოველთაო პოლიტიკური მოვლინებების მიმოხილვისაგან.

ჩეღაქციისა და გამომცემი მის. გურგენიძე.